Ɜ–12873

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK IV. SZAKMAI TALÁLKOZÓJA

Budapest — Debrecen
1996. augusztus 7-10.

Budapest, 1999

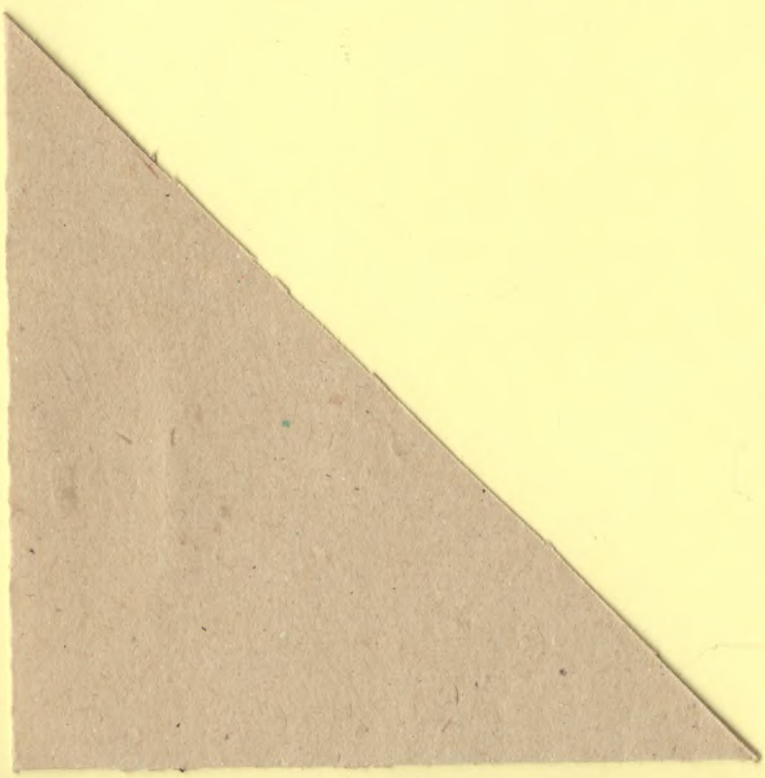

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK IV. SZAKMAI TALÁLKOZÓJA

Budapest — Debrecen
1996. augusztus 7-10.

Válogatás a találkozó előadásaiból

(KÉZIRAT GYANÁNT)

Budapest, 1999

OSZK Könyvtártudományi
Szakkönyvtár
Leltári szám: 3-12873

A konferenciát rendezte:

a Magyarok Világszövetsége
az Országos Széchényi Könyvtár
a Magyar Könyvtárosok Egyesülete
a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Hajdú-Bihar Megyei Szervezete
a Könyvtári és Informatikai Kamara

Szerkesztette:
Cselényi Imre

A kiadvány megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISBN 963 200 412 4

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: dr. Monok István
Készítette a Saluton Bt., Budapest 200 példányban
Munkaszám: 125/99

ELŐSZÓ

Az első találkozó zárónapján – 1980. augusztus 15-én – az ajánlások között fogalmazódott meg:

„Kijelentjük, hogy a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére kezdetét vette a külföldön élő és dolgozó magyar és Magyarországon élő könyvtárosok eszmecseréje, kívánatosnak tartjuk, hogy a megkezdett eszmecserét folytathassuk a következő években is, most már differenciáltabb tematikákkal és esetleges közös tanácskozásokkal és szekció ülések vegyítésével."

A kinyilatkoztatás nem maradt csupán ábránd. Hozzávetőleges rendszerességgel a szakma összehívta a világban működő magyar könyvtárosokat. Így 1996. augusztusában negyedik alkalommal került megrendezésre a magyar könyvtárosok világtalálkozója. A találkozó jelentőségét növelte, hogy ez az esztendő a millecentenárium éve volt.

A könyvtárosoknak a szellemi kincsek felfedezésében, a magyar kultúra írott és nyomtatott emlékeinek és mai értékeinek számbavételében, megőrzésében, hasznosításában fontos szerepük, hivatásuk van. Felelősségüket tovább növeli térségünk utóbbi tíz évében megtörtént történelmi, gazdasági változások sokszor tragikus eseményei.

Hiszen szellemi nyersanyagot, információt, az információáramlást elsősorban a könyvtárosoknak kell biztosítani. A könyvtárosoknak, a könyvtáraknak készen kell állniuk arra, hogy szolgáltatásaik ne az elfogultság, ne az indulat, hanem az objektivitás és a tolerancia felé irányítsák a gondolkodást, következtetésként a megoldásokat, a döntést.

A magyar könyvtárosok IV. szakmai találkozójának plenáris ülésén, valamint a szekcióüléseken a feladatokról, tennivalókról, illetve a már elért eredményekről hangzottak el előadások.

Ezekből az előadásokból válogatva állítottuk össze kiadványunkat, hogy kötetbe együvé szerkesztve eljussanak könyvtárosainkhoz, és segítséget adjanak napi munkájukhoz.

A szerkesztő

PLENÁRIS ÜLÉS

KÖSZÖNTŐ

POPRÁDY Géza
Budapest. Országos Széchényi Könyvtár

Kedves Kollégák, kedves Barátaim!

Engedjék meg, hogy bemutatkozzam. Poprády Géza vagyok, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. A fővédnök, a rendező és a ma esti házigazda, az Országos Széchényi Könyvtár nevében tisztelettel és szeretettel köszöntöm a IV. Magyar Könyvtáros Világtalálkozó résztvevőit. Köszönöm, hogy elfogadták meghívásunkat, részvételükkel megtiszteltek bennünket, megtisztelték egymást.

A IV. Világtalálkozót a Magyarok Világszövetsége felkérésére kezdtük el rendezni. Nagy örömmel és aggodalommal kezdtünk a szervezéshez. Örömmel, mert az első három találkozó sikere – ha szabad ezt mondanom – azt vetítette előre, hogy érdemes lesz megszervezni ezt a találkozót, és nagy aggodalommal, mert viszonylag későn kaptuk a felhívást, és a Magyarok Világszövetsége a felkérésen kívül egy csekély összegről szóló ígérettel tudta támogatni ezt a rendezvényt, és nem tudtuk, hogy össze tudjuk-e kéregetni a pénzt, ami a rendezvény megszervezéséhez szükséges. Mivel viszont az idő kevés volt, egyszerre kellett meghirdetni, azzal a kockázattal, hogy esetleg később le kell mondani, és egyszerre kezdtük el a pénzt megszerezni. Szerencsére, a megkeresettek jelentős része – úgy látszik – szintén fontosnak tartotta ezt a rendezvényt, mert összejött a szükséges pénz. Itt most kedves kötelességemnek érzem, hogy felsoroljam azokat az intézményeket, akik támogatták, és ily módon lehetővé tették a találkozó megszervezését. Mindenek előtt a Művelődési és Közoktatási Minisztériumot kell megemlíteni, mert ők járultak hozzá a legnagyobb összeggel a rendezvényhez. További támogatók: a Magyarok Világszövetsége, a Nemzeti Kulturális Alap, a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány, Budapest Főváros I. kerülete, akinek ma a vendégei vagyunk – nem a helyet, hanem a finom falatokat és italokat illetően -, az Illyés Közalapítvány, az Állami Vagyonügynökség Rt., a Psion Magyarország Kft. és az IQSoft Rt. Itt meg kell említenem a rendezőszerveket, a Széchényi Könyvtáron kívül a Magyarok Világszövetségét, a Magyar Könyvtárosok Egyesületét, az Egyesület Hajdú-Bihar Megyei Szervezetét és a Könyvtári és Informatikai Kamarát.

Természetesen a támogatók nem maguktól jöttek, hogy felajánlják a pénzt. Ehhez egy igen nagy szervezőmunkára volt szükség, és bátran állíthatom, hogy ez a rendezvény nem jöhetett volna létre, ha dr. Csapó Edit kolléganő, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetője nem végez olyan kiváló mun-

kát. Azt hiszem, őt nem kell bemutatni, mert őt mindenki ismeri, de majd hogyha a végén poharunkat emeljük, akkor erre is gondoljunk!

A rendezvényt úgy próbáltuk meg időzíteni, hogy egybe essék, és holnap ott is fog folytatódni, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete debreceni Vándorgyűlésével. Azért gondoltuk így, mert akkor több kollégával lesz mód találkozni, részt lehet venni az Egyesület rendezvényein is, a mi rendezvényünkre is többen el fognak jönni, azt hiszem, ez egy szerencsés találkozás.

Talán fölmerülhet a kérdés, hogy miért vállalkozott a magyar nemzeti könyvtár ennek a találkozónak a megszervezésére, ha olyan sok bizonytalanság volt a lehetőségeket illetően. Ugyanis maga a szervező munka is igen nagy feladatot jelentett, függetlenül attól, hogy a szükséges pénz rendelkezésünkre állt vagy nem. Ezt szerénytelenség nélkül állíthatom, mivel magam nem vettem részt benne. Ez is dr. Csapó Edit feladata és – hadd tegyem hozzá – érdeme volt.

Több oka-magyarázata van, hogy a Széchényi Könyvtár vállalta ezt a feladatot. Engedjék meg, hogy ezek közül hármat kiemeljek.

Először is szerettük volna, hogy a Világszövetség kezdeményezésére létrejött magyar értelmiségi világtalálkozók sorából ne maradjanak ki – ne szakadjanak meg – a könyvtárosok, könyvtáros értelmiségiek találkozói. Ennyivel tartozunk saját szakmánknak, saját hivatásunknak, hiszen nemcsak Magyarországra jellemző, hogy a könyvtárosok szakmai presztízs, megbecsültség tekintetében nem tartoznak az értelmiségi elithez.

Másodsorban említem azt az igen fontos szempontot, hogy ezek a találkozók szakmailag igen hasznosak. A világ különböző országaiból összejött könyvtárosok ismeretekhez, információkhoz, tapasztalatokhoz juthatnak, amire semmilyen más konferencián nem nyílna módjuk. Itt nemcsak, pontosabban: nem elsősorban azokra az ismeretekre és tapasztalatokra gondolok, amelyek bármely más könyvtáros szakmai konferencián hozzáférhetőek. Természetesen ezek is nagyon fontosak és informatívak lehetnek, különösen, ha tekintetbe vesszük a Nyugat- és Kelet-Európa közötti gazdasági különbségeket és az ebből adódó állományfejlesztési, infrastrukturális, technikai lehetőségeket, illetve különbségeket. Itt mindenekelőtt egy sajátos „magyar nemzetközi" konferencia speciális témáira gondolok, mint például a magyar dokumentumok beszerzési, feldolgozási lehetőségei, gyakorlata a világ különböző országaiban, könyvtáraiban. De legyen elég utalni a tanácskozás tematikájára!

A harmadik kedvcsináló ok az, hogy egy ilyen találkozón lehetőség nyílik olyan közvetlen kapcsolatok kialakítására, amelyek nagyon hasznosak lehetnek szakmai szempontból. Itt is természetesen a speciális magyar vonatkozású szakmai kérdésekre gondolok. A szakmain túlmenő „magyar-magyar" kapcsolatok értékét és fontosságát, gondolom, nem kell külön hangsúlyozni. Ezek a kapcsolatok, tapasztalatok hozzásegíthetnek bennünket ahhoz is, hogy jobban el tudjuk helyezni magunkat, könyvtárunkat a világban. Hogy megtanuljuk mit jelent pél-

dául egy svájci könyvtárnak, és mit egy kárpátaljai magyar település könyvtárának – hogy csak egy szélsőséges példát említsek.

És ha már itt tartunk, ne menjünk el szó nélkül most sem az örvendetes tény mellett: ma már természetes, hogy egy budapesti magyar könyvtáros világtalálkozón jelen vannak a nyugati szórvány magyarság képviselői is és a szomszédos országok magyar könyvtárosai is, szemben az első két találkozóval.

Valamit a meghívásokról: El kell mondani, hogy mind anyagilag, mind technikailag korlátozott számban tudtunk meghívni vendégeket. Ez jelentheti azt, hogy vannak olyanok, akiket meg kellett volna hívni, nem tudtuk meghívni őket, azért, mert nem fértek be a keretbe, olyan is előfordulhat, hogy nem is tudtunk mindenkiről. Azoktól, akik nincsenek itt, és el szerettek volna jönni, így a távolból is elnézést kell kérnünk.

Kedves Vendégeink! Szeretném azt hinni, hogy mindenki egy kicsit hazajött. Azok is, akik Magyarországon születtek és külföldre távoztak és most visszajöttek, és azok is, akik külföldön születtek, akár nyugaton, akár a szomszéd országokban, de most ellátogattak az anyaországba, tehát valamilyen módon hazajöttek. Isten hozta Önöket, és azt kívánom, hogy érezzék jól magukat itt az elkövetkezendő napokban, és kellemes emlékekkel térjenek vissza Magyarországról! Erre szeretném poharamat emelni.

Ha szabad kérni, ne igyák még fenékig a poharat, mert fel szeretném kérni néhány üdvözlő mondat erejéig először dr. Kiszely István alpolgármester urat, az I. kerületi Önkormányzat részéről, akik – mint mondtam – a mai estét támogatták és utána dr. Szíjártó István urat, a Magyarok Világszövetsége elnökségi tagját.

AZ ETNIKAI ELLENTÉTEK OKAI KÖZÉP- és KELET-EURÓPÁBAN

ROMSICS Ignác
Budapest. Eötvös Loránd Tudományegyetem

A Németország és Oroszország, illetve a Balti- és az Égei-tenger közötti határövezet posztkommunista demokráciáit fenyegető két nagy veszély egyike az immár évek óta virulens etnikai ellentétek állandósulása; a megértés és a megegyezés helyett a gyűlölködés folytatódása és tartós felülkerekedése. Az államok vagy az egy államon belüli többség és kisebbség közötti konfliktusok tartalmuk és megjelenési formájuk szerint egyaránt sokfélék. A mögöttük meghúzódó és felhajtóerőként működő etnikai nacionalizmus pozitív és negatív jelenség, támadó és védekező, békés és erőszakos, racionális és emocionális, konzisztens és inkonzisztens egyaránt lehet, s célját tekintve kulturális és nyelvi jogok kivívására, politikai autonómiára, területi önigazgatásra, belga, kanadai vagy svájci típusú társnemzeti státuszra, s a nemzetközi határok megváltoztatása révén szeparatizmusra, felosztásra és irredenta jellegű egyesülésre egyaránt törekedhet. Bármi legyen is azonban a tartalma és a megjelenési formája, minden etnonacionális ellentét visszavezethető a térség nemzetállami fejlődésének tökéletlenségére, illetve befejezetlenségére, vagyis arra, hogy a nyelvi-etnikai határok nagymértékben és nagy gyakorisággal térnek el a létező államhatároktól. Ha tehát napjaink etnikailag motivált államközi és államon belüli ellentéteinek okait keressük, akkor mindenekelőtt a közép- és kelet-európai nemzetté válás és államfejlődés sajátosságait kell szemügyre vennünk.

* * *

A modern nemzetállamok kialakulása Közép- és Kelet-Európában nem több, mint kétszáz évvel ezelőtt kezdődött. Az a demográfiai bázis azonban, amelyre ez a folyamat épült, s amely részben a későbbi devianciákért is felelős, sokkal régebben, 500-1500 évvel ezelőtt alakult ki. Részben topográfiai adottságai, északon nyitottsága, délen nehezen megközelíthetősége, illetve egyes vidékek zárványszerűsége, részben az ázsiai eredetű népek meg-megújuló rohamai, s végül egészen a legutóbbi időkig tartó tudatos betelepítések (Baltikum!) következtében Közép- és Kelet-Európa olyan nyelvi és etnikai mozaikká vált, amely a nyugat-európai típusú nemzetállami fejlődést igen megnehezítette. A szóban forgó területen, tehát Oroszország és Németország között még ma is 23 nyelvet és 29-30 etnikai csoportot regisztrálnak a kézikönyvek, miközben a kb. egyharmaddal nagyobb Nyu-

gat-Európában – Skandinávia nélkül – csak 16 nyelvet, s – a svájciakat négynek számítva – 32 etnikumot. Ennél is fontosabbnak kell azonban tartanunk, hogy a nyugat-európai nyelvek és népcsoportok már a nemzetté válás kezdetekor is sokkal közelebb álltak egymáshoz, mint a kelet- és közép-európaiak. Előbbiek lényegében már a középkorban egy egységes civilizáció részei, valamennyien keresztények – katolikusok vagy protestánsok – voltak, kivétel nélkül a latin abc-t használták, s a 16 nyelv közül, melyen érintkeztek, 14 az indoeurópai nyelvek három ágához, a latinhoz, a germánhoz és a keltához tartozott. (A két kivételt, a baszk és a máltai nyelvet az 1980-as évek elején mindössze 1,2 millió ember beszélte.) Köztes-Európa kelta, illír és szláv őslakossága ezzel szemben az Újkor hajnaláig vegyült különböző ázsiai népekkel, aminek következtében a 23 túlélő nyelv két nagy nyelvcsalád, az indoeurópai és az urál-altáji, s ezen belül további öt, illetve két nagy alcsoport között oszlott meg. (Ezek az alcsoportok a latin, germán, szláv, balti, s az ezek közé besorolhatatlan görög és albán, illetve a török és a finn-ugor.) A különbségeket külön növelte, hogy az itteni népek nem egy, hanem három abc-t (latin, cirill és görög) használtak, s öt nagy valláshoz tartoztak. A római katolikusokkal, görög-katolikusokkal és protestánsokkal, mint rokonhitűekkel szemben a görögkeletiek és a mohamedánok egészen más ethoszt, mentalitást és világszemléletet képviseltek, s a térségen belüli nagy kulturális törésvonalak évszázadok óta megfelelnek e két nagy vallás északi és nyugati elterjedésének. Arra, hogy az etnikai konfliktusok hőfoka akkor legmagasabb, ha civilizációk közötti konfliktusokkal esik egybe, Jugoszlávia utódállamokra bomlásánál és a kaukázusi helyzetnél drámaibb bizonyíték, úgy gondolom, nem kell.

Ez volt az a demográfiai bázis, amely térségünk modern nemzetállami fejlődését objektív adottságként kondicionálta. Nagyon valószínű, hogy ez a sokszínűség azonos történelmi feltételek mellett is más eredményhez vezetett volna, mint a kontinens nyugati felében. Úgy pedig, hogy azok a történelmi-politikai feltételek is gyökeresen különböztek, amelyek között a nemzetállamok kialakulása ott és itt megkezdődött és előrehaladt, szükségszerűnek tekinthető az eltérő eredmény.

* * *

A mai nemzetállamok kialakulása Nyugat-Európában az abszolút monarchiák gazdasági és közigazgatási centralizálásával vette kezdetét. A helyi, territoriális hatalmakat letörve ezek uralkodói megalkották saját hadseregeiket, amelyek a továbbiakban nem a rendek partikuláris érdekeiért, hanem az általuk meghatározott állami célokért harcoltak, s ezzel párhuzamosan a sok kis vidéki, földesúri és városi gazdaságból olyan „nemzetgazdaságokat" kovácsoltak össze, amelyek egybeestek az államokkal. Az alapvető cél a királyi akaratnak való engedelmesség, s nem a nyelv és a szokások homogenizálása volt. A központosító királyi hatalom mindazonáltal olyan impresszív, s kisugárzása olyan erős volt, hogy a

királyi udvar, illetve a főváros nyelve és szellemi élete lassan az egész ország számára követendő modellé vált. S ha és ahol ez nem volt elég, akkor és ott szigorú rendeletek segítették elő a helyi dialektusok és az „idegen nyelvek" elsorvasztását. Franciaországban például már 1539-ben királyi ediktum írta elő, hogy az állam egyetlen hivatalos nyelve a francia! Ezt később a jakobinusok is magukévá tették. „Egy szabad nép nyelve csakis egy és ugyanaz lehet mindenki számára"- hangoztatták a forradalom alatt. A nyelvi hasonlóság és az etnikai rokonság mellett ennek az Angliában mérsékeltebb, Franciaországban viszont határozottan drákói homogenizálási programnak a sikerét nagyban elősegítette az is, hogy az asszimilációs folyamat megelőzte a nagyméretű társadalmi átalakulást, illetve az általános demokratizálódás folyamatát. Amikorra ez utóbbiak napirendre kerültek, a brit, a francia, a holland vagy a portugál állam alattvalói etnikailag és nyelvileg lényegében integrált társadalmat alkottak.

A nyugat európai abszolút királyságok 16-18. századi gazdasági, katonai, és közigazgatási centralizációja és a nyelvi-kulturális asszimiláció mindazonáltal csak a kereteket teremtették meg a modern nemzetállami fejlődés számára. Ezeket tartalommal a 16., 17. és 18. századi polgári forradalmak töltötték meg, amelyek az egyenlőség és a szabadság nagy eszméitől vezérelve a királyi hatalom helyébe a nemzetet állították. A nemzet ebben a megközelítésben az állam szabad és származásra, vallásra vagy nyelvre való tekintet nélkül egyenlő jogokkal felruházott polgárait jelentette, még ha a nyelvi asszimilációt és a kulturális hasonulást el is várták, és részben elő is segítették az új államvezetők. Sieyes abbé 1789-es kijelentésében, mely szerint „a nemzet az azonos törvények által igazgatott és ugyanazon törvényalkotó testület által képviselt egyének összessége"; s Ernest Renan egy évszázaddal későbbi megállapításában, miszerint „Egy nemzet léte ... naponta magtartott népszavazás" melynek tagjait nem a közös származás, nyelv vagy vallás, hanem a közös történelmi emlékezet és az a szándék tart össze, hogy továbbra is közösen éljenek és közösen kamatoztassák a rájuk hagyott örökséget, egyaránt ez a nemzetfelfogás tükröződött.

A Rajnától keletre mindebből szinte semmi sem volt igaz, s szinte minden másként alakult. A térség keleti és déli felében a középkori államalakulatok, melyek a későbbi abszolút monarchiák alapjaivá válhattak volna, a mongolokkal, illetve az oszmán-törökökkel szemben már a 13-14. századra elbuktak, s két évszázaddal később a magyar és a cseh királyság is hasonló sorsra jutott. A mongolok a 15-16. századra ugyan visszaszorultak Közép- és Belső-Ázsiába, a törökök pedig a 17. század utolsó harmadában a Balkánra, de ami a helyükben kialakult, az ismét nem a nyugat-európai fejlődéshez hasonlítható nemzeti abszolutizmus, hanem két etnikailag-nyelvileg lényegében integrálhatatlan multietnikus birodalom, a Habsburgoké és a Romanovoké volt. Az állam, mint a leendő nemzet politikai létformája itt egyszerűen nem létezett. Ettől nyugatra, az olaszok és a németek által lakott területek ugyanakkor több tucat kisebb-nagyobb fejedelemségre és

városállamra estek szét. A Rajnától keletre élő népek a 18. század végén tehát úgy kerültek szembe a Felvilágosodás eszméivel, majd pedig röviddel ezután a tömegekre apelláló nacionalizmussal, hogy a modern államiság kereteit megteremtő nemzeti jellegű abszolutizmus Nyugat-Európában 150-200 éves hagyománya teljességgel hiányzott történelmükből. Az abszolutizmus itt a legtöbb nép számára az idegen uralom eszközét jelentette, amellyel szemben a nemzeti önfenntartás imperatívusza nem behódolást vagy együttműködést, hanem védekezést, sőt ellenállást írt elő. Ezért mi sem természetesebb, mint hogy az itteni nemzetfejlődés alapja nem az állampolgárság, hanem a nyelv, a kultúra és a közös származás valósága vagy illúziója lett. Mint Johann Gottfried Herder a 18. század végén oly maradandó hatással kifejtette: minden nép, minden náció egyedien sajátos géniusszal (Volksgeist), gondolkodás-, cselekvés- és kommunikációs móddal rendelkezik, amelyet a nyelv, az irodalom és a folklór hordoz. A nemzet Közép- és Kelet-Európában tehát nem politikai, hanem elsősorban nyelvi és kulturális jelleget öltött, s ezért természetes, hogy az első nemzetépítők között sokkal több volt a nyelvész, az író, a történész és a folklorista, mint az államférfi. S ha mindennek ellenére egy-egy nép – mint például a magyar a 19. század második felében – mégis megpróbálkozott az angolszász-francia modell utánzásával, az menthetetlenül bukásra volt ítélve. Történelmi előfeltételek nélkül és a modern, etnikailag egyre inkább öntudatos és politikailag már mobilizálható tömegtársadalmak korában a natio Hungarica nem lehet sikeres államszervezési elv.

Attól kezdve, hogy a nacionalizmusnak ez a nyelvi-kulturális változata a 19. század első felében Közép- és Kelet-Európában kialakult, a magukat nemzetiként meghatározó államok száma minden természetes és mesterséges akadály ellenére feltartóztathatatlanul szaporodik. A 19. század elején még az egész térséget három nagy multietnikus politikai egység uralta. A következő évszázad elejére ezek közül egy, a balkáni Török Birodalom elemeire hullott, s hat kisállamnak adta át helyét. Az I. világháború végén tovább folytatódott ez a folyamat. A Török Birodalom után a Habsburg is megszűnt, s a térség államainak száma 13-ra nőtt. A balti államok szovjet bekebelezése miatt a II. világháború után ez a szám lecsökkent 10-re, ám az 1990-91-es újabb nagy átrendeződés során nem kevesebb, mint 20-ra szökött, majdnem annyira, mint amennyi nyelvet az itt lakók beszélnek. Nyugat-Európától eltérően azonban nemzet és állam továbbra sem fedik egymást a kívánatos mértékben. A 20 állam közül 14-ben ugyanis a kisebbségek aránya továbbra is meghaladja a 10 százalékot, s a 14 közül 7-ben a 30 százalékot is. S ez annak ellenére van így, hogy a 20. században számos helyen szerveztek lakosságcserét vagy telepítettek ki egyoldalúan milliós embertömegeket. E sokakat zavarba ejtő helyzet okai közül eddig kettővel, a demográfiai meghatározókkal és az államfejlődés sajátosságaival foglalkoztunk. Nem lenne azonban teljes a kép, ha legalább még két fontos körülményre, a közép- és kelet-európai nacionalizmusok

nagy belső ellentmondására, és a térség nemzetállami átrendeződését folyamatosan befolyásoló, sőt néha eldöntő nagyhatalmak szerepére nem utalnánk.

* * *

A közép- és kelet-európai nacionalizmusok belső ellentmondása abban áll, hogy nyelvi-kulturális alapvetésük ellenére szinte kivétel nélkül hajlamosak történeti és egyéb szempontokat is beépíteni államépítő elveik közé. „A Görög királyság nem Görögország, csak annak egy része, éspedig a legkisebb és legszegényebb része. Nemcsak az görög, aki a Királyságban él, hanem az is, aki Janinában vagy Thesszalonikiben, Seresben, Adrianapoliszban, Konstantinápolyban, Trabizondban, Krétán és Számosz szigetén, vagy akármelyik olyan országban, amelyik történetileg görög, illetve bárki, aki görög ajkú" – nyilatkozta a független Görögország első alkotmányos kormányának miniszterelnöke 1844-ben. Az új görög állam tehát egyszerre törekedett olyan területeknek a megszerzésére, amelyek etnikailag görögök voltak, és olyanokéra, ahol nem, vagy csak kis részben laktak görögök, viszont évszázadokkal korábban a Bizánci Birodalom, illetve Macedónia „magterületei" közé tartoztak. Ugyanez az inkonzisztencia, illetve túldimenzionáltság érhető tetten a közelebbi és a távolabbi szomszédok nemzeti ideológiáiban is. Például a szerbekében, akik – noha még teljes függetlenségüket sem vívták ki – 1844-es programjukban (Nacertanije) Montenegró, Bosznia-Hercegovina és az Osztrák-Magyar Monarchia délszláv területeire nyelvi-etnikai alapon, az albánok településterületének északi nyúlványaira, valamint egy-két bolgárok és macedónok lakta vilajetre pedig történeti érvelése, Dusán cár 14. századi birodalmára hivatkozva tartottak igényt. Vagy a három részre szabdalt lengyelekében, akik közül sokan még a 20. század elején is a lengyel-litván államközösség olyan új életre keltéséről álmodtak, amely a mai Belorusszia és Ukrajna legnagyobb részét is magába foglalva a koraújkori állapotoknak megfelelően egészen a Fekete-tengerig nyújtózkodott volna. S végül, hogy magunkról se feledkezzünk meg, utalhatunk 1848-49-es forradalmi vezetőinek arra a nagy magyarnak nevezhető birodalmi koncepciójára is, amely az osztrák örökös tartományok és a német fejedelemségek egyesülése esetén történeti jogon igényt tartott volna Dalmáciára, sőt ezen túlmenően a román fejedelemségek, Moldva és Havasalföld csatlakozásával is számolt. Nyilvánvaló, hogy ezek az államépítési elképzelések összeegyeztethetetlenek voltak, s elkerülhetetlenül háborúkhoz és kölcsönösen vitatott határok megvonásához vezettek. Bár napjainkra a helyzet sokat egyszerűsödött – a felhozott példák közül a görög, a lengyel és a magyar nacionalizmus például egyértelműen nyelvi-etnikai alapokra helyezkedett -, a történeti érvelés egyes esetekben még ma is kísért, általában feszültségeket is okoz. Az egyik ilyen robbanásveszélyes terület ma Koszovó, amely etnikailag csaknem kizárólagosan albán, közvetlenül az albán határ mentén fekszik, s a fő érv amellett, hogy tovább-

ra is Szerbiához tartozzék, az, hogy valamikor Dusán cár birodalmának volt a része, és hogy a szerb hadsereg 1389-ben itt szenvedett megsemmisítő vereséget a törököktől. Az ilyen érvelés nézetünk szerint tarthatatlan és történelmileg kudarcra van ítélve. Annak, aki Közép- és Kelet-Európában – és most Bibó Istvánt idézzük – „a nemzeteket jól el akarja határolni" és ezáltal stabil határokat akar teremteni, annak „történeti keretek helyett immár a nyelvi keretekhez kell(ett) igazodnia".

* * *

A negyedik olyan tényező, amely Közép- és Kelet-Európa etnikai konfliktusaiért nagymértékben felelőssé tehető: a nagyhatalmi politika. Anglia, Franciaország és Oroszország a 19. század elejétől, Németország és az Egyesült Államok pedig a 19. század végétől, illetve a 20. század elejétől vesz részt a térség nemzetállami elrendeződésének kialakításában. Az ideológia ehhez eleinte a keresztények védelme, s ezen keresztül a török elleni függetlenségi háborúk támogatása, később, a 20. század elején pedig a népek önrendelkezési jogának felkarolása volt. Ezeket a nemes célokat azonban sohasem önmagukban, hanem mindig vélt vagy valós stratégiai és biztonsági érdekeikkel egyeztetten, sőt gyakran azoknak alárendelve képviselték. Szinte szabályként állapíthatjuk meg, hogy minél jobban érdeklődött egy hatalom a térség ügyei iránt, annál nagyobb részrehajlást mutatott a határviták, és általában az etnikai konfliktusok rendezése terén. A nyelvi-etnikai határokat átszelő politikai határok, illetve az etnikailag motivált államközi és az államon belüli mai ellentétek jelentős része tehát egyáltalán nem a térség demográfiai adottságaival és történelmének sajátosságaival magyarázható, hanem számos esetben elvszerűen és önkényes nagyhatalmi döntésekre vezethető vissza. Dél-Tirol mai napig létező problémája például kizárólag azért keletkezett, mert Olaszország háborúba való beléptetésének szándékával Anglia, Franciaország és Oroszország 1915-ben Olaszországnak ígérte, majd a háború után adta ezt az akkor 90 százalékban, s kétharmad részt még ma is német anyanyelvűek által lakott, ám az olasz biztonságpolitika által kulcsfontosságúnak ítélt területet. Ezeknek az elvszerűtlen és etnikailag igazolhatatlan döntéseknek egy részét, így például a három balti állam II. világháború alatti és utáni szovjet bekebelezését vagy Németország kettéosztását a történelem a közelmúltban orvosolta. Más igazságtalanságok, így például az albán nép mintegy negyven százalékának szerb uralom alá helyezése, Besszarábia leválasztása Romániától vagy a magyarság mintegy negyedének elszakítása Magyarországtól azonban ma is nyitott és kezelésre váró sebek, melyek orvoslása nélkül aligha remélhető, hogy – a Költővel szólva – a „múltat békévé oldja az emlékezés". Optimizmusra – mint azt az elmúlt néhány év jórészt eredménytelen erőfeszítései mutatják – sajnos nem sok remény van. A térségre lényegében ma is felügyelő öt nagyhatalom nemcsak a nemzetállamilag motivált határrevíziót, tehát a határmenti kisebbségek anyanemzetükkel való

egyesülését ellenzi és veti el, hanem a boszniai válság kezelésétől eltekintve annak érdekében sem fejt ki kellő nyomást, hogy a kisebbségi kérdés határrevízió nélküli rendezésére történjék – a világ más részein egyébként már kipróbált és bevált módszerek alkalmazásával – hathatós kísérlet. Pedig nagy valószínűséggel prognosztizálható, hogy mindaddig, amíg erre nem kerül sor, az etnikai ellentétek száma és intenzitása Közép- és Kelet-Európában nem csökkenni, hanem nőni fog, s ez éppen azt fogja kockára tenni, ami mindannyiunk számára az egyik legfőbb cél és érték: a stabilitást és a békét.

EGY HAGYOMÁNYŐRZŐ KISEBBSÉGI KÖNYVTÁR

DEÉ NAGY Anikó
Marosvásárhely. Teleki Téka

Nem túlságosan szerencsés ez a megfogalmazás, ha a könyv eredeti rendeltetésére gondolunk. Egy könyvtárnak valójában nem illene sem többséginek, sem kisebbséginek lenni.

Erdélyben azonban egy sajátságos helyzet alakult ki. Itt a hagyományos könyvgyűjteményeknek rendkívül bő választékát találjuk. Gondoljunk csak a különböző felekezetek évszázados iskolai könyvtáraira, a sok kolostori gyűjteményre és nem utolsó sorban a tudománypártoló főurak: Bruckenthal Sámuel, Batthyányi Ignác, Teleki Sámuel gyűjteményeire, vagy a 19. századi testületi könyvtárakra – ezek létrejöttüket egy társadalmi közösségnek köszönhetik, annak szolgálatára alakultak. A történelmi változások következtében az őket létrehozó – használó közösség került kisebbségi státusba, ilyenformán ezek a művelődési képződmények is sajátságos kisebbségi helyzetbe jutottak.

Mi nagyon sok mindenben különbözünk a szerencsésebb nyugat-európai nemzetektől, többek között abban, hogy nálunk a könyvtártörténet majd minden fejezete azzal kezdődik: feldúlták, felégették, elpusztult. Mennyire érvényes ez Erdélyre, ahol 1277-ben a gyulafehérvári székesegyház felgyújtásakor egyik legelső könyvtárunk pusztult el. Vitéz János nagyhírű váradi gyűjteménye Mátyás király könyveinek sorsára jutott. Basta seregei 1602-ben az unitáriusok kolozsvári könyvtárát égették fel, Bethlen Gábor Gyulafehérváron felállított könyvgyűjteménye 1658-ban lett a lángok martaléka. De nem volt jobb sorsa az enyedi kollégium gazdag könyvtárának sem, hiszen 1849-ben részint rablás, részint tűz áldozata lett. Erdély áldozatkészségét a művelődés újrateremetésében úgy látszik nem lehetett kimeríteni, az elpusztult könyvtárak helyébe újak keletkeztek, s ennek köszönhető, hogy Erdély hagyományos könyvtárai a szellemi értékek kincsestáraiként még ma is léteznek.

Erdély a régi könyvkultúra emlékeit illetően a Kárpát-medence egyik leggazdagabb régiója. A hagyományos könyvtárak az erdélyi magyar és szász nemzet könyvörökségei, ma különböző adoptáló anyakönyvtárak jól – vagy mostohán kezelt részlegeiként őrzik az európai műveltség emlékeit s a hazai könyvkultúra kincseit.

A könyvtári örökség nemzetisége része – eredetéből következően – sajátságos jegyek hordozója. Amennyiben egy gyűjtemény kinőtt a magángyűjtemény keretei közül, anyagát a létrehozó társadalmi közösség művelődési élete határozta meg. A

KZSS

hagyományos könyvtárak társadalmi képződmények, melyekben nagyon jól nyomon lehet követni az alkotó közösség szellemi életének, művelődési szintjének alakulását. Ezek a könyvtárak tehát egy-egy régió megtestesült művelődéstörténeteként kezelhetők, melyek azonban csak akkor teljes értékűek, ha állagukat sikerült változatlanul megőrizni.

Jó példa erre a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár, mely gyakorlatilag az Erdélyben ismert összes hagyományos könyvtártípusokat magába foglalja. Két nagyobb gyűjtemény képezi a gerincét: a Teleki Téka gyűjteménye és a helyi Református Kollégium Nagykönyvtára.

A kollégiumi Nagykönyvtár az 1557-ben létesült Schola Particula (kis iskola) mellett felnövő iskolai könyvtár. Évszázadokon keresztül gyűlt egybe 80.000 kötetes állománya. Ebben benne van az első feljegyzett vásárlások mellett a Sárospatakról elüldözött kollégium könyvtárának egy töredéke, azok a kötetek, melyeket az 1716-ban Marosvásárhelyre érkező menekülő tanárok, diákok magukkal hoztak. A 18. század folyamán aztán mind rendszeresebbé váltak a hazai és külföldi könyvvásárlások, mellettük a gyarapodás másik útja az adományozás. A kollégium akadémitái hazatérésükkor könyvet hoznak az iskolának. Majd meghonosodik az a szokás is, hogy a kollégium professzorai magán tékájukat az alma materre testálják. De számos esetben a város értelmiségei, orvosok, lelkészek, jogászok ajándékozzák gyűjteményeiket a református kollégium könyvtárára.

Az erdélyi írásbeliség, könyv-könyvtártörténet szakavatott ismerője, Jakó Zsigmond állapította meg, hogy a kollégiumi könyvtárak a magyar kultúra legfőbb összegzői – bennük nemcsak egyetlen iskola, hanem az azt fenntartó nemzetiségi közösség egész könyvkultúrájának sommázását örököltük.

A marosvásárhelyi református kollégium teljes egészében ránk maradt gyűjteménye tehát már csak azért is rendkívül jelentős, mert a város és környék írástudó rétegeinek személyi könyvhagyatékából épült ki, azért, hogy aztán az itt iskolázódó újabb értelmiségi generációk szellemi tápláléka legyen. Való igaz, hogy négy évszázadon keresztül a marosvárahelyi értelmiség önmaga megvalósításának fórumaként tartotta fenn ezt az iskolát és formálta a mellette élő könyvtárat.

A trianoni változások, ha meg is nehezítették a kollégium életét, nemes hivatását – a város és környéke értelmiségi rétegének folyamatos újrateremtését – nem akadályozták meg. Sőt, az iskola bizonyos években román nyelvű címlappal megjelenő évkönyvei végig tükrözik a kollégium régi tradícióiban gyökerező toleráns szellemiséget. Ennek jegyében ezekben az években is számos más felekezetű diákja is volt az iskolának.

Nagyobb változást a második világháborút követő évek hoztak. Ekkor szűnik meg az iskola felekezeti jellege. Sor kerül a könyvtár államosítására és önállósítására is. Egy darabig az iskolától leszakítva, mint különálló intézmény működik. Szerencsés névválasztás eredményeként a két Bolyairól kapja nevét, s az egykori

Nagykönyvtárat 1955-ben az iskolától nem messze álló Teleki Téka épületébe költöztetik.

A TELEKI TÉKA-ról szólva mindenekelőtt le kell szögeznünk azt, hogy bár a magyar könyvtártörténet Teleki Sámuel könyvtárát a főúri könyvtárak kategóriájába szokta sorolni, mi magunk a közkönyvtár definíciójával élünk. Hiszen a gyűjtemény abban különbözik az ismert főúri könyvtáraktól, hogy tulajdonosa nem egy készen összegyűjtött állományt helyez valamely közösség, vagy a nemzet használatába, hanem Teleki eleve közkönyvtárat akar létesíteni. S nem csupán egy sokat ismételt sztereotípia az, hogy már első vásárlásait is ezzel a céllal teszi. Hiszen ő maga fogalmazza meg ezt még 1761-ben, külföldi tanulmányútja idején: „Nem fogom kímélni a költségeket a jó könyvek megvásárlására, míg valamely reménye lesz annak, hogy ezzel valamikor hazám ügyének javára lehetek". S talán ez ad magyarázatot a mintegy 60 esztendeig tartó könyvgyűjtés méreteire is.

Teleki Sámuel 1799-1802 között megépítteti az akkor már közel harmincezer kötetet számláló gyűjtemény számára a marosvásárhelyi könyvesházat. Ennek a kis mezővárosnak már akkor volt könyvtára, az előbb említett kollégiumi könyvtár. A város értelmiségi rétegének gerincét képező tanár-diák társadalom használta is ezt a gyűjteményt. Nem luxus akkor a pár ezer lakosú városkának másik könyvtárat állítani, lesz-e vajon használója? Mindebben nem kételkedik Teleki amikor berendezi a valóban európai mércével mérhető empire teremkönyvtárat. S akkor sem kételkedik, hogy minderre szükség van, amikor Bécsben kinyomtattatja a könyvtár négykötetes katalógusát. A második kötetben közzéteszi a könyvtár használatát szabályozó törvényeket, jegyezzük meg: két évvel a megnyitás előtt (1800). Idézzük a törvénykezés bevezető mondatát: „Én Sz. R. B. gróf Széki Teleki Sámuel, tizenkilenc éves korom óta szüntelen fáradozással, szorgalommal, gonddal és sok költséggel mindenünnen össze vásárolt könyvtáramat ... melyet – ha élek – ezután is fogok még gyarapitani ... utolsó akaratom bizonyságául, a hazai tudományoknak, a hálás utódoknak és a polgárok hasznára szánva, a tudósok ismereteit közkinccsé akarván tenni a következő törvényeket hozom... ."

Teleki aztán még pontosan 22 esztendeig, 1822-ben bekövetkezett haláláig foglakozik a Téka üzemeltetésével. Folyamatosan küldi a könyveket Bécsből, irányítja a könyvek elrendezését, feldolgozását.

Rövidre szabott időnk nem engedi, hogy arra is kitérjünk miként működött a könyvtár az alapító halálát követő időszakban. Egyetlen dolog biztos, eredeti rendeltetésének megfelelően megszakítás nélkül állt a publikum rendelkezésére. Sorsa a második világháborút követő években mint láttuk, a kollégiumi könyvtárral kapcsolódik össze. 1962-től Teleki-Bolyai Könyvtár néven működik, 1971-től pedig a város Megyei Könyvtárának egy részlege lesz.

Annyit még el kell mondanunk, hogy az elmúlt évtizedekben néhány töredékkönyvtár került a Teleki-Bolyai gyűjteményébe. Még a felekezeti iskolák államosítása során ezek könyvtárait valamelyik nagyobb könyvtár anyagához csatolták.

Ugyanez történt a feloszlatott kolostorok könyvtáraival is. Így került annak idején a Teleki Téka és a Bolyai Könyvtár kötelékébe a mikházi ferencesek könyvtárának, a székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtárának egy része. Az elmúlt negyven esztendőben aztán az is előfordult, hogy a könyvhagyományozás évszázados gyakorlatának jelenkori megismétlődéseként a város és környék könyvgyűjtői tékáikat a Teleki-Bolyai könyvtárra hagyományozták. Ezek a kis tékák ugyancsak az erdélyi magyar értelmiség feltérképezésében nyújtanak segítséget.

A Marosvásárhelyen őrzött régi könyvgyűjteményeknek létrejöttükkor meg volt a maguk rendeltetése. Az iskolai könyvtár a tanításhoz szükséges segédletet nyújtotta, de szükség esetén a benne összegyűjtött kortárs szakirodalom lehetővé tette, hogy tudományos műhelyként szolgáljon a Bolyaiak, Gecse Dánielek, Kovásznai Sándorok, Zilahi Sámuelek számára. A Teleki Téka pedig az alapító célkitűzésének megfelelően enciklopédikus állományával a 19. század derekáig segítette a tájékozódást a humán és reál tudományokban, minthogy az európai műveltség lényeges eredményeit tárgyaló legfontosabb könyvek meg voltak benne. Természetesen ezek a könyvtárak nem sokáig tudtak egyedül mozogni a tudományok fejlődésével, ezért később elsősorban a tudománytörténeti kutatásokat szolgálták. Hallgassuk meg, hogyan ajánlja Bolyai Farkas 1853-ban fiának, Jánosnak a Teleki könyvtárat: „A' Teleki thékában kedvesen lehet elálmodni az alig kiálható kedvetlen életet, csak a belső szem előtt a külső nyisa fel. Pld. La Place Mechanique Celest/je/, melyet Gauss opus perfectissimumnak mond – s több hasonlókban ezer évek gyönyöre forrása van."

Nem állítunk valótlanságot, ha azt mondjuk: ezekben a könyvgyűjteményekben tetemes szellemi tőke állt egykor a város rendelkezésére.

De mi a szerepük a hagyományos könyvtáraknak ma? Mint láttuk, elsősorban az őket létrehozó közösség művelődéstörténete szempontjából jelentősek. A marosvásárhelyi gyűjtemények is számos olyan értéket őriznek, melyek a magyar művelődés számára fontosak. Ilyen például az a 14. századi hártyakódex, mely a hatodik magyar nyelvemlék anyakódexe. Az 1410 tájáról való 6 soros szövegemlék, a többi glosszaszerű bejegyzéssel, valós nyelvtörténeti gyarapodása a magyar szónak.

A régi kötetekben lévő bejegyzések, egykori tulajdonos beírások ugyancsak művelődéstörténeti forrásértékkel bírnak. A bejegyzések egy része például a könyv megszerzésére vonatkozik, azaz arra, hogy például külföldjáró eleink hol, mikor és mit vásároltak. Nagyon sokszor ezek az adatok fogódzóul szolgálnak az erdélyi peregrináció valamilyen kérdésének megválaszolásában. Ugyanígy adatként szolgálnak az európai könyvtermés erdélyi beáramlását illetően is. Tájékoztatnak arról, hogy milyen mértékben folyt a könyvgyűjtés ebben a régióban. Olyan kisebb, vagy nagyobb magángyűjtemények rekonstruálást segíthetik elő, melyek létezéséről semmi más adat nem maradt fenn. Példaként csak annyit említenék, hogy Teleki Sámuel feleségének, iktári Bethlen Zsuzsannának 1200 kötetes ma-

gyar könyvtára egyetlen érintetlenül fennmaradt 18. századi női könyvgyűjteményünk. Értékét az is növeli, hogy sok kötetében benne van az előző tulajdonos bejegyzése is. Számos könyvben három, kronológiailag egymást követő tulajdonos található: Bethlen Zsuzsanna (1754-1797) mellett nagyanyja, Rhédei Zsuzsanna (1716-1771), és nagynénje Wesselényi Kata (1735-1788). Ezek a beírások jelzik, hogy a magyar könyvvel érdemben foglalkozó, eddig nem ismert könyvgyűjtő asszonyról van szó.

S ha már a régi könyvek bejegyzéseit említettük, azt is le kell szögeznünk, hogy nemzetiségi könyvörökségünk hasznosítása, a hagyományos könyvtárak feldolgozása hozzáértő szakembereket igényel. Mindenekelőtt nemzetiségi, vagy a nemzetiség nyelvét anyanyelvi szinten értő, s annak kultúráját jól ismerő könyvtárosokra van szükség. Ezek hiányában a könyvekben lévő információk kifejtése lehetetlen.

Hagyományőrző kisebbségi könyvgyűjteményeink léteznek. A többségi nemzettel ezeket csak mint az egyetemes európai művelődés nem elhanyagolható tényezőit lehet elfogadtatni, sőt, miért ne, megszerettetni. Ezért kell szakszerű feldolgozással a bennük lévő tudománytörténeti, vagy bibliofil értékeket felszínre hozni, közzétenni.

Abban a premisszából kiindulva, hogy hagyományos kisebbségi könyvtáraink a magyar művelődéstörténetnek alapvető láncszemei, hisszük, hogy a könyvtörténet erdélyi vonatkozásaira az anyaországi szakembereknek is szükségük van. Ezért kell róluk újra és újra beszélni.

Természetesen a régi erdélyi könyvgyűjtemények esetében a hagyományőrzés, a könyvtörténeti értékek megőrzése semmiképpen nem választható el a nemzetiségi tudat ápolásától sem. Vajon elkülöníthető egymástól például a Teleki Tékában található százados könyv-ereklyék megőrzésének kötelessége attól a másik feladattól, hogy ezeknek az értékeknek a nemzetiség, vagy az egész magyarság művelődéstörténetében betöltött szerepét is tudatosítani kell? Meghatározott meggyőződésem, hogy nem. S lényegében ez történik akkor, amikor az évi negyvenötvenezer látogatónak a könyvtárban őrzött egyetemes bibliofil ritkaságok mellett a magyar vonatkozású értékekről beszélünk. Ez történik akkor, amikor a könyvtárat látogató diákoknak a magyar irodalom ritkaságairól, a magyar nyomdászat gazdag hagyatékáról szólunk. De ugyanez történik akkor is, amikor a könyvtár olvasói például a hazai neveléstörténetre vonatkozó anyagot, vagy a régi helytörténeti vonatkozású munkákat használják.

Végül pedig egy eléggé sajátságos és lényegében a legutóbbi változásokkal beállt helyzetről kell szólnunk.

A Teleki-Bolyai könyvtár gyarapodása az elmúlt évtizedekben nem volt túlságosan számottevő. Az állami támogatásból eredő beszerzés mellett külföldi kiadványokat elsősorban a Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár és Kiadó adományaiból kaptunk. Így gyűlt össze a munkákhoz elengedhetetlenül szükséges

szerény kézikönyvtári anyag. 1990 után a Marosvásárhelyen újonnan létesült felekezeti osztályoknak, postliceális szakoknak nincsenek könyvtáraik, a diákok a legminimálisabb segédlettel sem rendelkeznek. Így ezek a fiatalok is a Teleki-Bolyai Könyvtár olvasótermét használják. A baj csak az, hogy lényegében innen is hiányzanak az újabb irodalom- és művelődéstörténeti kézikönyvek, s a könyvtár olvasóterme sem elég nagy ennek az igénynek a kielégítésére. Valójában a gyűjtemény jellegénél fogva itt elsősorban a tudomány- és könyvtörténeti kutatásoknak kellene megfelelő hátteret biztosítani.

Természetesen még könyvtárosként sem lehetünk annyira naivak, hogy ne lássuk, ebben a rohanó századvégben a jövő nem az antiquákat böngésző könyvtörténészé, hanem inkább az elektronikus információkat hajszoló kutatóé. De gyűjteményeink akkor is léteznek, s a bennük lévő értékek évről-évre öregszenek. Türelemmel várják, hogy mindenki – többségi és kisebbségi – azt hasznosítson belőlük, amire szüksége van.

ELŐADÁSOK

HARMINC ÉV A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁRBAN (1955-1985)

BAKÓ Elemér
Washington. Kongresszusi Könyvtár

Azoknak, akik figyelemmel kísérték a Kongresszusi Könyvtár főkönyvtárosának az évi jelentéseit (Annual Report of the Librarian of Congress) és a hetenként megjelenő könyvtári értesítőt (Library of Congress Information Bulletin), tudomásuk van az Egyesült Államok, és valószínűleg a világ legnagyobb könyvtára gyűjteményeinek a méreteiről és összetételéről. A Könyvtár három főépületben és még egy fél tucat más helyen közel 100 millió darab van elhelyezve, közte 20 millió könyv; a gyűjtemény többi részét folyóiratok és újságok, térképek, zenei művek, vegyes nyomtatványok, fényképek, filmek és más kulturális szempontból fontos, különleges tárgyak, például zeneszerzámok alkotják.

Már ezen a ponton meg kell jegyeznünk, hogy a Kongresszusi Könyvtárnak elsősorban két hatalmas funkcióterülete van. Az egyik az, hogy az Egyesült Államok Kongresszusának (azaz országgyűlésének, parlamentjének) a könyvtára, amit hazánkban Országgyűlési Könyvtárnak, más országokban Parlamenti Könyvtárnak neveznek. Tehát legelsősorban arra van létesítve és rendelve, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa Szenátusának 100, és a Képviselőház 435 tagját lássa el mindazzal a könyvtári gyűjteményeken alapuló információval, amit kérnek tőle. A Könyvtár másik, szintén főfunkciója az, hogy a fennmaradó lehetőségeihez mérten, mint az ország nemzeti könyvtára sok, az Egyesült Államok egész könyvtári hálózatát érintő, fejlesztő, tehát szintén közhasznú feladatot is teljesítsen, miközben, amint fentebb említettem, az ország minden intézményének és lakosának is rendelkezésére álljon értelmes és fontos, főleg jogi és kulturális kérdésekben. Ehhez hatalmas, az egész világra kiterjedő beszerzési programot kellett kifejleszteni.

Ezt a két funkciót, mint köztudomású és törvényes tevékenységet, a könyvtár igazgatása szükségszerűen teljesíti is. Ha a két fő funkció ellátása és a belőlük eredő sokféle kötelezettség teljesítése anyagi nehézségekbe ütközik, a Kongresszus „Joint Committee on the Library" nevű szerve gondoskodik az anyagi alapok költségvetésszerű növeléséről. A Könyvtár legutóbbi, már megszavazott költségvetése az 1997. évre 361,896,000 dollár. Mindezek ismert tények, amelyeket az Egyesült Államok hivatalai, demokratikus állam révén, rendszeresen tudomására hoznak az ország lakosságának.

Ami azonban nem annyira ismert, az az a tény, hogy például a könyveknek majdnem kétharmada és az időszaki nyomtatványoknak igen nagy része (amelyek

közül már sok van mikrofilmen) nem angolul, hanem más, számos esetben kevésbé ismert nyelveken jelent meg. Ezekhez kell számítanunk a mintapéldánygyűjteményt, és az olyan, válogatott könyvek, folyóiratok és újságok gyűjteményeit, amelyeket az Egyesült Államok lakosságának a soraiban képviselt, különböző népcsoportok adnak ki. A Kongresszusi Könyvtár ma kb. 5.000, korábban több mint 5.500 alkalmazottja közt jóval több mint ezer azoknak a száma, akik számítógépes információt használva rendszeres kapcsolatban vannak az idegen nyelvű gyűjtemények fenntartásának, beszerzésének, katalogizálásának és általános fejlesztésének a munkálataival és e gyűjtemények felhasználásával az olvasótájékoztatás és a kutatómunka megszámlálhatatlan sok célja érdekében. Ez az „idegen nyelvi munkatörzs" több, mint 450 nyelvet használ állandó jellegű munkája során.

A fentiekből adódóan a Könyvtár növekedése igen jelentős volt 1800-ban történt alapítása óta, amely után, főleg Jefferson Tamás könyvtárának a megvásárlásával lerakták a jelenlegi gyűjtemény szélesebb alapjait. A Jefferson-féle könyvek közt ott volt a hatkötetes, Hágában, 1735-ben kiadott Histoire des révolutions de Hongrie is, amely főleg Magyarország alkotmánytörténeti fejlődésével, és még részletesebben a II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezetése alatt, az 1703-1711. évek során vívott, Habsburg-ellenes magyar szabadságharccal foglalkozik.

A gyűjtemény magyar része jelentősen kibővült az 1848/49. évi magyar szabadságharc utáni években. Kossuth Lajosnak 1851/52-ben az Egyesült Államokban tett körútja hatására, az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa kiadta – az akkori főkönyvtáros számára – az első, Európával kapcsolatos beszerzési utasítást, meghagyván, hogy haladéktalanul szerezzen be „minden művet, amelynek bármiféle 'reputációja' van, s amely Magyarország és Németország legújabb kori történetével, jelenlegi viszonyaival és jövőbeli kilátásaival kapcsolatos." Ezek közé tartozott a Kossuthról már az 1850-es évek elején megjelent négy, amerikai és angliai kiadású életrajzi mű is. A további fejlődést már azok a cserekapcsolatok tették lehetővé, amelyek magyar és amerikai intézmények közt keletkeztek, nyomon követve azt az elsőt, amely a Magyar Tudományos Akadémia és a philadelphiai American Philosophical Society közt az 1840-es években gróf Széchenyi István akadémiai alelnöksége légkörében létesült. Később az 1867. évi kiegyezés nyomában újabb értékes könyvadományok erősítették a Kongresszusi Könyvtárral való kapcsolatot. Hogy csak a legfontosabbat említsük, 1906-ban a Magyar Országgyűlési Könyvtár több száz kötetet küldött a Kongresszusi Könyvtárnak Magyarország „köz- és alkotmánytörténetének kérdéseiről", 1909-ben pedig egy válogatott, általánosabb gyűjteményt, mintegy 700 kötetet adományozott, szépirodalmi és irodalomtörténeti műveket is, hogy „megvessék az alapját Magyarország általános irodalmi gyűjteményének" a Kongresszusi Könyvtárban.

Ekkorra esik a Kongresszusi Könyvtár nagytehetségű, magyar származású, húsz nyelven katalogizáló könyvtárosának, Sólyom Lajos Károlynak (1838-1913)

az 1868-ban kezdődő munkássága, amely halála előtt csak két hónappal szakadt meg. Ez a nagy könyvtáros, akinek a szolgálati ideje alatt a Kongresszusi Könyvtár állománya 200.000 kötetről 2 millió fölé növekedve több, mint megtízszereződött, csak halála után több mint ötven évvel kapta meg az első nyilvános elismerést a Kongresszusi Könyvtár negyedévi folyóiratában megjelent életrajzi tanulmányomban. (Lásd: „Louis C. Sólyom. Collector of Languages." The Quarterly Journal of the Library of Congress, 22. kötet, 2. szám, 1965. április, 105-115. l.).

Sólyom ügyében azonban még csak ezután következik egy másik, nyilvános „igazságtevés": annak közzététele, hogy a Kongresszusi Könyvtár 1897-ben megnyílt, korábban „Main Building"-nek, utóbb „Jefferson Building"-nek elnevezett, klasszikus szépségű épületének a déli homlokzatán lévő „ethnic head", amely a Kongresszusi Könyvtár hivatalos leírásában a „Representative of the Hungarian Race" megjelölést viseli, Sólyom Lajos Károly fejének a művészi mása. A szerkesztésemben most készülő emlékkötet egyik tanulmányában fogjuk közölni az erre vonatkozó bizonyítást. Így, eddigi tudomásunk szerint, Sólyom Lajos Károly az egyetlen tisztviselője a Kongresszusi Könyvtárnak, akinek a művészi fejszobra fent látható a Könyvtár falán.

A magyar gyűjtemény csak lassan növekedett a két világháború között. Az igazán jelentős eredmény elérésének útjában állt az az akadály, hogy a Kongresszusi Könyvtárnak nem volt határozottan kialakult gyűjteményfejlesztési terve Magyarországgal. Csak a 2. világháború után, amikor a Szláv Osztályt (Slavic Division) megszervezték (amely később Slavic and East European, aztán Slavic and Central European Divison néven működött, most pedig már European Divison a neve), és azzal a feladatkörrel ruházták fel, hogy tegyen javaslatokat a gyűjtőkörébe tartozó területet illetőleg kiadott, és az ott beszélt nyelveken megjelent irodalmi, stb. művek beszerzésére, folyóiratok, újságok előfizetésére, és általában az odatartozó gyűjtemények fejlesztésére. Akkor kezdődött a magyar anyag rendszeres beszerzése is. Mindez szoros együttműködésben a Könyvtár szakosított (földrajzi, zenei, természettudományi, jogi és ritka könyv) osztályaival (Geography and Map Divison, Music Divison, Science and Technology Divison, Law Library, és Rare Book Division), valamint a Processing Department beszerzési, nyilvántartási és katalogizáló osztályaival, és a Kongresszusi Kutató Szolgálat (Congressional Research Service) különböző egységeivel, hogy csak egy néhányat említsünk azok közül, amelyeknek jelentős befolyása van a magyar területet is érintő teendők végzésére és végrehajtására.

Így nem meglepő, hogy a Kongresszusi Könyvtárral megindult cserekapcsolatok eredménye erősen lecsökkent. A washingtoni magyar könyvtári és kutatómunka megcsappanása a 2. világháború végén éreztette a hatását, éppen akkor, amikor a háborút befejező békekötés előkészítése folyamán a legnagyobb szükség lett volna rá. Ismét ugyanaz történt, mint az első világháború után: az az egy-két

egyetemi tanár, aki erre a célra elérhető volt, munkatársak és bőséges szakirodalom hiányában nem tudott lépést tartani a Magyarország részéről történt hadüzenet folytán rohamosan romló helyzettel. A háború vége tulajdonképpen a 0-vonalra dobta vissza az Egyesült Államok és Magyarország közti könyvtári kapcsolatok ügyét.

Beszerzés (Acquisition)

Munkám legfontosabb teendői közé tartozott elejétől fogva a magyar könyv- és folyóiratanyag beszerzése, rendelése. A Kongresszusi Könyvtár volt az egyetlen Amerikában, és Magyarországon kívül talán az egész világon, amely a havonta, esetleg összevont számokban megjelenő Magyar Nemzeti Bibliográfia minden számát átnézette. Több szakértőnk, például a jogi, művészeti, zenei, földrajzi és térképészeti, természettudományi és technológiai stb. osztályok szakkönyvtárosai átvizsgálták és az ő ajánlásaik bejegyzése után került rám a sor, azzal, hogy a saját magam által ajánlott kiadványokhoz még az ő szakterületeik által ki nem jegyzett, fontos anyagot is kijegyezhetem beszerzésre. Ilyen jogkörrel felruházott, un. ajánló szaktisztviselője (recommending officer) az én időmben több mint 80 volt a Könyvtárnak.

A Magyar Nemzeti Bibliográfián kívül még antikváriusok és kiadók számos könyv- és folyóiratlistája is eljutott hozzám, valamint több száz akadémia, tudományos társaság és kutatóintézet, múzeum és más kulturális intézmény időközönként megjelenő, könyv- és folyóiratcsere akciók keretében felajánlott kiadványainak a listái is, az én esetemben főleg Magyarországról és Finnországból.

Az így kiválasztott kiadványokkal kapcsolatos adminisztrációs teendőket a Könyvtár beszerző osztályai (Order Division, Exchange and Gift Division, azaz Rendelő, Csere és Ajándék Osztályai) bonyolították le, Magyarországgal a hivatalos könyv- és folyóirat külkereskedelmi vállalaton, a Kultúrán keresztül, Finnországgal pedig az Akateeminen Kirjakauppa (Főiskolai Könyvkereskedés) révén, amely Skandinávia legnagyobb könyvesboltja. Nekem mindkét beszerzési partnerünkkel sikerült ismételten kibővíteni és megkönnyíteni a kapcsolatainkat és ezért finn részről szép elismerésben is részesültem.

Kapcsolataink további részleteit most időhiány miatt nem ismertetem. Azt azonban helyesnek tartanám, ha a Kongresszusi Könyvtárnak a 2. világháború óta Magyarországon főleg ezekkel kialakult, most már több mint fél évszázada intézményesített gyűjteményfejlesztési kapcsolatait valaki magyar részről rendszeresen átvizsgálná és a „magyar amerikanisztikának" ezt a fontos ágát komoly tanulmányban méltatná.

Ezek a kapcsolatok évente 3-4 ezer kötettel gyarapították a Kongresszusi Könyvtár magyar gyűjteményét és tették lehetővé több száz szaktudósnak, írónak, újságírónak a számára, hogy például a Kongresszusi Könyvtár „könyvtárközi

csereakcióján" keresztül Magyarországgal kapcsolatos, rendkívül megsokszorozódott információigényét kielégíthesse.

Ezzel a széleskörű és többrétű beszerzési tevékenységgel együtt járt az a kötelezettség, hogy ajánló szak-tisztségviselők egy-egy könyvszállítmány megérkezése után minden könyvvel kapcsolatban kiállíthatták a katalogizálás „ütemét" javasló hivatalos ajánlásaikat a „Rush" („sürgős") és „Hasten" („gyorsíts") cédulák formájában. Különösen fontos ez a kevésbé ismert nyelveken (például a magyarul) kiadott szakirodalmi művek esetében, amikor az ajánló szaktisztviselő ilyen módon rendkívül megkönnyíti még a katalogizálás munkáját is.

Az én részemről ehhez járult még évtizedeken át alkalmi kívánságlisták (want lists) készítése is, a hiányzó vagy hiányos monográfiák és folyóiratszámok vagy egész évfolyamok pótlására. Ugyanez vonatkozik az újsággyűjtemény hiányainak a pótlására, valamint a finn és finnugor általános szakirodalom gyűjteményeire is.

A Könyvtárban eltöltött 30 évem alatt mindezt személyesen kellett intéznem, mert magyarul vagy finnül olvasó segédszemélyzet nem volt az osztályunkon.

Kiállítások

Munkáságom elég jelentős részét az általam egyedül vagy másokkal együtt 1952 és 1994 közt rendezett 30 kisebb-nagyobb kiállításom képviseli, amelyből 14 magyar, 14 finn és 2 amerikai tárgyú volt. Ezeket felerészben a Kongresszusi Könyvtárnak és magának a Kongresszusnak a számára készítettem. A magyar tárgyúak közül általános elismerést kapott hat Kossuth kiállításom közül a három nagy: Egyik az 1952-ben a postaügyi miniszter (Postmaster General) által a „Champions of Liberty" (A Szabadság Bajnokai) sorozatban kiadott Kossuth-bélyeg hivatalos kibocsátási napján a belügyminisztériumban nyílt meg; másik volt az Amerikai Kongresszus számára készült Kossuth-szobor átvételének napján, 1990. március 15-én megnyitott Kossuth-kiállítás; végül a Kossuth Lajos halálának centenáriumi évében, 1994-ben összeállított, reprezentatív kiállítás. De nagy sikere volt az 1969-ben, a földművelésügyi minisztérium díszudvarán felállított, Haraszty Ágostonnak, a „modern kaliforniai szőlészet és borászat atyjának" életét bemutató kiállításomnak; majd a Petőfi Sándor születésének 150. évfordulóján összeállított kiállításnak (1973), továbbá a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 150. évfordulójára (1975) bemutatott kiállításnak; valamint annak, amely a pécsi egyetem 600. évfordulója alkalmából a magyar egyetemi oktatás hat évszázadát idézte fel. Igen hatásos volt az a kiállításom, amely az erdélyi Bölöni Farkas Sándor 1831-ben Kolozsvárt megjelent „Útazás Észak Amerikában" című művét ismertette, és amely elsőnek méltatta az amerikai demokráciát Európában. Ezt a kiállítást még a New York Times is észrevette.

Finn vonatkozású kiállításaim közül fontos volt a szintén a „Champions of Liberty" című sorozatban kiadott Mannerheim bélyegekkel egyidőben bemutatott Mannerheim-kiállítás. Magaménak tekinthetem a „One Hundred Books From

Finland" című, a Smithsonian Institutban 1964 novemberében és decemberében bemutatott, a Finn Könyvkiadók Egyesülete elnökének, Heikki A. Reenpaa professzornak, a helsinkii Otava kiadóvállalat managing directorának a hathatós támogatásával megvalósult reprezentatív kiállítást is. Washington után is én juttattam el a kiállítást Baltimore, Philadelphia, New York, Chicago és Los Angeles egy-egy nagy könyvtárába. Mindezekben nagy támogatást kaptam Finnország kormányától, több egyetemtől és szaktudományi társaságtól. A finn nemzeti eposz, a Kalevala első kiadásának a 150. évfordulóját ünnepelte a Kalevala-kiállítás (1985-ben); a Kongresszusi Könyvtárban mutattam be a „Teaching English in Finland" és a Teachnig English in Scandinavia" című kiállításokat, végül az Állami Nyelvészek Egyesülete (Society of Federal Linguists) elnökeként rendezett amerikai tárgyú kiállításom az egyesület 25 éves működéséről szólt.

A kiállításokkal együtt említendő a Szenátusban és a Képviselőházban rendezett négy hivatalos megemlékezés: Munkácsy Mihály és az Egyesült Államok kapcsolatairól (1969-ben); Haraszty Ágostonnak, a modern kaliforniai szőlő- és bortermelés megteremtőjének, a mai nemzedék számára évente több száz millió dollárt jövedelmező „szőlősgazdáinak" a munkás életéről (1969-ben); Fabriczy Kováts Mihály ezredesnek, a híres Pulaszki-légió kiképző parancsnokának az érdemeiről (1979-ben), és Zágonyi Károly ezredesnek, 1861. október 23-án, még őrnagyként kivívott győzelméről (1986-ban).

E megemlékezés alkalmából a szenátorok és képviselők felkérésére majdnem minden alkalommal én írtam az emlékbeszédet, természetesen az ő nevükben, amiért több alkalommal is igen meleg hangú köszönőleveleket kaptam.

Bevándorlás az USA-ba

1938-ban szereztem meg a magyar és finnugor nyelvészeti doktori képesítésemet; az utána következő évet Helsinki egyetemén töltöttem a finn államtól nyert ösztöndíjjal, mint a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Nyelvkutató Intézetének a frissen kinevezett tanársegéde. Hazatérve dr. Csűry Bálint egyetemi tanár mellett szorosan bekapcsolódtam az intézet munkájába. Csűry váratlan elhunyta után az új professzor, dr. Bárczi Géza még tovább bővítette munkakörömet és 1943-ban „Magyar hangtanból" magántanárrá képesíttetett. 1944 nyarától katonai szolgálatot teljesítettem, amely után 11 hónap amerikai fogság következett. Hazatérés helyett 1946 nyarán kiszálltam a hadifogoly-szállító vonatból és egy év múlva a müncheni egyetem magyar és finn lektora és finnugor nyelvészeti magántanára lettem, majd nősülésem után kivándoroltam az Egyesült Államokba, közelebbről Washington városába.

Szerencsémre az amerikai magyarság akkor ünnepelte Kossuth Lajos 1851/52-ben tett nagysikerű amerikai szónoki körútjának a centenáriumát. Az azt rendező Amerikai Magyar Szövetség meghívására az ünnepséget irányító „Kossuth Centenáriumi Bizottság" kutató-titkára lettem. Az utána következő állástalanságom

nyomására elvállaltam egy pincéri állást a híres Sheraton Hotelben, ami három és fél évig tartott. Közben azonban részletesen megismerkedtem a Kongresszusi Könyvtár magyar gyűjteményével, amely akkor 30.000 könyvből és folyóiratból állott.

1955 áprilisában vettem át Dr. Kardos T. Bélától, a Könyvtár „Hungarian Specialist"-jától az „Amerika Hangja" rádióállomáshoz történt távozásával megüresedett állását és ezzel megkezdődött 30 éves pályafutásom. Néhány év múlva „Finno-Ugrian Area Specialist" lettem a „Slavic Division" többszörös átszervezés után „European Division"-né vált osztályon.

Bibliográfiák

Bibliográfiai kutatómunkám és könyvtári információs tevékenységem között állandóan szoros volt a kapcsolat. A néhány címes felvilágosításokat nem tekintve legalább százra tehető szakirodalmi könyv- és folyóiratcímeket tartalmazó listáim és bibliográfiáim száma, amelyeket írásbeli vagy telefonon megkeresésre írt válaszleveleimhez mellékeltem. Nagyobb bibliográfiáim közt megemlítendő az 1956. évi magyar szabadságharc világirodalmából válogatott, több, mint ezer címet tartalmazó, szakosított bibliográfiám. Ennek anyagából, a New York-i Columbia Egyetemen tartott „Second Seminar of the Hungarian Revolution of 1956" elnökének kívánságára kiadás céljára kiválogattam 145 fontos kiadványt, amelyet a konferenciáról közzétett jelentés függelékeként meg is jelentettek. Ez volt „1956" első angol nyelvű bibliográfiája. Hasonló „első" volt a maga nemében az az Erdély magyarságának történeti és más anyagáról szóló, „Hungarians in Rumania and Transylvania" című, a Kongresszus rendelésére, könyvtári jogász társammal, dr. Sólyom Fekete Vilmossal együtt összeállított 198 lapnyi kötet, amelyet a Kongresszus 1963-ban adott ki aU. S. Government Printing Office révén, a Képviselőház saját sorozatában (91st Congress, 1st Session .. House Document No. 91-134.) Ebben a bibliográfiában 1.730 kiadvány található 13 „Subject chapter"-ben elosztva. Megjelenése óta egyre növekvő keresetnek örvend, mert például több amerikai diplomatáról tudok, aki magával vitte nemzetközi konferenciákra és diplomáciai tárgyalásokra, hogy ott a románok állításait cáfolja vele.

Hogy új pályámhoz szükséges szaktudásomat megszerezzem, beiratkoztam a helybeli Catholic University Könyvtáros Iskolájába. De még a felét sem tudtam befejezni a könyvtáros szakma „mesteri" fokozatához szükséges tanulmányoknak, amikor dr. Lotz Jánosnak, a Columbia Egyetem nyelvész professzorának a meghívására – Washingtonból minden második szombaton New Yorkba átutazva – elkezdtem tanítani az ő egyetemén egy „Bevezetés a magyar bibliográfiába" című tárgyat- Lotz Akkor a „National Defense Education Act-Title VI" címen törvényhozási úton teremtett tanítási és kutatási alap igazgatója lett és volt elég pénze arra, hogy néhányunk számára lehetővé tegye a különböző, addig nem tanított

tárgyak tanítását. Én megláttam a lehetőségét annak is, hogy – Amerikában odáig átfogó magyar bibliográfia nem lévén – előadásaim anyagából a 20 tárgyi fejezetre osztott, 4426 kiadványt tartalmazó, „Guide to Hungarian Studies" című kézikönyvet elkészítsem. Sajnos, Lotz János korai halála miatt nem érhette meg, hogy ezt az általa is nagy érdeklődéssel várt, végül is 1974-ben megjelent könyvet a kezébe vehesse.

Ennek, a kaliforniai Hoover Institution Press által kiadott könyvemnek lett egy másik, érdekes jelentősége is: ez volt az első magyar szerzőtől származó, a magyar kultúrával kapcsolatos szakmunka, amelyet egy nagy amerikai egyetem (Columbia) felvett a saját könyvtáros iskolájának a „mesteri" és „doktori" fokozataihoz kötelezővé tett könyvjegyzékébe.

New York-i előadói működésem idején más, bibliográfiai jellegű munkáim is készültek. A Kongresszusi Könyvtárban osztályunk által elindított, különböző nyelvek szakirodalmi rövidítéseit magukba foglaló kötetek készültek. Én is elkészítettem „Hungarian Abbreviations. A Selective List." című kötetemet, amelyet maga a Könyvtár adott ki (1961, 146 p.). Elkészült a kézirata „The Hungarian Revolution of 1956. A Selective Bibliography." című, 167 gépelt lapra terjedő bibliográfiának is az azonban kiadatlanul maradt. Ebből válogattam ki azt a 145 címet tartalmazó, szakosított bibliográfiát, amely az 1958-ban, a New York-i Columbia Egyetemen tartott „The Hungarioan Revolution of 1956. Second Seminar, June 6, 1958" (N. Y. 1958., pp. 90-100) kiadványának függelékeként „Selected References on the Hungarian Revolution of 1956" címen jelent meg. Ez volt az első bibliográfia Magyarország nagy tragédiájának 1958-ig megjelent nemzetközi irodalmából.

A finn területen is volt több, rendszeresen kialakított bibliográfiám. Ezek részletes felsorolása helyett hadd utaljak „Finnland and the Finns" című, 1993-ban megjelent, a „Guide to Hungarian Studies"-hoz hasonló rendszerű finn tanulmányi kézikönyvemre, amelynek a névmutatójában nevem alatt felsorolt számok alatt megtalálhatók finn bibliográfiai kiadványaim is. Ezek főleg a Kalevala-témakörből, Mannerheim tábornagyról, és az amerikai és finn kapcsolatokról tájékoztatnak. Ennek a könyvnek olyan nagy sikere volt, hogy a finn kormánytól a „Fehér Rózsa-rend" első osztályú lovagkeresztjét kaptam meg érte.

Ezt akkor értem meg, amikor már nyolc éve nyugdíjas voltam. Ennek dacára azonban nem szűntem meg aktívan közreműködni sem magyar, sem finn vonatkozásban a munkámra és tudásomra rászoruló hivatalos és nem hivatalos személyekkel, egyesületekkel. Elmondhatom én is, hogy „nulla dies sine linea", azaz „nem múlik el egyetlen napom sem, hogy ne húztam volna legalább egy vonalat" a nyelvészetiből könyvtárosivá vált élethivatásom területén.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR SZÁMÍTÓGÉPES FEJLESZTÉSEI

BERKE Barnabásné
Budapest. Országos Széchényi Könyvtár

Tisztelt Kollegák, kedves Barátaim!

Örömmel fogadtam e találkozó szervezőinek megtisztelő felkérését, legyek a "Gépesítés a könyvtárban" szekcióülés elnöke ez alkalommal is, úgy, mint négy évvel ezelőtt. Akkor Szilassy Sándorral osztoztunk e szerepen. Sajnos idén, más kötelezettségei miatt nem tudott hozzánk csatlakozni.

Mai tanácskozásunk programja szerencsésen úgy alakult, hogy a könyvtári munkánkat alapvetően befolyásoló, ugyanakkor az egész társadalmat és ismeretközlést is átalakító, a számítógépes technika és az elektronikus információs eszközök terén bekövetkezett jelenségekről, változásokról, fejlesztésekről illetve az e téren előttünk álló feladatokról, teendőkről beszélhetünk és remélem, beszélgetünk is. Kicserélhetjük tapasztalatainkat, felmérhetjük, hol is állunk, mi vár ránk. Beszámolót hallunk majd arról, hogyan is áll az informatika Kelet-Európában, mi történt és történik Magyarországon a könyvtári számítógépesítés terén, megvalósítható-e egy együttműködésen alapuló magyar index projekt az Interneten, hogyan alakul és fejlődik a Magyar Elektronikus Könyvtár, becenevén a MEK, és végül áttekintést kapunk a multimédia szerepéről a könyvtárakban.

Mielőtt azonban meghallgatnánk előadóink mondanivalóját a felsorolt témákról, engedjék meg, hogy röviden szólja az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes fejlesztéséről.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR SZÁMÍTÓGÉPES FEJLESZTÉSEI

Négy évvel ezelőtt, előző találkozásunk alkalmával már volt miről beszélni, amikor felkértek, számoljak be az Országos Széchényi Könyvtár integrált számítógépes rendszerének, a NEKTÁR-nak bevezetéséről, s nem csak az akkori állapotokról, hanem a megfogalmazott tervekről is. Az akkor elhangzottak megjelentek a Magyar Könyvtárosok III. Szakmai Találkozója címen most kiadott és az Önök kezében lévő kiadványban. Frissen szerkesztve e kis kötetet, örömmel állapítottam meg, hogy – bár eltelt némi idő azóta –, tartalma nem avult el, s ha nem is sikerült minden területen olyan ütemben megvalósítani terveinket, ahogyan sze-

rettük volna, számos eredményt könyvelhetünk el. A fejlesztések egyik alapvető feltétele a hardver- és szoftvertár gazdagítása volt. Az IBM 9221/150 típusú mainframe számítógépen kívül ma már működik a helyi hálózat a NOVELL NetWAre 3.11 verzió alatt. X.25-ös vonalon keresztül elérhetők a hazai és a nemzetközi hálózatok, lehetővé vált az elektronikus levelezés a Pegazus levelező programmal, számos munkahelyről lehet közvetlenül telefaxot küldeni, egy SUN Sparc 10 szerver gép segítségével. A helyi hálózaton 21 CD-ROM adatbázis érhető el egyidejűleg. Ez az 1992-es állapotokhoz képest óriási előrelépést jelent, mégis elégedetlenek vagyunk, mert a technika fejlődésével és a technika adta lehetőségekkel együtt hihetetlen módon megnőttek a felhasználói igények. Gyakorlatilag arra lenne szükség, hogy az egész Széchényi Könyvtár, amely Magyarország egyik legnagyobb – ha nem a legnagyobb – középülete, hálózatba legyen kapcsolva. Hogy CD-ROM adatbázisokat ne CD toronyból, hanem nagygépről lehessen szolgáltatni, hogy valamennyi könyvtári munkahelyen legyen adatbevitelre illetve lekérdezésre alkalmas terminál, hogy az összes adatbázis hálózaton keresztül épüljön, hogy a multimédia adatbázisok használatára alkalmas konfigurációk legyenek az arra kijelölt olvasói és szolgálati területeken, hogy el tudjuk kezdeni a katalógusok retrospektív konverzióját... és sorolhatnám tovább.

Néhány mondat erejéig visszatérek a 92-ben ismertetett tervekre, amelyekről akkor a "Megoldásra vár még." című fejezetben beszéltem.

Gondot jelentett és jelent még ma is a kurrens magyar könyvek nyomtatott nemzeti bibliográfiájának formátumprogramja. A DOBIS/LIBIS számítógépes integrált könyvtári rendszer bevezetésével le kellett mondani a korábbi szakrendes, számos index-szel, félhavonként megjelentetett bibliográfiai kiadvány hasonló formátumban történő kiadásáról, minthogy az alkalmazott rendszerhez nem tartozik megfelelő kiadvány-szerkesztő formátumprogram. Azt gondoltuk, hamarabb sikerül egy alkalmas program kifejlesztése, de kiderült, hogy a feladat nem egyszerű. 1994-től ugyan már teljes, valamennyi besorolási adatot tartalmazó szabványos bibliográfiai tételeket közlünk, de még mindig betűrendben, indexek nélkül. Remélem, hogy 1997-től már szakrendes elrendezésű lesz a füzet és az indexek is elkészülhetnek. Egyelőre viszont nem látok megoldást arra, hogy az indexekben szereplő névformákhoz tartozó utalókat is automatikusan lehessen megjeleníteni, mert a DOBIS/LIBIS indexfájljaiból nem lehet a nyomtatásra kijelölt tételekhez kapcsolni őket. Talán, ha áttérhetünk egy olyan rendszerre, amely alkalmas authority fájlok építésére, vagy ha a DOBIS/LIBIS-t fejlesztik tovább ebbe az irányba, az indexeket is teljessé tudjuk tenni.

Terveink között szerepelt 1992-ben a nemzeti bibliográfia számára feldolgozott kiadványok tételeinek floppy lemezeken történő szolgáltatása. 1996 januárjától kéthetenként adjuk közre a frissen bevitt rekordokat – számuk lemezenként 300-450 között ingadozik – a beérkezett könyvek számától függően. Előfizetőinknek a számítógépes futást követő második napon postázzuk a lemezeket, amelyek

az USMARC alapján kidolgozott HUNMARC, azaz magyar MARC adatcsere formátumban, az ISO 2709 szerinti rekordszerkezetben szerepelnek. A felhasználók négyféle karakterkészlet közül választhatnak: az OSZK által is használt IBM 852-es karaktertábla kiterjesztett változata, az OCLC által használt kiterjesztett ASCII kódtábla, valamint az ISO 8859/1 és az ISO 8859/2 karakterkészlete között. A floppyról a felhasználó könyvtár saját adatbázisába konvertálhatja a számára szükséges tételeket, akár teljes, akár rövidített adattartalommal és kiegészítheti azokat saját könyvtárspecifikus adataival (pl. tárgyszavaival, raktári jelzeteivel, példányazonosítóival). A konverziós program egyszeri kidolgozása és alkalmazása a fogadó könyvtár feladata. Elkészítéséhez a HUNMARC kézikönyv szolgál alapul. Azonos könyvtári szoftvert – pl. a TINLIB-et vagy a Voyagert alkalmazó könyvtárak közösen dolgozhatják ki és használhatják a programot. Ez a szolgáltatás a felhasználók véleménye szerint meglehetősen drága – 1996-ra az előfizetési díj egyfelhasználós változatra 98.000,- Ft volt, többfelhasználóséra 147.000,- Ft az évi 24 floppyért. Jelenleg 8 könyvtár, főként nagy egyetemi, felsőoktatási és szakkönyvtárak hasznosítják. Nyilvánvaló, hogy a szolgáltatás ára, amit non-profit jelleggel, csak az önköltséget számítva állapítottunk meg, több előfizető esetén lényegesen alacsonyabb lehet.

Bár szekciónk neve "Gépesítés a könyvtárakban", nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról lévén szó, a szolgáltatásban alkalmazott technikán kívül illik kitérnem a tartalomra is. Nevezetesen arra, milyen frissek a szolgáltatott rekordok és milyen mértékben fedik a Magyarországon megjelent könyvek körét. Sajnos, ezen a területen nem tudunk pozitív eredményekről beszámolni. Tény, hogy a hazai kötelespéldány szolgáltatást előíró rendelet elavult, és hogy a kiadóknak illetve nyomdáknak csak szűk köre tartja be. Az alaprendelet 1986-ban született, amikor a könyvkiadást még állami felügyelet alatt, állami támogatással tartották fenn. Akkor bármely kiadó megengedhette magának, hogy az előírt 16 példányt beküldje az OSZK-hoz, amely azután elosztotta azokat a kötelespéldányra jogosult könyvtárak között. A rendszerváltást követő években fokozatosan, mára már teljesen magánkézbe került a könyv- és folyóirat-kiadás, amelynek szereplői nem érzik magukra nézve kötelezőnek, sőt sérelmesnek tartják a beszolgáltatást, minek következtében a bibliográfiai számbavétel teljessége is kérdésessé vált. Évenként több mint ezer könyvről tudunk, amelyekből nem kapott példányt a nemzeti könyvtár és csak mintegy 70-80%-ot sikerül reklamáció útján megszerezni. A többiből példányt kell vásárolni, ha meg akarjuk őrizni azokat. Ez év végéig még érvényben van szerződésünk a Könyvtárellátó Közhasznú Társasággal, minek értelmében minden, saját terjesztésükben felajánlott könyvből példányt küldenek az MNB Könyvek Szerkesztőségéhez. Ezek adatai bekerülnek mind a DOBIS/LIBIS gyarapítási moduljába rendelési tételként, mind az MNB füzetekbe. A reklamációk automatikus kiíratással készülnek. Így is több százra tehető azoknak a könyveknek a száma, amelyekről a tételek csak nagy késéssel kerülnek az

adatbázisba, és nem tudni hányra azoké, amelyek megjelenéséről egyáltalán nincs információnk. Égetően szükséges tehát egy új kötelespéldány jogszabály – szerintem törvényszintű jogszabály – hatályba helyezése, ha, ahogy mondani szoktuk, nem akarjuk elveszíteni a nemzet emlékezetét. Ugyanez vonatkozik az ún. nem hagyományos dokumentumokra, a CD-ROM-on megjelenő adatbázisokra és multimédia kiadványokra, amelyekre a régi jogszabály előírásai egyáltalán nem terjedtek ki, így beszerzésük és regisztrációjuk hiányos, megoldatlan.

Visszakanyarodva a számítógépes fejlesztéshez, örömmel számolok be a nemzeti bibliográfiai tételek CD-ROM-on való szolgáltatásának megvalósításáról. Az 1976-1991 között, még a DOBIS/LIBIS bevezetését megelőzően külső számítóközpontban feldolgozott teljes nemzeti bibliográfiai anyagot 1994-ben sikerült CD-ROM-on megjelentetni. A kompaktlemez 102.961 dokumentumot és a hozzájuk kapcsolódó mintegy 200 ezer részdokumentum adatait tartalmazza On-line keresésre alkalmas ARCTIS adatbázis-kezelő rendszerrel. Ugyanezt az állományt több év alatt lehet csak a DOBIS/LIBIS egy alkönyvtárába konvertálni, amit a későbbiekben egyesítünk majd az 1992-től feldolgozott, jelenleg az olvasói On-line katalógusként szolgáló adatbázissal. 1996-tól a CD-ROM verzió évi kétszeri felújítással jelenik meg. Az első lemezen, amely remélem, az előfizetőkhöz már eljutott – és a Vándorgyűlés kiállítóhelyén is megtekinthető –, az 1976-tól 1995 végéig feldolgozott, összesen kb. 341 ezer tétel szerepel. A második lemez anyaga, melynek kiadására az év végéig sor kerül, a napjainkig feldolgozott könyvekével és az MNB Időszaki Kiadványok Bibliográfiája – Magyar Periodika Adatbázisban feldolgozott, Magyarországon 1986 óta megjelent időszaki kiadványok, azaz a kurrens magyar sajtóbibliográfia adataival bővül. A CD-ROM adatbázisból is letölthetők a felhasználó számára szükséges rekordok, ugyancsak HUNMARC adatcsere és ISO 2709 szerinti rekordcsere formátumban. 1997-re tervezzük a WINDOWS-os kezelőfelület fejlesztését.

Mindazon bel- és külföldi felhasználók, akik vonalon csatlakozni tudnak az OSZK számítóközpontjához, On-line kereshetnek az OPAC-ban, amelyben nem csak a magyar nemzeti bibliográfia számára feldolgozott és a nyomtatott füzetekben vagy a floppykon közölt tételek szerepelnek, hanem a gyűjteményes kötetek analitikusan feldolgozott részdokumentumai, a kurrens magyar kiadású tankönyvek és jegyzetek, az MNB füzetekbe nem kerülő, de az OSZK állományában megtalálható magyar kiadású könyvek adatai is. Az Internethez csatlakozni tudó felhasználók pedig a GABRIEL home-page-ről érhetik el nem csak az OSZK OPAC-ját, hanem a Sajtóbibliográfia adatbázist és az NPA adatbázist, amely a magyarországi könyvtárak állományában lévő külföldi folyóiratok bibliográfiai és lelőhely adatait tartalmazza. Ez utóbbit szintén kiadja az OSZK CD-ROM-on évenkénti felújítással. A GABRIEL egyébként az európai nemzeti könyvtárak home-page-e, amelyről a felhasználó elérheti az összes csatlakozó nemzeti könyvtár home-page-eit. Az Internet-en kereső felhasználó alapvető szöveges és

illusztrációs információt kap a keresett könyvtárról (név, címek, telefon, fax, e-mail, alapítás és rövid történet, feladatok, gyűjtőkör, állomány, nyitvatartási idő, szolgáltatások, On-line elérésű adatbázisok), s ha keresni óhajt az adatbázisok valamelyikében, a GABRIEL-ről erre is módja van.

A DOBIS/LIBIS alrendszerei közül – a feldolgozásra szolgáló katalogizálási modulon kívül – bevezettük a Gyarapítási alrendszert, egyelőre csak a kötelespéldányként beszolgáltatott könyvek rendelési és érkeztetési tételeinek elkészítéséhez. Ahhoz, hogy a gyarapítási modult kiterjesszük az OSZK valamennyi beszerzésének bonyolítására, egyrészt a hálózat bővítésére és új munkaállomások létesítésére, másrészt az 1987-től megjelent és az OSZK által beszerzett külföldi könyvek MicroISIS rendszerben épülő KATAL nevű adatbázisának a DOBIS/LIBIS-be konvertálására van szükség. A munka folyamatban van és reméllhetően az év végére befejeződik.

Tovább gondoztuk a MicroISIS-es adatbázisainkat, amelyek többsége az OSZK hálózatán épül és azon keresztül érhető is el. Ezek közül már említettem a külföldi könyvek adatbázisát a KATAL-t, az MNB CD-ROM kiadása és az On-line elérésű adatbázisok kapcsán az IKB Magyar Periodika Adatbázist. Ez jelenleg több mint 12 000 magyar időszaki kiadvány bibliográfiai adatait tartalmazza és a kereső számára ötféle, különböző adattartalmú és formátumú tétel megjelenítését teszi lehetővé. Az IKB adatbázis tételeit is szolgáltatjuk floppy lemezen az igénylő hazai könyvtárak számára. Szintén nemzeti bibliográfiai adatbázis az IKER, amely a hazai időszaki kiadványok válogatott cikkeinek repertóriuma a társadalomtudományok és a természettudományok területén. Az IKER adatbázis a mintegy 1700 időszaki kiadványból válogatott, 1996 közepe óta feldolgozott cikkek bibliográfiai tételeit, szám szerint több mint 12 ezret és indexeit – tárgyszavak, személynevek, testületi nevek, földrajzi nevek, címek, ETO jelzetek, megjelenési és feldolgozási év, a forrásdokumentum ISSN-je – tartalmazza, amelyek mindegyikére keresni lehet.

További két nagyon fontos és egyedi adatbázisunk a Hungarika Információ és a Hungarika Névkataszter (HUN és HUNG) építésénél még nem tudjuk kihasználni a hálózati lehetőségeket, mert a hálózatba csatlakoztatható terminálok illetve személyi számítógépek száma tovább nem növelhető a hálózati üzemelés biztonságának veszélye nélkül. Számuk jelenleg már meghaladja a 120-at. Ezekben az adatbázisokban regisztráljuk a külföldön megjelent magyar nyelvű, magyar szerzőtől származó vagy Magyarországra vonatkozó irodalmat és a külföldön tevékenykedő magyar alkotó személyiségek bibliográfiai adatait. Úgy gondolom, hogy valamennyi nemzeti bibliográfiai adatbázis CD-ROM-ra szervezésével – addig is, amíg On-line hálózati elérésüket biztosítani nem tudjuk –, megoldható lenne terjesztésük. Természetesen, mint minden, ez is pénzkérdés: egyrészt a fejlesztésre és az előállításra kell forrásokat felkutatni, másrészt fel kell mérni, mekkora a fizetőképes kereslet, azaz, hogy számolhatunk-e a ráfordítások megtérülésével.

Felcsillant már a reménysugár, de alig merem kimondani. A Kulturális Tárca, ha a Pénzügyminisztérium illetve a kormányzat jóváhagyását bírja, jelentős összeget szán a nemzeti könyvtár számítógépes rendszerének, szolgáltató képességének fejlesztésére. Ha e támogatást valóban megkapjuk, mindazon tervünket, amelyeket óhajként soroltam fel bevezető mondataimban, módunkban áll megvalósítani az egész magyar könyvtárügy és a hozzánk forduló külföldi könyvtárak igényeinek kielégítésére. Talán arra is nyílik lehetőség, hogy csatlakozzunk az Európai Közösség által támogatott közös nemzeti könyvtári projektekhez.

KÉZDIVÁSÁRHELY HÍRLAPIRODALMÁNAK TÖRTÉNETI ADATAI

BITAY Éva
Kézdivásárhely. Városi Könyvtár

Az első háromszéki nyomdát és utóbb az első háromszéki hírlapot az 1848-1849-es szabadságharc helyi követelményei hívták életre. Kézdivásárhelynek kimagasló szerepe volt az egész önvédelmi harc folyamán. Háromszék közigazgatási központját, Sepsiszentgyörgyöt Kézdivásárhely messze fölülmúlta az iparosodás és kereskedelem terén. Kézdivásárhely volt a háromszéki székely gyalog határőrezred parancsnokságának a székhelye, székely katonai iskolája és a várossal egybeépült Kanta faluban működő római algimnáziuma pedig akkoriban a legmagasabb fokú háromszéki iskola volt.

Az önvédelmi harc folyamán nemcsak erős katonai szervező központ, hanem itt működik az ágyúöntöde és a többi hadi üzem is.

Az első háromszéki nyomda létesítése és az első háromszéki hírlap kiadása is Kézdivásárhely városának az érdeme.

A nyomdát 1849 havában ajándékozta Bem tábornok a város polgárainak a szabadságharcban tanúsított áldozatkészségük elismerése képen.

Ez a nyomda volt az alapja Kézdivásárhely később kifejlődött hírlapirodalmának. E nyomda kiadásában jelent meg az első hírlap 1849. június 1-jén "Székely Hírmondó" címmel. Felelős szerkesztője és egyben kiadója Fogarasi P. János, volt vízaknai királybíró. A hetenként két számmal megjelenő lap nem nagyigényű, de eléggé gondosan szerkesztett forradalmi újság. Elsősorban az erdélyi hadszíntérnek főleg Bem tábornokkal kapcsolatos eseményeit ismertette. A lap nagyon rövid életű, június 7-17. között négy szám jelent meg, összesen 16 lapoldal terjedelemben. Lapszámai ma valóságos unikumok. Egyetlen teljes sorozat, valamint egy másik csonka sorozat ismeretes. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár hírlap gyűjteményében 1., 2., és a 4. szám található, az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára a négy szám teljes sorozatát őrzi. Fénymásolat a sepsiszentgyörgyi Múzeum és Állami Levéltárban található.

1849. június 28-án az orosz hadsereg Hasford tábornokkal az élen betört Kézdivásárhelyre. Gábor Áron és Túróczi Mózes erről előzőleg értesülve, ágyúikkal, muníciókkal Csíkba menekült, ugyanakkor magukkal vitték a nyomdát is. A nyomda később visszakerül, a református templom körüli egyik bástyában helyezik el. A politikai viszonyok miatt többé nem sikerült a Székely Hírmondó felélesztése. A nyomda, a múlt kegyeletes emléke, a Székely Nemzeti Múzeumban látható.

Az alkotmányos élet beköszöntése után, 1879-ben történtek az első lépések egy hetilap megindítására. Erdélyi Károly, az állami felső nép- majd fiúiskola igazgatója, a közélet kiemelkedő tagja a kezdeményező, aki megnyerte a kiadónak a kultúra iránt fejlett érzékkel bíró Turóczi László könyvkereskedőt. Együtt megjelentetik a "Kézdivásárhely és Vidéke" című társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilapot. Az első száma 1879. november 16-án jelent meg.

A lakosság nagy rokonszenvvel fogadta a kitűnően szerkesztett kis hetilapot, melyből csupán a politika hiányzott. 1880. január elsejétől a lap közóhaj következtében "Székely Közlöny" címen jelent meg az addigi vezetésben és irányításban. Év végére Nagy Gábor a város akkori országos képviselője segítségével Turóczi László megszerezte az első gyorssajtó gépet és 1881. januártól már nagyobb alakban, hetenként kétszer jelent meg párton kívüli politikai tartalommal kibővítve, Erdélyi Károly visszavonulása miatt ifj. Szabó Dániel ügyvéd szerkesztésében.

Szabó Albert vegyész megvásárolta a gyorssajtó és a lap tulajdonjogát a Turócziaktól. 1882. január elsejétől "Székelyföld" lett a lap címe és szerkesztője Dobay János polgári iskolai tanárjelölt, városi közgyám és községi bíró, aki mint az országos szabadelvű Tisza-párti politika híve szerkesztette 1899-ig, tehát 17 éven át.

1899-től Vajna Károly lett a Székelyföld felelős szerkesztője 1906-ig, amikor a lap tulajdonosa ifj. Jancsó Mózes, a változott politikai viszonyok következtében eladta nyomdáját és a lapot is, amely 28 évig szolgálta Kézdivásárhely kulturális ügyeit.

1893-ban Dr. Bánffy Zsigmond ügyvéd "Székely Híradó" néven új független lapot indít, melynek társszerkesztői Dr. Balogh Vendel Kézdivásárhelyen, Dr. Molnár László Csík megyében, Dr. Vajda Emil főreáliskolai tanár Udvarhely megyében. Főmunkatárs Vajna Károly, kiadó laptulajdonos ifj. Jancsó Mózes volt. 1895 elején szűnt meg.

1904 január 3-án új független lap jelenik meg a "Székely Újság" Molnár Emil, Molnár Józsiás országgyűlési képviselő unokaöccse szerkesztésében. Molnár Emil alapítója a lapnak, Turóczi István kiadó, Dr. Balogh Vendel felelős szerkesztője, Dr. Diénes Jenő és Megyaszai Mihály főmunkatársak. 1904 szeptemberétől Dr. Szentiványi Árpád a felelős szerkesztő 1905 szeptemberéig. Ettől kezdve Molnár Emil veszi át a felelős szerkesztést és végzi, mint élethivatását 1907 24-én bekövetkezett korai haláláig. Dr. L. Diénes Ödön ügyvéd lesz a Székely Újság főszerkesztője 17 éven át, majd 1925 márciusában átadja a lapot Kovács J. Istvánnak, addigi munkatársának és segédszerkesztőjének.

A Székelyföld megszűnése után, 1906-ban Bíró Lajos főgimnáziumi tanár a Székely Hírlap megalapítója, mint laptulajdonos és felelős szerkesztő a Turóczi István könyvnyomdájában hetenként kétszer adja ki a lapot, a párton kívüli független politikai irány szolgálatában 1913 végéig.

1914 január 1-től Dr. Elekes Béla ügyvéd vette át a felelős szerkesztői tisztet és végzi augusztus 1-ig, amikor a világháború kitörése miatt a lap megszűnt.

1924 szeptemberében Kovács István kilépett a Székely Újság szerkesztőségéből, megvásárolta a Székely Hírlapot és ennek lesz felelős szerkesztője, kiadó tulajdonosa 1925. márciusig. Ekkor egyesíti az átvett Székely Újsággal, melynek felelős szerkesztője és kiadója.

1910. április elején "Székely Munkapárt" címmel Dr. Molnár Dénes ügyvéd a Tisza István alapította Országos Nemzeti Munkapárt programja alapján hetenként kétszer megjelenő lapot indít, mint felelős szerkesztő és laptulajdonos a Kézdivásárhelyi Könyvnyomda Részvénytársaság kiadásában. E lap akkor a harmadik politikai lap Kézdivásárhelyen. Egy év múlva beleolvadt a sepsiszentgyörgyi szintén munkapárti "Székely Nép" folyóiratba.

1912 október 20-án a népoktatás nagy szolgálatára, szülők, tanítók és tanügybarátok részére a Háromszék Megyei Tanítótestület fennállása 40 éves jubileuma alkalmával megalapítja a "Háromszékmegyei Népoktatás" című, havonként kétszer megjelenő lapot, a tanítótestület elnöke, Vajna Károly. E lap a háború miatt csak két és fél évig jelenhetett meg, 1915 március 1-én a lap utolsó száma kerül a nyomdába.

1931. február 1-én Turóczi István könyvkereskedő, mint laptulajdonos, Földi István rajztanár felelős szerkesztővel újra indítja a Székelyföld hetenként kétszer megjelenő politikai, közgazdasági, társadalmi lapot, mely 1941-ig szolgálja Kézdivásárhely polgárait.

IRODALOM

Árvay József: Az első háromszéki nyomda, Aluta, 1970. Sepsiszentgyörgy

Földi István: Századelő az udvartereken, Megyei Tükör, 1970-1971. Sepsiszentgyörgy

Vajna Károly: A Kaszinó 90 éves múltja, Székely Újság, 1933. február

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1-2., Kritérion, 1981., 1991. Bukarest

Székely Újság
Független demokrata hetilap 1989-1991
Megjelenés éve: 1989. december 23.
Megjelent: 1-45 szám
Alapítók: Fekete Vince, ifj. Deme László, Sántha Attila
Szerkesztők: Ambrus Ágnes, Dévai Iochon István, Nagy Tamás
Grafikai szerkesztők: Vetró András, Vetró Bodoni Zsuzsa

Székely Hírmondó
Kézdivásárhely lapja
Megjelenik kéthetenként a Polgármesteri Hivatal támogatásával
Főszerkesztő: Kocsis Károly
Megjelenési éve: 1996. március 15.

Székely Újság
Kézdivásárhely 1904-1944., hetilap
Főszerkesztő: Dr. Diénes Ödön
1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1936.

Székelyföld
Kézdivásárhely, 1882. megjelenik hetente kétszer
Főszerkesztő: Vajna Károly
1902.
Főszerkesztő: Földi István 1931-1941
1931, 1932, 1934, 1937.

Székely Munkapárt
Kézdivásárhely, megjelenik hetente kétszer
Főszerkesztő: Dr. Molnár Dénes
1910.

Székely Hírlap
Kézdivásárhely, megjelenési év: 1906
1925-ben egyesül a Székely Újsággal
Megjelenik hetente kétszer
Főszerkesztő Bíró Lajos (1906-1914)
1908.

ELEKTONIKUS INFORMÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOK KELET-EURÓPÁBAN

Maria-Anna COURAGE
Sankt Augustin. Gesellschaft für Mathenatik und Datenverarbeitung GmbH

A kelet-európai politikai és gazdasági változások következtében meggyengült a kooperáció ezen országok között, mind gazdasági, mind tudományos téren. Ugyanakkor, elsősorban gazdasági okok miatt, csökken a tudományra fordítható összeg, változások történnek más társadalmi alrendszerekben, és felbomlanak a korábbi intézmények. Mindez tudományos rendszerük teljes átszervezésére készteti az érintett országokat. Ilyen körülmények között izgalmas vállalkozás volt adatokat gyűjteni Közép- és Kelet-Európa, valamint a FÁK 21 országából. A moszkvai nemzetközi tudományos és műszaki információs központ és a német információtechnológiai kutató központ (GMD) közreműködésével 1991-ben indult meg a kelet-európai elektronikus információpiac vizsgálatát célzó projekt. Ezen belül megvizsgálták az érintett térség információgazdaságát is. Az első eredményeket a *„Der elektronische Fachinformationsmarkt in Osteuropa 1993"* két kötete tartalmazza, amely megkísérelte leírni a folyamatosan és gyorsan változó kelet-európai információs világot, és felsorolni a releváns adatbázisokat. Mivel számos információs központtal stabil kapcsolatot sikerült kialakítani a helyzet pedig folyamatosan változik, szinte magától értetődő volt, hogy a munkát 1993 után is folytatni kell. A további munkához – a moszkvai központ együttműködését megtartva – nemzeti információs központokat és könyvtárakat is be kellett vonni, tekintettel a korábbi centralizált rendszerek dezintegrációja nyomán kialakult helyzetre. 21 ország 32 intézményét sikerült érdekeltté tenni a munkában, ez a közvetlen kapcsolat tette lehetővé a megbízható adatok megszerzését. Az 1993-1995 között összegyűjtött adatokat 1996-ban a GMD adta közre három kötetben, *„Eletronische Informationsdienste in Osteuropa"* címmel. Az első két kötet egy naprakész kézikönyv a kelet-európai adatbázisokról és más tudományos-műszaki és gazdasági elektronikus információs szolgáltatásokról, a harmadik kötet elemzi az információs központok és könyvtárak szolgáltatásait, valamint leírja az információ területén történt-történő strukturális változásokat.

Az első vizsgálat az adatbázis-előállítás és – használat információs infrastruktúrája összpontosított, mindössze 6 ország és a volt Szovjetunó figyelembe vételével, mivel akkor (1992-ben) az utódállamoknak semmiféle saját információs infrastruktúrája nem volt. Az első vizsgálat megállapította az átalakulással megkezdődött változásokat az információgazdaságban, és ennek fő jellemzőjét, a dezin-

tegrációt, aminek bemutatása fontos volt néhány országban az új struktúrák felépítéséhez, illetve a tervezett nyugati segítség előkészítéséhez.

A második elemzés a hat közép- és kelet-európai ország mellett mind a 15 szovjet utódállamból gyűjtött adatokat, és ebbe bevonták a tudományos és műszaki könyvtárakat is, mert néhány kelet-európai országban a szétesett szakosított információs központok szerepét a szupra-regionális műszaki könyvtárak vegyék át, mert mindegyik országban növekvő szerepet játszanak az elektronikus információszolgáltatásban, és mindenekelőtt, mert a könyvtárak nyújtják felhasználóiknak a szakinformációkhoz való hozzáférés lehetőségét, s ezért egy modern állam tudományos-műszaki infrastruktúrájában elsődleges jelentőségük van. Az érintett országok számos szakértőjével folytattak megbeszéléseket, és 9 ország 14 szakértője a jelentések elkészítésében is részt vett. Mindezek ellenére nem sikerült teljes képet kapni, és megfelelő mennyiségű adatot összegyűjteni a fejlesztésekről és a perspektívákról, a következő okok miatt:

- a projekt anyagi lehetőségei nem engedték meg a teljes körű (és látogatást is feltételező) adatgyűjtést mind a 21 országban;
- a nyelvi korlátok bonyolították az adatgyűjtést és késedelmet okoztak;
- a kapott adatok és jelentések különböző minőségűek voltak, s nem voltak egyformán felhasználhatók;
- néhány ország nem vette figyelembe az adatgyűjtési útmutatót és a határidőket.

Mindezen nehézségek ellenére jelentős mennyiségű információt gyűjtöttek össze és dolgoztak fel nemzetközi szinten. Az egyes országok helyzetét különböző részletességgel lehet leírni. A következő példák a kelet-európai könyvtárak fejlettségi állapotát tükrözik.

Magyarország

Kelet-Európában a közkönyvtárak és a tudományos-műszaki könyvtárak egyaránt részt vesznek az információellátásban. A tudományos könyvtárak és az egyetemi könyvtárak biztosítják a kutatás és az oktatás, a tudományos élet és a gazdaság információs infrastruktúráját. A tudományos könyvtárak hatékonyságát és a növekvő igényekhez való alkalmazkodását biztosítani kell, s ez mindenekelőtt a gyarapítási keretek és a szolgáltatások szinten tartását jelenti, amelyhez elégséges állami támogatás szükséges. Az átalakítási folyamat és privatizáció drasztikusan csökkentette a kutatás és fejlesztés állami támogatását. A tudományos és műszaki információ elemzésében és forgalmazásában fontos szerepet játszó szupra-regionális információs központok és nagy szakkönyvtárak elveszítették központi jelentőségüket. A nagy szakkönyvtárak száma viszonylag stabil (szemben a közkönyvtárak 49 %-os és az üzemi kutatóintézeti szakkönyvtárak számának kb. 60

%-os csökkenésével), költségvetésük csökkent, és egyes tevékenységek megszűntek. (1995-ben az országos szakkönyvtárak állami támogatása, és azok munkakörei 15-15%-kal csökkentek. Mindez a szakirodalom beszerzésének redukálásához, előfizetések lemondásához, szolgáltatások megszüntetéséhez vezet, és végső soron akár az intézmény megszűnésével fenyeget. A túlélés némi esélyét nyújtják a nemzeti és nemzetközi pályázati felhívások, ezek azonban főként a technikai berendezések megújítását segítik, és nem biztosítják a szakirodalom beszerzését.

Oroszország

A nyolcvanas évek közepén a Szovjetunióban a tudományt a gazdaság és a társadalom reorganizációjának elsődleges eszközeként kezelték, és ennek megfelelően finanszírozták. Időközben nyilvánvalóvá lett, hogy a társadalmi változások is érintik a tudományt, főként negatív értelemben: társadalmi presztízsét, és anyagi támogatottságát tekintve. Orosz statisztikai adatok csak 1992 óta állnak rendelkezésre, a korábbi adatok ugyanis az egész Szovjetunióra vonatkoznak. A tíz nagy szupra-regionális nyilvános központi könyvtár ellátása 1992-1994 között kb. 170%-kal növekedett, ehhez azonban tudni kell, hogy 1991-ig az infrastrukturális költségek rendkívül alacsonyak voltak, most viszont folyamatosan növekednek, és ezeket is a könyvtár költségvetéséből kell kifizetni. Az összes 38 000 regionális könyvtár 1994-ben átlag 774 dollárnyi költségvetéssel gazdálkodhatott, ami sok könyvtár számára nem teszi lehetővé az állomány naprakészen tartását és a szükséges szolgáltatások folyamatos nyújtását. A szupra-regionális tudományos-műszaki könyvtárak állománygyarapodása csökkenésének okai között a volt KGST-országok közötti kiadványcsere hanyatlása, a kiadványárak emelkedése, az ingyenes kötelespéldányok csökkenő száma és a műszaki berendezésekre, a fizetésekre, infrastruktúrára fordítandó összegek nagysága egyaránt megtalálható. A társadalmi átalakulási folyamatban a tudományos kutatási tevékenység jelentősen csökkent, ezzel csökkent az információigény, ami a könyvtárközi kölcsönzések iránti igény 1987-1994 közötti kb. 90 %-os csökkenésében is megmutatkozik. A "tudomány" mérhető a tudományos tevékenységekre fordított összegekkel, a publikációk, az újítások és találmányok számával is.

Lettország

Mint bárhol a keleti blokkban, Lettországban is egy központilag vezérelt rendszer biztosította a tudományos, a gazdasági és a műszaki élet információellátását. Ez a rendszer a volt Szovjetunió információs hálózatának alrendszereként működött. A piacgazdaság felé való átmenet vezetett a korábbi információs központok felbomlásához, és az elektronikus információs szolgáltatásokat jelenleg a szupra-regionális tudományos-műszaki könyvtárak nyújtják. A balti államokban az állományépítés folyamatosságát a következők veszélyeztetik. 1990-ig a tudományos,

kutatási és fejlesztő tevékenység viszonylag jó finanszírozása a tudományos publikációk magas számát eredményezte, ezek döntő többségét Lettországban, orosz nyelven publikálták. 1991-1995 között a lett K+F tevékenység erősen csökkent (s ezt tükrözi a publikációk mennyisége is), a tudósok szívesebben publikálják eredményeiket a nemzetközi periodikumokban. Mindez a Lettországban publikált szakirodalom mennyiségi és minőségi csökkenéséhez, a lett nyelv hivatalossá tétele példányszám csökkenéshez, összességében a publikációs költségek emelkedéséhez vezetett, s egyben a kiadványcsere-forgalom csökkenését okozta. Megszűnt a korábbi szovjet össz-szövetségi köteles (illetve ingyenes) példányellátás is. A tudományos és felsőoktatási könyvtárak költségvetésének csak egy kis hányada fordítható gyarapításra (a nagyobb részt az infrastruktúra költségei és a személyi kiadások viszik el), a költségvetés nem tudja követni sem a kiadványár-emelkedés, sem az infláció mértékét.

Független Államok Közössége

A FAK-országok néhány tudományos-műszaki könyvtárának fejlődése világosan mutatja azokat a nagy nehézségeket, amelyekkel a könyvtárak találkoznak. Valamennyi utódállamban csökken a kutatás, oktatás és a tanulás céljait szolgáló irodalom. Az orosz szakirodalom beszerzése is kevesebb, mint felére csökkent, részben az orosz kiadványok magas ára, részben a sok könyvtár által megfizethetetlen postaköltségek által. A nyugati szakirodalmat csak azok a könyvtárak tudják beszerezni, amelyek valamilyen segélyprogramból részesülnek. A SZU szétesése nyomán megszűnt az ingyenes példányok szétküldése a nemzeti és szupraregionális nagykönyvtárakba. Tádzsikisztán például alig tud orosz kiadványokat beszerezni azok magas ára miatt, valamint a tadzsik nemzeti valuta oroszországi el nem fogadása miatt. A magas postaköltségek miatt sok utódállamban a könyvtárak megszüntették cserekapcsolataikat az orosz tudományos könyvtárakkal. A tények és a számok a jelenlegi válsághelyzetet illusztrálják, és azt mutatják, hogy a könyvtárak információs szolgáltatásainak korábbi magas szintje nem tartható fenn.

***

A korábbi szocialista országokban a tudományos-műszaki információs szolgáltatásokat központilag finanszírozták. A kormányzati támogatás jelentős redukciója ezen információk támogatását és az iránt való igényt egyaránt csökkentette, számos információs szolgáltatás abbamaradt és sok információs központ, tudományos-műszaki könyvtár és a kutatóintézeti információs szolgáltatás megszűnt. Az átalakulás során a közfinanszírozású, mindenki számára hozzáférhető információs szolgáltatások koncepciója radikális szervezeti változtatást igényel: váltást a centralizáltról a decentralizált irányításra. Kelet-Európa nehéz gazdasági helyzete különleges gazdálkodást igényel a nyilvános információs szolgáltatások

ellátásában, ugyanakkor viszont a lemaradás gyors fejlesztést tesz szükségessé. A politika abszolút elsőbbsége, az elégtelen anyagi és technikai ellátottság, a relatív elszigeteltség, az embargó, a források központi ellenőrzése és az egyoldalú, rugalmatlan vezetés az okai annak, hogy a kelet-európai országok tudományos rendszereinek gyökeres átalakulásra van szükségük. A volt KGST-országokban meglehetősen dinamikus tudományos élet folyt, és viszonylag magas volt a kutatásokra fordított összeg is. Mindez azonban nem fedheti el azt a tényt, hogy már hosszú évekkel ezelőtt komoly növekedési, strukturális és hatékonysági problémák merültek fel. A 90-es évek elején jelentős csökkenés következett be, s ezt mutatja a K+F területen foglalkoztatottak számának alakulása is. Jelenleg úgy tűnik, hogy a legtöbb országban az anyagi támogatás szinte kizárólag a fizetésekre fordíttatik (ha arra egyáltalán elég). Így a munkatársak a tudományban tevékenykedőkként vannak számon tartva, ám alig végeznek valóban tudományos, illetve kutatói tevékenységet. (A szakinformáció terén hasonló a helyzet.) A térség országai egyrészt a kutatásra fordítható összegek jelentős csökkenésével szembesülnek, ugyanakkor a társadalmi alrendszerek változásai, a specifikus nemzeti feltételek a korábbi tudományos rendszerek teljes újjászervezését igénylik. A szocialista korszak túlértékelte a tudomány szerepét a társadalmi haladásban, s ennek reakciójaként most ennek alulértékelését tapasztaljuk, a szükséges források csökkenésével együtt. Az átmeneti időszak általában öt-tíz évet vesz majd igénybe, de lehet, hogy azokban az országokban, ahol a politikai és gazdasági változások lassabban haladnak, még tovább is tarthat.

HELYZETKÉP A MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉSRŐL

FEJŐS László
Budapest. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Kedves Vendégeink, előadásom előzetesen megfogalmazott címét máris pontosítanom kell, hiszen a rendelkezésre álló időben mindössze vázlatát lehet adni annak, ami a magyarországi könyvtárakban ezen a területen végbement, ill. jelenleg is folyamatosan zajlik, változik. Mégpedig olykor tervszerűen, olykor pedig eléggé esetlegesen alakul. Sokszor még a szerencse is befolyásolja a könyvtárak ez irányú előrehaladását, s bár nem szerencsének hívjuk, hanem pályázati zsűrinek, bíráló bizottságnak, ám tény: sok múlik e tisztes társaság ítélőképességén és döntésén.

Sokdimenziójú ez a terület.

Önök ma hallgatnak előadást az elektronikus könyvtárról, pontosabban a *Magyar Elektronikus Könyvtár*ról, amely néhány megszállott könyvtárszervező kitartását dicséri, s amelynek képletes polcairól immár leemelhető a magyar szépirodalom klasszikusainak sok műve, illetve „átemelhető" saját számítógépünkre. A magánképtár gyarapítása sem feltétlenül a hajdani "Az én múzeumom" sorozat gyűjtésével, a tasakban található reprodukciók helyükre ragasztásával történik ma már, hanem egy virtuális galériából tölthetünk át jobbnál jobb minőségű reprodukciókat, s ezek élvezhetőségét csupán saját számítógépünk technikai szintje befolyásolja. A Képes Krónika gyönyörű iniciáléit csillogó CD-ROM közbejöttével csodálhatjuk, s hogy milyen minőségben, azt megint csak saját technikai hátterünk szintje befolyásolja csak. És hogy a legutóbbi időszak szenzációjával zárjam ezt az ívet: nemrégiben egyenes adásban lehettünk részesei az Interneten a szárszói József Attila-emlékmű avató ünnepségének.

A valóság túlzó megszépítése volna persze, ha mindezeket a lehetőségeket minden közgyűjtemény és annak minden látogatója számára elérhetőnek említeném, merthogy, sajnos, ez ma még nincs így. Sok kisebb-nagyobb könyvtár napi gazdálkodási gondokkal küzd, személyzete minimális számú, és nagyon sűrű szövésű az a háló, amin a beszerezhető dokumentumoknak át kell férniük.

A magyarországi könyvtárgépesítés — gondolom, ez más nemzetek könyvtárai esetében sem volt, és nincs másként ma sem —, hosszú folyamat. Nem kerülhetjük meg, hogy ennek néhány állomását akár tanulságul is meg ne említenénk.

„A 60-s években hírek érkeztek az USA-ból és a nyugati országokból valamilyen csodálatos gépekről, a gondolkodó gépekről, és a legtöbb könyvtáros ismerte

Luhn KWIC-indexét, amely ilyen géppel, komputernek nevezett géppel készült. Akkor azonban nem annyira a számítógépekkel foglalkoztunk, mert elbűvölt bennünket az újfajta indexművek szerkezete" — írta erre az időszakra visszaemlékezve a 3 K három évvel ezelőtti áprilisi számában Horváth Tibor, aki 1969-ben irányelveket fogalmazott meg a minisztérium megbízásából a könyvtárak műszaki fejlesztéséről. Az előterjesztést megvitató könyvtárügyi tanács veszprémi plenáris ülésén vitás kérdés volt, hogy a gépesítés az egész magyar könyvtárügyet érintse, vagy csak a tudományos és szakkönyvtárakra, ill. dokumentációs intézményekre terjedjen ki. A felszólalók a teljes könyvtári rendszerre gondoltak, s nem anyagi természetűnek tartották a kérdést, sokkal inkább megfelelő szakembergárda felkészítését hangsúlyozták. A könyvtárpolitika a gépesítés mellé állt, s bár a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) konkrét tervet dolgozott ki a gépesítésre és a könyvtári alkalmazásra koncentráló tanfolyamot is kimunkált, a tervekből nehezen vált valóság.

Ma már világosan látható, hogy ennek oka a központi szolgáltatások gépesítésének több okkal, pl. a saját gép hiányával magyarázható lassúságában rejlett, annak ellenére, hogy az MNB számítógépes előállításának első kísérleteire már majd' negyedszázada sor került. Az 1979-es könyvtárügyi konferencia már úgy foglalt állást, hogy a számítógépek bevezetését a központi szolgáltatások fejlesztésével kell kezdeni, hiszen *e szolgáltatások* (központi katalógus, könyvtárközi kölcsönzés, nemzeti bibliográfia) *szintje határozza meg az egész könyvtárügy fejlettségét.*

Mindezekből — bár ez sem elhanyagolható eredmény — egyedül az MNB gépi feldolgozása valósult meg. Az akkori viszonylag jó gazdasági lehetőségeket — főként szakemberek hiányában — elszalasztották a magyar könyvtárak.

Érdekes fordulatot hozott az 1984-es esztendő a közművelődési könyvtárakban az akkori sztárgép, a Commodore 64-es szinte egyidejű elterjedésével. Furcsa mítosz született ekkoriban a számítógép mindenhatóságáról, ami leggyakrabban abban fejeződött ki, hogy a rendezetlen könyvtárak rendbetételét, mint valami csodát a számítógéptől remélték. Egeret vajúdtak a hegyek: jobbára a kölcsönzés automatizálása volt az eredmény. Azt azonban eredményként jegyezhetjük, hogy sokan tanultak meg bánni a számítógéppel, ami ettől népszerűbb is lett. Az ugyancsak ebből az időszakból ránk maradt örökség viszont ma is kísért: hajlamosak vagyunk rá, hogy nagyobb feladatokat is meg akarunk oldani gyengébb technikával...

A gyengébb technikához — kényszeredetten ugyan —, de a könyvtári felhasználásra készített szoftvereket is be kell sorolnunk. A nyolcvanas évek könyvtári programjai nem tükrözik vissza azt az aprólékos gonddal végzett állománykezelést, ami szinte mint szakmai ártalom, a könyvtáros sajátja. Illetve az a néhány program, amely a szakszerű feldolgozás minden igényére igyekszik megoldást adni, elvérzik a mögötte álló kicsi gépi technikán. (Ugyan ki merné ma már ko-

molyan gondolni, hogy többszázezres-félmilliós megyei könyvtári állományok feldolgozhatók lettek volna a C64-esen, ill. annak 165 ezer betűnyi információt elbíró adatlemezein. Pedig akkoriban egy lázas, felcsigázott közönségű programbemutató konferencia majdhogynem bebizonyította ezt.)

Furcsa ellentmondás, ám óriási jelentőségű esemény: miközben lelkes, ámde a könyvtári szakszerűségre, szakmai kívánalmakra fittyet hányó programozók gyártják a jobbára elszigetelt felhasználású programocskákat, 1986-ban megkezdődik egy országos számítógépes hálózat kiépítése az Információs Infrastruktúra-fejlesztési program keretében. Ne feledjük: még javában érvényben van az embargó, az ilyen technikához szükséges berendezések mindegyike COCOM-listás, mégis elkészült a hálózat a szükséges alkatrészek fejekben s így vámolatlanul hazahozott rajzai és itthoni megbütykölése eredményeként, és 1989-ben közel száz végberendezéssel működni kezdett az X25-ös hálózat, amely a program támogatásával létrehozott adatbázisokat közkinccsé tette, emellett elektronikus faliújsággal és levelezési szolgáltatással, később fájltovábbítási lehetőséggel, levelezési listák indításának lehetőségével serkentette a szakmai információ-ellátást. Elsősorban persze a kutatóintézetek, nagyobb egyetemi és szakkönyvtárak számára.

A telefonvonalak ugyan behálózzák az országot, annyira azonban még sincsenek oly sűrűn, hogy minden könyvtárnak esélye lenne rájuk csatlakozni, s ezzel elérni más könyvtárak szolgáltatásait és azt a ma már szinte áttekinthetetlen, de a szorgos rendszerezőknek köszönhetően nagyjából mégis kordában tartható, és ugyancsak nagyjából nem úttalan információözönt, ami az Interneten fellelhető.

Miközben oda kanyarodtunk immár többször is, hogy a sajtóban szinte már túllihegett Internet-lehetőségekről esik szó (érdekes, minden nyáron, immár harmadik éve felröppen a hír, hogy az Internetről meg lehet szerezni a hidrogénbomba receptjét, szerintem az uborkaszezontól elcsigázott zsurnalisztáknak nyaranta direkt felteszi valaki a hálózatra, vagy a sajtószolgálat tavalyi-tavalyelőtti anyagából kaparásznak össze csemegét), szóval mintha elmentünk volna egy fontos, sőt nagyon fontos kérdés mellett. Ez pedig *a szakszerű gépi feldolgozás programháttere*.

Számos tapasztalat igazolja, hogy minden könyvtár, ill. könyvtártípus számára egyaránt jól használható, minden könyvtári szakterületet kiszolgáló, integrált rendszert még nem találtak ki, aki megpróbálkozott vele, beletört a bicskája. Valószínűen nem a korai felismerés, hanem valami más az oka, hogy Magyarországon központilag nem szorgalmazták egy ilyen rendszer elkészíttetését, vagy honosítását, noha ilyen igény többször is megfogalmazódott.

A KMK vezetői mindvégig elzárkóztak attól, hogy egyfajta egyen programot kínáljanak fel a könyvtáraknak, vagy mint valami egyen zubbonyt erőszakoljanak rájuk. Közben sokan kongatták a vészharangot, hogy el fogunk késni megint.

Azt mondhatjuk, hogy az öt évvel csodaszámba menő programok már, vagy már tegnapra is — elavultak. Meg azt is megállapíthatjuk, hogy a ma korszerűnek

tartott rendszerek alá "jó lovakat kell tenni" sok megabájt memóriát, nagy tároló felületű winchestert, gyors gépet. Hat-hét év alatt nemcsak az 1989-ben még kincsnek tartott (akkori áron negyedmillió forintért megvehető) XT-ket, hanem a 286-os AT-ket, sőt a 386-os gépeket is túlhaladta az idő, ill. az a fejlődés, ami szerencsére a számítógépi technikában hozzánk is naprakész frissességgel eljut ma már.

Ha reálisan pillantunk vissza az elmúlt fél évtizedre, azt állapíthatjuk meg, hogy sokat kárhoztatott lassúságunk nem egyértelmű késedelem, nem lemaradás, hiszen a könyvtárakban azért sok-sok apró és nagyobb adatbázis épült, és tudomásul kell vennünk, hogy ebben, mint minden másban is, van egy felkészülési idő. Erre szüksége van a szakmának azért:

- hogy igényeit nagyon pontosan tudja megfogalmazni,
- ehhez fel kellett készülnie egy olyan szakembergárdának, amely a számítástechnikát és a könyvtáros szakmát egyaránt jól ismeri, alkalmas a gépi és programtechnika kezelésére és az ismeretek továbbadására, egy-egy könyvtárban a számítástechnika bevezetésére, menedzselésére, úgymond rendszergazdai feladatkör betöltésére,
- a könyvtáraknak pedig a feladathoz igazítva kiválasztott programok és az ezek működtetéséhez szükséges jó és nem pár hónap alatt avíttá váló technika beszerzésére kellett koncentrálniuk.

Mindezek alapja egy fontos bűvszó, a képzés. Számos képzési formában része a tantervnek a számítástechnikai oktatás. Nagyok azonban az eltérések óraszámban, az oktatáshoz igénybe vehető gépek kiépítettségében és az oktatók szakismeretében.

A KMK által felügyelt könyvtáros-képzési formák közül az asszisztensképzés hat féléves tantervében összesen 90 óra elméleti és gyakorlati számítógép- és programkezelési ismeret szerepelt, amibe gépkezelést, operációs rendszer, segédprogramokat, szövegszerkesztést, adatbázis-kezelést, alapvető könyvtári rendszerek megismertetését, a központi szolgáltatásokról összefoglaló áttekintést zsúfoltunk bele, s örültünk, hogy ilyen magas óraszámra tehettünk szert. Az első fél évet átugrottuk, hogy az első szűrőn kiesők ne terheljék az egyébként felettébb szűkös gépparkot. Kiderült, hogy az egyéb oktatási formák mellett együtt ez az elképzelés nem valósulhat meg, kényszerűségből 60-ra csökkentettük az óraszámot — változatlan tematika mellett. Mindenki, hallgató és előadó egyaránt megrokkant kissé ettől, de így gondoltuk, mutassunk minél többet a gyakorlatból.

A KMK oktatóterme pedig még az elfogadhatóak közé tartozott a mezőnyben. Magam tapasztaltam, hogy egy megyei könyvtár asszisztensképző tanfolyamán a számítógépes oktatáshoz a különböző könyvtári munkahelyekről gyűjtötték össze a számítógépeket, gondosan archiválva róluk a mindenféle gazdasági adatokat, egyebeket.

Rendszeresen tanévkezdő módszertani megbeszéléseket tartottunk, egy ilyen alkalommal komoly bírálat érte a kiadott tematikát. Időszerű lenne felvenni olyan korszerű rendszereket is a tantervbe, mint a Voyager, amit a kolléganő azért dicsért nagyon lelkendezve, mert éppen egy délelőtti Voyager-bemutatóról jött hozzánk. Egyetértettünk ebben, és bizony abban is, hogy az ehhez szükséges gépi háttér beszerzését még a nagy könyvtárak sem nagyon bírják anyagilag. Az is kiderült, hogy ez a kolléganő egyetlen gépen, a saját munkagépén tanít 10-20 asszisztenshallgatót egy gépesítésben jó nevű egyetemi város megyei könyvtárában.

Mindezzel csak azt szerettem volna érzékeltetni, olykor el-elszakadunk a realitásoktól, ami azért nem baj, mert a vágyak sarkallják az embert a megvalósításra.

Mi lesz velünk, ha elszigetelődünk? — Gyakran elhangzott kérdés volt ez az elmúlt években, s ez megválaszolatlanságában is magyarázatot adott arra, miért nem fognak hozzá anyagaik feldolgozásához, legalább a helytörténetihez, hiszen ebben amúgy is csak magukra számíthatnak. A bizonytalan kérdés mögött persze eléggé határozottan a központi szolgáltatás iránti igény húzódott meg, ill. azt sejtette, mi lesz, ha egyszer megindul a gépi MNB-szolgáltatás, és ők annak kiválogatott tételeit nem tudják majd a saját építgetett adatbázisukba beilleszteni.

Nos, a központi szolgáltatások néhány év óta működnek.

Az elsők ezek közül ugyan nem igényelték maguknak a központi jelzőt, egyszerűen sokak számára elérhetővé tettek kisebb-nagyobb adatbázisokat az IIF-hálózaton, a hálózat mindenkori hozzáférési-kiépítettségi lehetőségeinek függvényében. Szakmai és egyéb hibái, hiányosságai ellenére korszakos jelentőségű a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) új Könyvek adatbázisa, amely 1990-ben 58 ezer tételt regisztrált, és elfogadható, megfizethető áron jutott a közművelődési könyvtárak birtokába. Sajtófigyelő adatbázisok, mint az Országgyűlési Könyvtár PRESSDOK és HUNDOK adatbázisa, jogszabály-, szabadalom- és más feldolgozások, majd egyszer csak az első "nagyágyú" az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) műhelyéből, a Nemzeti Periodika Adatbázis a magyar könyvtárakban fellelhető külföldi folyóiratokról és a Magyar Nemzeti Bibliográfia CD-ROM-ja, illetve az ettől az évtől indult floppy-szolgáltatása, miközben az OSZK szakmai vitára bocsátotta a HUNMARC tervezetét, amely a különböző rendszerekben épített adatbázisok közti rekordcserét hivatott megoldani. Ez utóbbi azért is nagyon fontos állomás, mert a Magyarországra bejutott, honosított rendszerek mindegyike kezeli, ismeri ezt az adatszerkezet-formátumot, és eligazítást is adhat abban, mihez kell illeszkedni az adatcsere érdekében, bármilyen rendszerben készüljön is a feldolgozás. (Aki tett már át adatbázist egyik rendszerből a másikba, minden bizonnyal azt mondja, ez szabványhoz, ajánláshoz igazodás esetén sem könnyed dolog. Ebben a nagy egyetemi könyvtáraknak bizony nagy gyakorlatuk van, mint pl. a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárá-

nak, ahol négy-öt számítógépes rendszerváltást éltek át, mire a most használt Oracle/OLIB rendszernél lehorgonyoztak.

Igazuk volt azoknak, akik a piaci törvények szerint jártak el, s amit nem találtak a hazai piacon, azt behozták külföldről. úgy került az OSZK használatába a DOBIS/LIBIS és a magyar piacra a TINLIB, az ALEPH, a Voyager, az Oracle Libraries, a Dynix, csupa olyan rendszer, amely szerte a világban nevet szerzett magának a szakmában.

Remek, jó rendszerek, sokoldalúak, ha már túljutottak a honosítás nem rövid időszakán. Egy a baj velük: az áruk felettébb magas, és az általuk igényelt gépi háttér megvásárlásához is sok millió forint kell. Vagyis ezek a rendszerek egyelőre nem kecsegtetnek azzal a reménnyel, hogy rájuk alapozva lehessen nagyjából egységes könyvtári számítógépes rendszerben reménykedni.

Mire marad lehetőségük a kisebb, a pályázatokon nem annyira preferált könyvtáraknak, amelyek körébe még a megyei könyvtárakat is részben sorolni lehet, de ide tartozik az összes városi és községi könyvtár és az iskolai könyvtárak nagy része. Számukra is terem azért elérhető kínálat, mint pl. a Szirén rendszer, amelynek ügyes és éber fejlesztői kapcsolatot teremtettek az OSZK-val, hogy az MNB adatbázist saját rendszerük platformján terjeszthessék. Alkalmazói körükhöz ma már másfélszáz könyvtár tartozik.

A megyei és a városi könyvtárak nagy része egy hazai fejlesztésű rendszer, a Textlib támogatására szegődött, és várakozik elkészültére öt éve. A Megyei Könyvtárak Egyesülése finanszírozza készítését. Ez a programfejlesztés ama bizonyos állatorvosi ló tipikus esete, a minden könyvtári munka gépesítésének görcsös akarásával, a részletekbe veszés esélyével és főként a lassúsággal. Pedig amikor indult a munka, s elkészült az egész rendszerben legfontosabb elem, a teljesen új, önálló fejlesztésű adatbázis-kezelő, az a maga nemében kiérdemelte a csodálatot. A könyvtári alkalmazást azonban már ide-odarángatják a különféle szakértői vélemények, miközben a készítők lassan többet tudnak a könyvtáros szakmáról, mint tanácsadóik. Reményekre jogosító, hogy e mögött a rendszer mögött is ott áll az immár 70 ezer tételes ún. ÚK adatbázis, amit az FSZEK évente továbbépített. A Textlibre váró könyvtárak nagy részének azonban nincs más esélye, mint hogy kivárja az egyszer csak elérkező szerencsés véget, a programkészítés befejezését.

Ennek kapcsán, és egyébként is meg kellene említeni az UNESCO MikroISIS programját, amelynek átlátható adatszerkezet-építési logikáján számosan tanulták meg az adatkezelés alapelemeit, és nagyon sok könyvtárban kezdték ezzel a rendszerrel a feldolgozást. Az IIF-hálózat kezdeti adatbázisainak szinte mindegyike ebben a rendszerben készült, és tény: az OSZK-ban jelenleg is több kisebb, ám fontos adatbázis jelenleg is MikroISIS-ben készül, mint a Hungarica Információ, a Hungarica Névkataszter, az IKBD (időszaki kiadványok bibliográfiája, az IKR, Időszaki Kiadványok Repertóriuma, a MANCI szakirodalmi adatbázis, az ISSN-

nyilvántartás, a Katal adatbázis, amely a külföldi hungarikumok katalógustételeit tartalmazza, az évfordulónaptár, az Új Könyvek kéthetente megjelenő füzeteinek tételazonosító adatai. Mindezeket azért soroltam név szerint, mert ezek is részei az OSZK gépi adatszolgáltatásának. A jelek szerint tehát az ISIS még nem veszett ki nemcsak a köztudatból, de a használatból sem. Hírek szerint az UNESCO sem ejtette, egy portugál cégnek adott megbízást rá, hogy dolgozzák át C nyelvre, hogy univerzális felhasználású legyen és Windows-os változatát is készítik — immár három éve...

Visszatérve honi dolgainkra: azt lehet mondani, hogy a könyvtárgépesítés erővonali a következők mentén húzódnak:

- az (N)IIFP szervező hatása az adatbázisok építésében, forgalmazásában. Ez pályázatok kiírásában, ajánlások közzétételében is testet ölt,
- a nemzeti könyvtár szolgáltatásai, ajánlásai
- a felsőoktatási és kutatóintézeti könyvtárak együttműködése
- a közművelődési könyvtárak körében meghirdetett együttműködési törekvés, amely a KIR 1989. őszi konferenciájával alapozódott meg, s az ebből kibontakozó, immár pontosabb törekvéseket megfogalmazó Országos Szakirodalmi Információs Rendszer, amely a könyvtárak együttműködésében már pontos technikai ajánlásokat is adott. A Tudománypolitikai Bizottság 1994. május 9-ei ülése elfogadta a rendszerterv szinten kimunkált és széles körben publikált előterjesztést,
- öntevékeny együttműködési körök, amelyek esetleg egy-egy közösen használt szoftver révén jönnek létre, mint a Szirén, vagy a Textlib esetében,
- és még egyszer az (N)IIF, amely számos kiadvánnyal, közhasznú információk hálózatra gyűjtésével óriási szolgálatot tesz a hazai információtovábbításnak, információterjesztésnek, és célratörő tanulmányai talán célba érnek egyszer. (Például megvalósul az a sokat hangoztatott fontosságú trend, miszerint a központi K+F - ráfordítások arányát a jelenlegi 10%-osról az európai országok átlagos 35%-ára volna kívánatos emelni. A *Nemzeti Informatikai Stratégia* c. munkaanyagból származik az a megfigyelés, hogy az informatikai termékek magyarországi piaca USD-ben számolva évi 10%-kal növekszik, valamivel több, mint 500 millió USD, de a GDP-hez viszonyítva jóval alatta marad az európai átlagnak.)

Sok teendőnk van még hátra ahhoz, hogy nyugalomba jusson a hazai könyvtárgépesítés. Mindeközben jó érzés, hogy arra is mondhatok példát, amint lehetőségeink ezt megengedik, igyekszünk segíteni határon túli kollégáinknak, az általuk kezelt könyvtáraknak ezen a területen is. Kettőt ezekből megemlítenék. Az elmúlt év végére készült el az amerikai Mellon Alapítvány támogatásával, a KMK szervezésében egy olyan Online-összeköttetés, amely a CD-ROM adatbázisok közös használatát hivatott szolgálni. A hálózat részei: a kassai egyetem, amelynek or-

vostudományi kara is van, a Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE), a Debreceni Orvostudományi Egyetem (DOTE), a Debreceni Agrártudományi Egyetem (DATE) és a Miskolci Nehézipari Egyetem. Az elképzelésekhez képest ugyan csak "fél pénzen" valósult meg, de a Soros Alapítvány révén esetleg tovább bővülhet nemcsak CD-ROM-okkal és önálló vonalkapcsolattal, hanem tovább ágazhat Kárpátalja, Erdély, a Vajdaság irányába is.

Önerőből valószínűen nem tudtuk volna megoldani, de a Nemzeti Kulturális Alap pályázati támogatással a segítségünkre sietett, hogy megszervezhessük a számítógépes könyvtáros oktatók felkészítését, amire ez év februárjában került sor.

Ma már számos forrásból és a korábbiaknál sokkal célirányosabban juthatnak a könyvtárak számítógépesítéssel foglalkozó munkatársai információkhoz, de a tapasztalat azt igazolja, szükség van rá, hogy a KMK továbbra is fenntartsa kisgépes tanácsadó szolgáltatását, ugyanezt nagygépek terén az OSZK vállalta.

Tarka a kép és mozgalmas. Még így, vázlatszerűen is sejteti azokat a mozgásokat, kételyeket, megbotlásokat és vitathatatlan eredményeket, amik együtt jelentik számunkra a számítógép birtokba vételét egy, a tárolt, feldolgozott információtömeget tekintve a gépesítésre talán leginkább rászoruló területen.

HELYZETKÉP EGY MEGYEI KÖNYVTÁRBÓL

FÜLÖP Mária
Marosvásárhely

„Vásárhely a 'hegyen álló Debrecen'. Aki egyszer jól megnézte Debrecent s Vásárhelyt, tudja, milyen a magyar város-„ – írta Marosvásárhelyről Cs. Szabó László és így folytatja: „ezt a két várost egyenesen mi találtuk fel."

„Vásárhely mögött ragyognak: Aranka György, Bernády György, Bethlen János, a két Bolyai, Gecse Dániel, Kántorné, Kemény Zsigmond, Laskai Csókás Péter, Mentovich Ferenc, Petelei István, Teleki Sámuel, Teleki Samu, Tolnai Lajos". Cs. Szabó listájához hozzátehetjük a maiakat: Székely Jánost, Sütő Andrást, Kovács András Ferencet, hogy csak az írókat említsük.

Ez a város megépítette templomai, iskolái, kórházai mellett a kultúra fellegvárának szánt impozáns épületet, a Művelődési Palotát, s annak egyik szárnyát a városi könyvtárnak szentelte.

A könyvtár 1913. november 15-én nyitotta meg kapuját az olvasni vágyók előtt. A Teleki Tékának és a Református Kollégium könyvtárának a szolgáltatásait jól egészítette ki az akkori igényeknek megfelelő, korszerű, két tágas és ízlésesen berendezett olvasóteremmel, kölcsönzővel, korszerű – állítható fémpolcos – raktárral, irodahelyiségekkel rendelkező városi könyvtár.

1971-től a már előzőleg egyesített két könyvtár Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár néven a Megyei Könyvtár részlegeként működik, ám a Teleki-Bolyai Könyvtárnak mindvégig sikerült megőriznie szakmai önállóságát, függősége elsősorban az anyagiakra és a személyzeti kérdésekre korlátozódik.

Ez a beszámoló csak a Maros megyei Könyvtár közkönyvtári tevékenységéről szól.

Életemben egyszer volt alkalmam találkozni Sallai Istvánnal, aki úgy vélte, könyvtárunknak sajátos szerepe van. Szerinte az erdélyi magyarság és főleg a székelység számára a nemzeti könyvtár szerepét kell/kellene betöltenie. Ezt a szerepet úgy a hatvanas évek elejéig valamelyest be is töltötte.

Ha a könyvállomány alakulását tekintjük, a 319 kötettel induló könyvtárunk állománya már a következő években 30.000 kötet fölé emelkedett. A második világháború utáni rendszerváltás idején, 1946-ban a kötetek száma elérte a 67.000-t. És nem akármilyen könyvtári egységek voltak ezek. A lelkes és hozzáértő könyvtárigazgató, dr. Molnár Gábor jogász (1913-1936), majd az őt követő Aurel Filimon régész, néprajzkutató (1922-től 1936-ig könyvtáros, 1936-tól 1940-ig igazgató) körültekintő munkája nyomán a könyvtár XV-XVII. századbeli nemzeti és egyetemes értékű kiadványokkal is gyarapodott. „Így a görög, római klasszikus-

sok a reneszánsz, a humanizmus és a felvilágosodás legjelesebb képviselőinek művei jórészt megtalálhatók a könyvtárban." (Mészáros József megállapítása). Ezek mellett az erdélyi nyomdákban (Kolozsváron, Nagyszebenben, Brassóban, Balázsfalván, Marosvásárhelyen) nyomtatott kiadványok, valamint a régi román könyvek (az 1830-ig nyomtatottak) gyűjtésére is nagy gondot fordítottak. A könyvtár állományának zömét természetesen a XIX-XX. század irodalma és az e korszakból származó időszaki kiadványok alkotják

A híres 1542/1951-es Minisztertanácsi Határozat értelmében, amely a közkönyvtárak országos hálózatának megszervezéséről és működéséről intézkedett, az akkori Tartományi, ma Megyei Könyvtár állományába olvasztották a székelykeresztúri Unitárius Kollégium, a gyergyószárhegyi ferences kolostor, a marosvásárhelyi Munkásotthon, a Casino és számos nagy múltú vásárhelyi iskola könyvállományát.

Ezeknek a könyvállományoknak a begyűjtése már a vége felé közeledett, amikor engem bibliográfusként alkalmaztak 1959-ben a Tartományi Könyvtárban. Emlékezetemben úgy tűnik fel a pinceraktárakban gúlákban felhalmozott rengeteg – nagyrészt igen értékes – könyv, mint az elvégzendő hatalmas munka megtestesülése. A begyűjtő kollégák „kicsemegézték" az első pillantásra észrevehető értékeket, s ezek az úgynevezett dokumentációs részlegünkre vagy még jobb esetben a Teleki-Bolyai Könyvtárba kerültek.

Az 1970-es évek második felében jutottunk el odáig, hogy a pincékben szabályos (?) raktárakat alakítottunk ki, és az idő és a körülmények viszontagságait kibírt megmaradt állományt polcokra helyezhettük, beleltároztuk, és részben katalogizáltuk. Ez utóbbi folyamat még napjainkban is tart. A cédulák egy részét már sokszorosítottuk, de a kilencvenes években leírt könyvek sokszorosítása és számítógépbe táplálása még várat magára.

Az állam által biztosított költségvetésből szerzeményezett könyvek és időszaki kiadványok évről évre gyarapították állományunkat, amely 1960 körül elérte a 200.000 kötetet. 1980-ban a kötetek száma 500.000 fölé emelkedett, az újabb történelmi változás pillanatában 573.000 volt, s 1995 végén elérte a 600.000-et.

Ez a szám sokkal nagyobb lehetne, ha az 1950-es évek elejétől az állományt nem vetettük volna alá sokszor és nagyméretű selejtezéseknek. Az állományapasztás fő indoka az éppen aktuális „tartalmi elavulás" volt. Még emlékszem, ahogy 1958-59-ben a Bukarestből érkezett Fontos Elvtárs egyedül, teljhatalmúlag azt dobta ki az állományból, és azt küldte a zúzdába, amit jónak látott. Később jöttek az indexre tett könyvek, illetve szerzők listái, amikor már legalább az olvasótermi példányokat sikerült megőrizni. A tényleges tartalmi elavulás (a tudományos és műszaki könyvek esetében), a rongálás, a lopás, az olvasónál maradt könyvek mind-mind okai az állományból való törlésnek. Mindez nagymértékben érintette a nagyobb forgalomnak kitett magyar nyelvű könyveket és ez is indokolja számuk rohamos csökkenését.

Állományuk nyelvi összetételének tárgyalásakor meg kell emlékeznem utolsó magyar igazgatónőnkről, Halász Borbáláról, aki 1957 és 64 között vezette könyvtárunkat, s aki egy kis „koncepciós vádirat" áldozata lett. Az volt a vád ellene, hogy igazgatása idején a könyvtár túl sok könyvet kapott Magyarországról, s azt is ráfogták, hogy nem mindegyiket leltároztatta be. Eltávolítása után három év elég volt ahhoz, hogy állományunk nyelvi összetétele megváltozzék. A magyar nyelvű állomány azóta is folyamatosan csökken.

Így 1967-re a magyar nyelvű könyvek aránya 47%-ra csökkent, a románoké 46%-ra nőtt. A más nyelvű állomány kb. 7%-ot tett ki.

1. sz. táblázat

A Maros Megyei Könyvtár könyvállományának nyelvi megoszlása %-ban

Év	Román nyelv	Magyar nyelv	Más nyelvek
1951	28%	62%	10%
1961	37%	55%	8%
1967	46%	47%	7%
1971	51%	42%	7%
1981	53%	38%	9%
1985	56%	34%	10%
1989	58%	35%	7%
1995	58%	32%	10%

E táblázat mellett szükséges megnéznünk Marosvásárhely lakosságának nemzetiségi összetételét, bár azokban az években, amelyekről sikerült adatokat szereznem. (Sajnos a román Statisztikai Évkönyv 1957 ás 1992 között nem közölte ezeket az adatokat, s így azok más forrásból származnak.)

2. sz. táblázat
Marosvásárhely lakosságának száma és nyelvi megoszlása

Év	Össz-lakos.	Ro-mán	%	Ma-gyar	%	Német	%	Ci-gány	%	Izr.	%	Más	%
1910	25517	1117	4	22790	89	606	2	-	-	755	2	249	1
1930	36466	11229	30	18158	49	879	2	-	-	5048	13	1152	3
1944	29629	1802	6	27778	93	46	0,1	-	-	-	-		
1956	65194	14623	22	48077	73	263	0,4	208	0,3	1842	2	180	0,2
1966	86500	26000	30	60200	69	-	-	-	-	-	-	300	0,3
1977	130076	45639	35	82200	63	773	0,5	783	0,6	514	0,3	167	0,1
1992	164445	75851	46	84493	51	558	0,3	3259	1,9	-	-	284	0,1

A népesség adatait összevetve a könyvtári állomány adataival, megállapíthatjuk, hogy a román lakosságnak biztosított román nyelvű könyvek aránya évről évre nőtt, míg a magyar lakosságnak biztosított könyveké egyre kisebb lett.

3. sz. táblázat
A népesség adatai összevetve a könyvtári állomány egységeivel %-ban kifejezve

Év	Román lakosság	Román nyelű állomány	Magyar lakosság	Magyar nyelvű állomány
1956	22%	30%	73%	60%
1966	30%	46%	69%	47%
1992	46%	58%	51%	33%

A valóságban azonban jóval kevesebb könyv áll a magyar olvasók rendelkezésére. A leltárba vett állomány ugyanis magába foglalja az úgynevezett dokumentációs állományt is, azaz az 1945 előtt megjelent kiadványokat, amelyeket 1989 előtt csak külön engedéllyel lehetett tanulmányozni, s amelyek még a mai napig sem kerültek be a kölcsönzés állományába. Ebben az állományban a magyar könyvek aránya jóval meghaladja az 50%-ot. Szabadpolcainkon tehát ma még az összállomány 33%-ánál is kevesebb könyvet nyújtunk magyar olvasóinknak.

Az ellátottsági mutató (4. sz. táblázat) az összlakosság számát és az egész állományt tekintve így alakult: 1967-ben 3 könyv, 1981-ben 4 könyv, 1995-ben 3,6 könyv jut egy lakosra.

Nemzetiségi megoszlás szerint egy román lakosra 1967-ben 5, 1981-ben 6 és 1995-ben 4,6 román nyelvű könyv jut. Ugyanez a mutató a magyar lakosságra vonatkoztatva: 1967-ben 2,8, 1981-ben 2,5, 1995-ben 2,3.

4. sz. táblázat
Ellátottsági mutató

Év	Kötet	Román nyelvű lakosság / román nyelvű könyv	Magyar nyelvű lakosság / magyar nyelvű könyv
1967	3	5	2,8
1981	4	6	2,5
1995	3,6	4,6	2,3

Az olvasók száma valamint a kölcsönzött és helyben olvasott publikációk száma évről évre nőtt, azt is állíthatnánk, hogy látványosan. Az 5. sz. táblázat néhány évnek az adatait mutatja.

5. sz. táblázat
Forgalmi adatok

Év	Beiratkozott olvasók száma	Kölcsönzött áll. egys. száma	Látogatók száma
1950	1406	48253	33002
1955	9088	114102	89182
1965	11476	294736	123883
1975	14134	393261	154967
1985	20780	538004	185776
1990	14886	340039	117976
1995	21563	518357	216666

A történelem „begyűrűzik" a könyvtár falai közé is. Erre példa az 1990-es év. Az egész ország lakosságára kiható 1989. decemberi változás után bekövetkeztek a világszerte „marosvásárhelyi események" vagy „fekete március" néven ismertté vált történések, amelyeknek lényege: harc az anyanyelvi oktatásért. Ebben az évben a könyvtári forgalom mindhárom mutatója nagymértékben csökkent („Fegyverek közt hallgatnak a múzsák"). A következő években ismét megindult a növekedés, s 1995-ben elérték az előzőekben említett növekedési tendenciának megfelelő értékeket.

Az ellátandó lakossághoz képest a tényleges olvasók aránya 11 és 13% között mozog. (6. sz. táblázat)

6. sz. táblázat
Olvasóarány %
olvasó / lakos

Év	Olvasóarány
1955	13%
1965	13%
1975	11%
1995	11%

Olvasóink nemzetiségi megoszlása ismeretlen, de a tanulmányozott dokumentumok nyelvi megoszlása ismert (7. sz. táblázat)

7. sz. táblázat
A kölcsönzött állományegységek száma és nyelvi megoszlása

Év	Össz. kölcsönzött egys. száma	Román nyelven	%	Idegen nyelven (magyarul is)	%
1981	497037	288482	58%	208555	42%
1985	538004	328566	61%	208438	38%
1995	518357	373867	72%	144430	27%

Hasonlóan az állomány román nyelvű egységeinek arányos növekedéséhez, a más nyelvűekkel szemben (amelyek aránya csökken), a román nyelven kölcsönzött kötetek számának aránya mind nagyobb mértékben nő. Ebben az is szerepet játszik, hogy a magyar olvasók egy része románul tanul.

Az olvasóérdeklődés (kölcsönzött egység/olvasó) 24-25 körül mozog. (8. sz. táblázat)

8. sz. Táblázat
Olvasóérdeklődés

Év	kölcsönzött egys./olvasó
1981	24,3
1985	25,8
1995	24,03

Könyvtárunk közéleti hatásáról nem beszélhetünk anélkül, hogy meg ne említenénk, Marosvásárhelyen 3 egyetemi könyvtár, 16 középiskolai könyvtár és több üzemi illetve szakkönyvtár működi, s természetesen a Teleki-Bolyai Könyvtár.

A könyvtárat természetesen a könyvtárosok „üzemeltetik". Lássuk, mit mutatnak a rájuk vonatkozó adatok a Maros Megyei Könyvtárban.

9. sz. táblázat
A könyvtárosok száma és nemzetiségi megoszlása

Év	Összesen	Román	%	Magyar	%
1960	19	2	10	17	89
1970	24	8	33	16	67
1980	35	15	43	20	57
1985	44	27	61	17	39
1990	42	33	79	9	21
1996	43	32	74	11	26

Nehezemre esik a kérdés boncolgatása. (Máskor ezt nem igen tesszük, sokkal tapintatosabbak vagyunk.) Úgy érzem, az sem volt helyes, hogy 1959-ben, amikor a könyvtárba kerültem, csak két román kollégánk volt, míg a román lakosság aránya 23-24%-ot tett ki, de az határozottan negatív „eredmény", hogy ma mindössze 11 magyar könyvtáros dolgozik a könyvtárban, amikor a magyar lakosság aránya még mindig 50% felett van.

A nagy változás 1980-85 között ment végbe, amikor a román kollégák száma az előző évekhez képest megháromszorozódott. 1980-ban a 37-38%-os román lakosságot a könyvtárban már 43% képviselte, 1985-ben pedig 61%. Az arány a következő években természetesen tovább romlott, s 1990-ben a 44%-os lakossági arányhoz képest a könyvtárosok aránya 79% volt.

Ki kell azonban hangsúlyoznom a kollégák közötti jó, sokszor szívélyes viszonyt. Még a legnehezebb '90-es márciusi napokban is legfeljebb szórványos szócsaták alakultak ki. Ugyanakkor veszélyesnek érzem az utóbbi években az eszmecserék, viták hiányát, szakmai megbeszélések, munkaülések elmaradását. A párhuzamos gondolatok, szövegek nem találkoznak, s így nem is alakulhat ki alkotó légkör, nem bontakozhat ki jobbításra törő kreatív munka. Ezt nevezem én – sajátosan a könyvtárra alkalmazva – a süketek párbeszédének.

Az 1971-es és 1974-es nagy általános leépítésektől eltekintve, senkit sem távolítottak el kényszerrel a munkatársak közül. Sajnos a menekülési hullám a könyvtárat is elérte, s a kollégák maguktól is mentek, a kor kényszerétől hajtva, Magyarországra, Németországba, Olaszországba, Angliába, Izraelbe, sőt még az Egyesült Államokba is, sok esetben éppen könyvtárosnak.

A '89-es fordulat után sok magyar kolléganő korkedvezménnyel nyugdíjba vonult, többjüket pedig – elsősorban a nyelvszakosokat – elcsábították a nagyobb társadalmi megbecsülésnek örvendő, jobban fizetett iskolai katedrák.

1985 és 1996 között közel 30 kolléga cserélődött ki. Jöttek a fiatal mérnökök, akik már nem kaptak központi kihelyezést, az üzemekből a leépített mérnökök és

technikusok, a bárhonnan az utcára került munkanélküliek, akik nem riadtak vissza a finoman szólva alacsony jövedelemtől.

Az elvándorlás, az állandó személyzeti mozgás még nem ért véget, mert a kevés pénz, a sok munka – s néha talán a szakismeretek hiányára való rádöbbenés – okán sokan az első, bármilyen, jobban fizető munkahelyért otthagyják a könyvtárat. Azok persze, akiknek a könyvtárosság csak állás és nem hivatás.

Valóban a hetvenes évektől nem tettek ki senkit, de kevés kivételtől eltekintve nem is alkalmaztak magyar könyvtárost.

Könyvtárost írok/mondok, holott a legtöbb új kolléga csak „botcsinálta" könyvtáros. A román könyvtárügy nagy hiányossága, hogy nincs lehetőség alapos, mély szakmai ismeretek megszerzésére. Jóval a kilencvenes évek előtt megszüntették a könyvtáros képző főiskolát és egyetemi tanszéket. A szakképzést csak a hosszabb-rövidebb tovább- illetve átképző tanfolyamok biztosították. az érdeklődőbb kollégák bővíthették ugyan ismereteiket önképzéssel, de hát tudjuk, hogy a könyvtáros is ember, s nem lelkiismeretesebb, mint akárki más. Ilyen körülmények között az elvégzett munka minősége is, mennyisége is az egyéni adottságok, rátermettség, ötletesség, lelkiismeretesség stb. függvénye, sokkal hangsúlyozottabban, mint szakképzett munkatársak esetében. S a főnökök kvalitásai is sokkal lényegesebbek.

Ha figyelembe vesszük az elvégzendő feladatok nagyságát, sokrétűségét, nyugodtan állíthatjuk, a mindössze 43 főfoglalkozású könyvtáros nagyon kevés.

A szakismeretek hiányos volta s az elégtelen létszám okozta bajokat tetézi a helyhiány. Nyolcvanhárom év alatt, 1913-tól napjainkig, nem csoda, hogy „kinőttük" az egykor igen korszerű, tágas helyiségeket. Osztályaink a Palota négy emeletén, valamint a könyvtár központi részéről viszonylag távol eső két másik részében, s a Teleki-téka egyik szárnyában találhatók.

Az olvasószolgálat ilyen körülmények között leköti a munkatársak nagy részét, az is előfordul, hogy egy váltásban csak egy ember dolgozik. Nagy baj az, hogy van olyan részleg, amelyen egy magyarul tudó könyvtáros sincs. (Ne felejtsük el, a lakosságnak több mint ötven százaléka magyar!) A legfájdalmasabb, hogy a gyermekrészlegen csak egy magyar kolléganő dolgozik, aki nyilván mindig csak az egyik váltásban lehet jelen.

Adyt idézem: „Alázását ki oly bűnösen türte,
Lázad hát már az Élet alágyűrtje."
(A magyar tanítókhoz)

Mi nem lázadunk. Eltűrjük a két- vagy többnyelvű feliratok hiányát; eltűrjük, hogy az állománygyarapítást az utolsó három évben - megkérdezésünk nélkül – egy magyarul nem tudó kolléganő végezze; eltűrjük, hogy a magyar nyelvű állomány 32%-ra apadt; a 2,3 kötet ellátottsági mutatót; a magyar nyelvű kölcsönzött

könyvek 27%-ra csökkenését; tudomásul vesszük, hogy évek óta egy magyarnyelvű rendezvényt sem tartottunk.

Mi lehetőleg kerüljük az összeütközéseket. Örvendünk, hogy eddig senki nem szólt ránk, ha magyarul válaszoltunk a magyarul köszönő olvasónak; örvendünk, ha a kért könyvek közül legalább egyet adhatunk . Boldogan láttunk hozzá két évvel ezelőtt a helyismereti bibliográfia különböző részeinek összeállításához, a dokumentumok számbavételéhez, mert azt reméljük, ezzel is maradandóvá tesszük emlékezetünket, ittvoltunkat a jövő (történészei?) számára.

Különben valószínű, hogy ez a Marosvásárhely már nem is az, amelyre Cs. Szabó László emlékezett.

A KÖNYVTÁR, MINT KULTURÁLIS KÖZPONT JELENTŐSÉGE AZ ANYANYELVI KULTÚRA ÉS A MAGYARSÁGTUDAT FEJLESZTÉSÉBEN

GALAMBOS Ferenc Ireneusz
Alsóőr

A világ nagy könyvtárai és a magyar könyvtárügy egész világot behálózó problémái, tervei mellett a mi kis falusi könyvtárunk ügye eltörpül, s talán nem is ide, ezen illusztris társaság elé tartozna, hanem inkább magyar falusi könyvtárosokkal, vagy a környező országok kis magyar könyvtárainak vezetőivel kellene a fölvetett kérdésről beszélgetnünk. De ha már idekerültem, megpróbálom fölvázolni a mi helyzetünket, munkánkat, terveinket.

Burgenland, mint bizonnyal jól tudják, pontosan egyezik azzal a területtel, amelyik 1921-ig Magyarországhoz tartozott, bár lakossága már akkor is túlnyomórészt német ajkú volt. A '70-es években kezdődött Burgenlandban a komolyabb és tervszerűbb kulturális munka. Két – koncepciójában és megvalósításában is – eléggé ellentétes irányú elképzelés megvalósítására került sor. Nagyszabású „kultúroffenzíva" kezdődött, amelynek maradandó, „súlyos" következményei a megépítésükben, de még inkább fenntartásukban méregdrága „kultúrcentrumok" Nagymartonban (Mattersburg), Németújvárott (Güssing), Gyanafalván (Jennersdorf), Felsőlövőn (Oberschützen), és végül a tartományi kormány székehelyén, Kismartonban (Eisenstadt). A népnyelv ezeket a monumentális betonépületeket, pazar berendezésekkel együtt „Mader-Burgok"-nak nevezi. Majdnem mindegyikében van természetesen könyvtár is, a kismartoniban meg éppen a tartomány központi könyvtárszerve nyert elhelyezést. Ezek a „kultúrvárak" azonban valahogyan idegen testek a tartomány életében: színpadján és hangversenydobogóin rendszerint nem burgenlandi művészek lépnek fel, inkább a gyér intelligencia igényeit elégítik ki. Az igazán igényesek Bécsbe vagy Grazba mennek az operaházba vagy a színházakba.

A másik törekvés, amelyik véleményünk szerint természetesebb, helyesebb és nem ilyen felülről ránk erőszakolt – ezt az igazság kedvéért le kell szögeznünk -, ha arányosan sokkal kisebb mértékben is, de azért ugyancsak támogatott a helyi szükségletekből és lehetőségekből nőtt ki, németül „Bodenstandignek" mondanók, magyarul valami hasonlót fejez ki a „tősgyökeres" szavunk. Mindenesetre abból áll, hogy tekintetbe veszi a helyi hagyományokat és adottságokat. Ezekből kiindulva igyekszik azokat új, pezsgő élettel megtölteni, de természetesen helyt ad újszerű, modern kezdeményezéseknek is. Ennek a kulturális munkának legtöbb esetben kiindulópontja, bázisa az egyes falvak, városok könyvtára. Burgenlandnak

1921-ben csak két városa volt: a ma is csak 1500 lélekszámú Ruszt, és az akkor 2000-es, ma 10.000 lakosú Kismarton, és az akkori felsőlövői gimnáziumával szemben ma 20 iskola ad érettségi bizonyítványt. (Sajnos, egy horvát, vagy magyar sincs közöttük!) Az utóbbi 10-15 évben számos „nyilvános" falusi könyvtárat nyitottak meg ünnepélyesen, néhány esetben már meglévőt alakítottak át, vagy szerveztek újjá. Éppen mi, burgenlandi magyarok hangoztatjuk: érdemes egy pillantást vetni az előzményekre is, mert azelőtt is voltak „népkönyvtárak", olvasókörök, kaszinó-egyesületek. A múlt század végén, pl. csak Dél-Burgenland, vagyis a tartomány egykori Vas megyei részén 18 olvasókörről ad számot Kuntár Lajos tanulmányában. Jómagam véletlenül bukkantam rá a felsőlövői kaszinó-egyesület negyedszázadon át vezetett jegyzőkönyveire. Ez, ellentétében a hasonló egyesületekkel, nagyon demokratikus volt, nemcsak az intelligencia, hanem a gazdák és kereskedők is tagjai voltak. Volt könyvtára, és közel 50 folyóiratot járattak! Ma is létezik még a felsőőri református Olvasókör. Könyvtáruk anyaga zömmel elég régi, énekkaruk is megszűnt, de szépen működik népi tánccsoportjuk és saját színjátszó csoportjuk, kik minden évben előadnak legalább egy népszínművet. Központi szervek is gondoskodtak a könyvellátásról. Századunk elején a Földművelésügyi Minisztérium az iskolákat látta el kis könyvtárral. A népszerű mezőgazdasági szakkönyvek mellett az általános műveltséget szolgáló könyveket is megtaláljuk köztük. Közismert tény az is, hogy szívesen vásárolták és olvasták a kalendáriumokat (ezeket az alsóőri kis múzeumban gyűjtjük, mely különben most is ad ki minden évben naptárt), azután a családok könyvéhez tartoztak az imakönyvek, képeskönyvek és bibliák. Az előbbiekbe jegyezték be a családi eseményeket. Nem egy helyen naponként olvasták a szentek történetét is. (Pár évvel ezelőtt egy 91 éves asszonytól kaptam ilyen, salátává olvasott, barokk Szentek életét, amit gyermekkorában, tehát még a múlt században naponta olvastak fel a nagy család számára.) Ezekre a hagyományokra, illetve alapokra helyezve, de természetesen a mai igényeket is tekintetbe véve próbáltuk megszervezni a könyvtárakat, mint kulturális központokat.

Már maga a könyvtár elhelyezése jelzi jelentős kulturális feladatát. Rendszerint a községházán (tanácsháza, Rathaus) kap helyet, ahol van kultúrház, ott, a (volt) iskolában, vagy a plébánián. Mind olyan ház, ahová különben is bejárnak az emberek. Így sokszor a könyvtáros is (községi tisztviselő, vagy pedagógus) helyben van, a középületben – ha magának a könyvtárnak nincs – mindig akad nagyobb helyiség, tanácsterem, ahol összejöveteleket, kiállításokat is lehet tartani. Így a könyvtár a település központjában van, szerencsés, ha az épület földszintjén kap helyet, hogy az öregeknek ne kelljen lépcsőt járniuk.

Az élő hagyomány tekintetbevétele mellett természetesen a jó falusi könyvtárnak, mely kulturális központ akar lenni, figyelemmel kell kísérnie az eseményeket, az aktuális, mindenkit, de különösen az ifjúságot érdeklő témákat, az olvasók kívánságait.

A hagyománynál említeném elsősorban a vallásos műveket. Ma is szeretik a szentek reális életrajzait, melyek hibáikat sem hallgatják el. Ugyanígy a nagy magyarok életrajzait. Ismerjük az „Így élt" sorozatot, azután az életrajzi regényeket, de mintha hiányoznának a jól megírt, olvasmányos életrajzok, mint például Benedek Eleké volt a maga idejében. Azután szeretik a helyi vonatkozású műveket, a környéken születettek mindenféle könyvét. Az újak közül is azokat, amelyre valami (film, tv) felhívja a figyelmet. Ezért tartunk vasárnaponként litánia után felolvasó délutánokat, amelyeken részleteket olvasunk fel az újabb, de az értékesebb régi könyvekből is, hogy fölkeltsük iránt uk az érdeklődést. Az új könyveket egy ideig külön asztalon tartjuk, vagy kirakatban mutatjuk be. Időről időre évfordulókkal kapcsolatos kiállításokat rendezünk, így Petőfi, Faludy-évfordulókat, de például környezet-szennyeződési, illetve természetvédelmi, vagy bibliai kiállítást is rendezünk. Az évenként megrendezésre kerülő regőstáborral kapcsolatban pedig magyar néprajzi tájakról szóló műveket mutatunk be.

Ezek alapján, azt hiszem, már kezd kirajzolódni a ma 20.000 kötetes könyvtárunk néhány sajátos vonása. Amikor idestova két évtizede saját könyveimmel és az első adományokkal megvetettem könyvtárunk alapját, elsősorban az a magyarul tanító pedagógusoknak, az előadásokat tartóknak, a lapot szerkesztőknek, a tanulmányaik során irodalmat keresőknek, de természetesen a nép szélesebb rétegeinek is, az ifjúságnak és az öregeknek: szépirodalmat, történelmi, néprajzi, nyelvészeti, irodalom- és művészettörténeti műveket. A legszükségesebb német nyelvű klasszikusokat is beszereztük, elsősorban a felsőbb iskolák tanulói számára, a magyar témájú német műveket és németre fordított magyar klasszikusokat. Ezen a téren bizony komoly hiányokat érzünk. Kellene egy Gara László a német irodalom számára is. Mint látható, a hungarológia irányába igyekszünk építeni könyvállományunkat. Igyekszünk beszerezni a szomszédos országokban és természetesen a nyugaton megjelenő magyar könyveket is (ez utóbbiak árait ismerem). Mint már említettem, különös gondot fordítunk a bennünket érintő helytörténeti művek beszerzésére. Tehát gyűjtjük mindazt, ami Burgenlandra vagy az Őrségre vonatkozik, nemcsak könyveket, hanem kéziratokat, képeket és egyéb dokumentumokat is. Mintegy 50-féle folyóirat jár rendszeresen. Még van egy hobbynk: a cserkészirodalom gyűjtése.

Könyvtárunk természetesen elsősorban a könyvek gyűjtése, olvasásra nyújtása és kölcsönzése révén válik kulturális központtá. Az egyszerűbb falusi vagy kisvárosi lakosságot azonban sokszor rá kell vezetni az olvasásra, kedvet kell keltenünk. Már említettük a különböző felolvasó, illetve bemutató órákat, írók szerepeltetését, az alkalmi kiállításokat. Mivel könyvtárunk első helyisége tágas nagyterem, alkalmas más összejövetelek, próbák tartására is. Ezeknek nemcsak azért adunk szívesen helyet, mivel más lehetőségük nem adódna, hanem mert ezek a gyűlések, megbeszélések, magyarórák, ének- vagy zenepróbák, a kézimunkázás vagy barkácsolás is mind alkalmul szolgálnak, hogy megtekintsék és kölcsönöz-

zék a könyveket. Itt folyik az ismeretterjesztés, a dia-, illetve filmvetítések, a videokazetták bemutatása, a különböző játék-, illetve mesedélutánok, és különféle vetélkedők. Megvan majdnem minden beszerezhető, magyar diafilmünk, több ezer diakocka, több száz hanglemez, magnókazetta, több ezer képeslap. Az olvasókedv fölkeltésére, és főleg a házukból nehezen kimozduló öregek és betegek számára ún. „Lesezirkel"-t létesítettünk nemcsak folyóiratok, főleg képes újságok körbeadására, hanem könyvkofferekkel is fölkeresik lelkes fiatalok az otthonukból nehezen kimozdulókat.

Befejezésül szeretném még megemlíteni, hogy szerény kezdeményezésünk azért már messze túlnőtte egy falusi könyvtár szintjét, ezért az utóbbi években megérlelődött egy kis Magyar Intézet, Dokumentációs Központ megszervezésének a terve is. Könyvtárunk, illetve gyűjteményünk ennek alapjául szolgálhatna. Természetesen új helyiségekre lesz szükségünk, és bár négy szervezet is fönntartója könyvtárunknak: a politikai község, az egyházközség, a Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület és a népművelés helyi szerve, keresünk újabb pártfogókat és mecénásokat terveink megvalósítására. A helytörténeti kutatás, mely Magyarországon a honismereti mozgalom vagy az önkéntes gyűjtők révén olyan szépen virágzik, hogy az osztrák szakemberek is irigykedve kérdezik: „hogy csinálják ezt a magyarok?" jobb munkára sarkallják a határ menti településeket is. Például Andrits János, judenburgi igazgató és a gráci egyetem előadója javaslatára már régen megfogalmazták az ausztriai magyar oktatás vezérfonalát, ami az osztrák-magyar kapcsolatokon alapulna, de ezeket a tanterveket ki kellene dolgozni, a tankönyveket vagy jegyzeteket meg kellene írni. Majdnem mindegyik burgenlandi helység szeretné megíratni saját történetét is, de ehhez szükséges a magyar nyelv ismerete, a források feltárása. Már nem is tudom, hogy mi hány nyelvtanfolyamot tartottunk, hány tanulmányi kirándulást szerveztünk Magyarországra.

Kívánom, hogy a mostani ünnepi találkozó után találjuk meg az anyaországi és a burgenlandi magyar könyvtárosok eredményesebb együttműködését.

MAGYAR HELYISMERETI KUTATÁSOK A VAJDASÁGBAN 1945 ÉS 1995 KÖZÖTT KÜLFÖLDI HUNGARIKA-GYŰJTÉS ÉS – FELTÁRÁS

HAJNAL Jenő
Zenta. Közművelődési Központ – Városi Könyvtár

Négy évvel ezelőtt hangzott el a kérdés a Magyar Szó, a délvidéki magyarság egyetlen napilapja és a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság központi vitaestjén, Újvidéken:

„Hogyan tovább a háború után? Hogyan tovább szellemi életünk terhes batyujával a háború befejeztével? Hogyan tovább közoktatásunk, művelődési és művészeti amatőrizmusunk, napi-, heti-, és elektronikus sajtónk, főiskolai és egyetemi oktatásunk, amatőr és hivatásos színjátszásunk, irodalmunk, képzőművészetünk, népzenei és zenei életünk, film- és videó-művészetünk, hagyományőrzésünk és műemlékvédelmünk, könyv- és levéltárhálózatunk, folyóirat-kultúránk, könyvkiadásunk és tudományos kutatótevékenységünk terhes poggyászaival az immár két éve tartó, s még mindig sötét, vége-hossza nincs alagútnak tetsző, hódító és polgárháborús nyomorúságaink szűntével?"[1]

A feltett kérdésre akkor sokan és sokféleképpen próbáltak választ keresni az egész Vajdaságra kiterjedő tribünciklus keretében. Mi, Zentán a Történelmi Levéltárban és a Városi Múzeumban helytörténetírásunk fontosságára igyekeztünk felhívni a figyelmet, s megtalálni azokat az embereket, akik segíthetnek bennünket abban, hogy számba vegyük, szakszerűen felmérjük és a szintézis igényével feltárjuk, 1945 óta milyen történelmi, irodalmi, művészeti, néprajzi jellegű kiadványok foglalkoztak a délvidéki magyarsággal falun és városon, kistelepülésen és a „regionális központokban", szórványban és ott, ahol a magyarság tömbben él; milyen alapvető, rendkívül gyors, a legutóbbi két évtizedben pedig kimondottan dramatikus és a népességünk számára igen kedvezőtlen változások zajlottak le, és zajlanak tovább Bácska, Bánát és Szerémség magyarságának helytörténeti valóságában. Figyelmünket azonban nem kerülhették el a gazdasági élet, a természet világa és azok a mozgások sem, amelyek arra késztettek bennünket, hogy munkánk tárgyát bővítsük, érdeklődésünket pedig mindinkább a helyismereti kutatások kötötték le. Hiszen kisebbségi létünkben *„a helyismeret: önismeret; az önismeret: lehetséges önmegtartó eszköz; a tárgyilagos, ideológiai elfogultságoktól és romantikus ködképektől legalább valamelyest is mentes kritikai önismeret viszont*

[1] Bosnyák István: Egy újabb 1945 küszöbén? = Hogyan tovább a háború után? A JMMT és a Magyar Szó tribünciklusának dokumentumai 1992/93, Újvidék, 1993, 7. lap.

immár nem is csak a lehetséges, de a reális – mert illúzióktól megszabadított – önmegtartás egyik fontos eszköze is lehet"[2]

A fentieket tartottuk szem előtt, amikor hozzáláttunk egy olyan szakbibliográfia összeállításához, amelynek célja egyrészt felvázolni azokat a helyismereti kiadványokat, amelyek 1945-től napjainkig megjelentek a Vajdaságban, és amelyek a vajdasági magyarság lakóhelyhez kötött tüzetes megismerésének az eszközei, másrészt ezáltal segíteni, megkönnyíteni, serkenteni és ösztönözni a további kutatásokat.

A gyűjtőterület kijelölésekor alapkövetelménynek tartottuk, hogy felöleljük a tömb- és szórványmagyarságot, valamint a korábban jelentős szellemi központokat is, itt már a magyarok pillanatnyi lélekszámától függetlenül. Az ún. községeket, azaz közigazgatási településcsoportokat, három csoportba soroltuk be: az elsőbe kerültek azok, amelyekben a magyarok százalékaránya az 1981-es népszámlálási adatok szerint 10 % felett volt (23 község), 10 olyan községet találtunk, ahol a magyar lakósság százalékaránya nem éri el a 10 %-ot (ezek kimaradtak vizsgálatunkból, viszont 12 olyan vajdasági község is akadt amelynek 22 településén 10 % feletti volt a magyar lakosság arányszáma. E települések esetében a százalékarány és a lélekszám együttes értékelése után a projektum második szakaszában döntjük majd el, hogy közülük melyekre terjedjen ki a felmérés. Természetesen vizsgálatunk köréből nem maradhat ki, például Pancsova vagy Versec sem mint korábban jelentős magyar szellemi központok, annak ellenére, hogy egyik, általunk támasztott mércének sem tesznek ma már eleget.

A feldolgozás módja követi a nemzetközi dokumentum-leírás szabványát. A leírások túlnyomórészt az általunk összeállított, körzetenként megbízott kutatók (Apatin, Magyarkanizsa, Nagykikinda, Szabadka, Topolya, Zenta, Zombor), közreműködésével kitöltött kérdőívek (tehát másodlagos források) alapján készültek, de – ahol módunkban állt – igyekeztünk magukat a kiadványokat felhasználni. Tekintve, hogy az anyag munkajellegű, az adatok besorolása szerzői betűrendben történt, és nem időrendet követ, mivel így hatékonyabb a begyűjtött anyag ellenőrzése. Helyismereti szempontból minden bizonnyal hasznosabb lett volna az anyagot településenként felosztani, de ezek a hiányosságok a bibliográfia későbbi átrendezésekor mutatókkal áthidalhatók. A bibliográfiai leírás adatelemeit és adatcsoportjait a következőképpen tagoltuk:

---

[2] Részlet Bosnyák István *Bevezető*jéből, amely a Zentán 1996. január 20-án megtartott helyismereti tanácskozáson hangzott el.

Főcím = Párhuzamos cím : alcím / szerzőségi közlés. – A kiadás jelzése / a kiadás szerzőségi közlése. – A megjelenés helye : A kiadó neve, a megjelenés éve (A nyomda székhelye : a nyomda neve). – oldalszám, táblák : illusztráció ; méret + melléklet. – (A sorozat címe, ISSN 0000-0000 ; sorozati szám.)

Első megjegyzés. – Második megjegyzés. – Harmadik megjegyzés. – Példányszám. – Kötés.

ISBN 000-00-0000-0

A tartalmat tükröző ETO-számok

Rövid tartalmi ismertetés, annotáció.

Fontosnak tartom leszögezni, hogy eddigi – alig néhány hónapos – bibliográfiai vizsgálódásaink eredménye egy kis füzetecske lett, amely csupán kutatási projektumunk első szakaszának olyan mintapéldánya, melynek célja, hogy 7 kutatási körzet szemléltesse azt a szándékunkat, hogy idővel viszonylag teljes bibliográfiai feldolgozását adjuk a magyar helyismereti kutatás öt évtizedének a Vajdaságban.

Ezúttal az eddigi munka néhány nehézségéről szólnék még:

Legelőször is arra a tévedésünkre hívnám fel a figyelmet, mely szerint kérdőíves módszerrel sikerül eredményesen áttekinteni a számunkra fontos kiadványok teljes bibliográfiai adathalmazát. A megbízott kutatók minden törekvése ellenére egyértelművé vált a számunkra, hogy munkánk csakis akkor lehet eredményes, ha valamennyi helyismereti kiadványt kézbe vehetünk. Másik gondunk az volt, hogy elfogadható-e az a megszorításunk, mely a helyismereti (netán helytörténeti vagy honismereti?) kiadványok közé csak a könyveket, könyvjellegű nyomtatványokat és brosúrákat veszi fel. Vita tárgya lehet a bibliográfiai leírásokat követő annotációk szubjektívan párszavas vagy „részletező" terjedelme csakúgy, mint a most még mintaként sem szereplő mutatók rendje.

Bár még a kutatás kezdetén járunk (eddig 300 dokumentumot dolgoztunk fel), reméljük, hogy a helyismereti kiadások teljes bibliográfiája segítségül szolgál majd nemcsak a vajdasági magyarság tanulmányozásához, hanem segédeszköz lesz a művelődéstörténet kutatói számára is. Könyvtörténeti szempontból mindenképpen kiegészíti az 1945 és 1995 közötti magyar nyelvű könyvkiadással kapcsolatos eddigi ismereteket nálunk és ott, ahol hungarika-gyűjtés és –feltárás folyik.

Összegzésül azt szeretném még elmondani, nem csak azért érdemes a helyismereti kiadványokról számot adni, mert sem tartalmi, sem formai szempontból nem maradnak el a többi vajdasági magyar nyelvű írott dokumentumtól, és mert segítségükkel feltérképezhetjük *„a vajdasági szellemi élet mozgásának irányait, szűkebb hazánk fogékonyságát és visszahatását a kor eszmei áramlataira, szellemi befogadóképességét és magatartását"*[3],hanem azért is, mert olyan időket élünk,

[3] Szeli István: Zentai kiadványok bibliográfiája = Híd XXV. évf., 1961, 4. szám, 387-8. lap

amikor egy társadalom általános kultúrája és önismerete, s benne egy kisebbség – esetünkben a vajdasági magyarság – kultúrájának és önismeretének alakulása a társadalom egyik alapvető kérdésévé kell válnia. Ha ugyanis ezt nem vesszük figyelembe, akkor saját jövőlehetőségeinket ássuk alá. Arra ugyanis tovább már nem várhatunk, hogy majd országunk társadalmi és gazdasági vezetése tesz valamit önmegtartó erőink mozgósításáért. Amíg ugyanis a háború kitörése előtt esetleg arról tárgyalhattunk volna, hogy a vajdasági magyarság életében a felfelé emelkedő tendenciák elakadtak, és a stagnálás a meghatározó, most már csak arról vitatkozhatunk, hogy eljutottunk-e már vagy még nem egy olyan kritikus pontra, amelyen túl már nem a visszafejlődés, hanem a megsemmisülés felé haladhatunk tovább. A vajdasági magyarság kulturális, szellemi megújhodását éppen ezért egy olyan nagy átalakulásban és annak sokirányú elágazásában látjuk, amelynek biztos pontja és erőforrása lehet a helyismeret feltárása és kutatása is.

A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOK HUNGARIKA BIBLIOGRÁFIAI RENDSZERE

KERTÉSZ Gyula
Budapest. Országos Széchényi Könyvtár

A témával kapcsolatos eredeti szándékom az volt, hogy szinkronisztikusan mutatom be Magyarország Trianon utáni utódállamainak hungarika-bibliográfiai rendszerét. Ehhez azonban túlságosan le kellett volna szűkíteni a bemutatandó típusokat, hogy egy táblázatban párhuzamosan feldolgozhatók legyenek, s értékelésük is beleférjen az előadás szűkös időkeretébe. A felkészülés közben szereztem tudomást, arról, hogy a *jugoszláviai* magyar nemzetiségi bibliográfia rendszeréről *Csáki Sörös Piroska* készített egy összeállítást 1992-ben, ami közlésre került a Magyar Könyvtárosok 3. szakmai találkozója c. kötetben[1], amelyet a mostani 4. szakmai találkozó résztvevői is megkaptak még budapesti fogadásuk alakalmával. Ez a rövid áttekintés egy 31 tételes betűrendes másodfokú bibliográfiával zárul – az 1960-1991 közti időszakban megjelent bibliográfiákról. Az elmúlt 4-5 esztendőben a háborús események közepette nem sok újdonság jelent meg. Ezek közül a leginkább figyelemre méltó és új utat nyitó a jugoszláviai magyar exteriorika 1945-1990-es évekre tervezett ciklusának első, 1989-1990. évi kötete, amely az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika dokumentációs osztályának közreműködésével készült el a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság megbízásából és kiadásában.[2]

A legnagyobb múltú és legdifferenciáltabb *romániai* magyar nemzetiségi bibliográfia rendszeréről *Váczy Leonát*ól van egy kitűnő rendszerező szemletanulmány a romániai magyar irodalmi lexikon 1. kötetében, amely még a fontosabb rejtett bibliográfiákra is kiterjed. A lexikon 1981. évi megjelenése miatt természetesen csak 1980-ig regisztrálhatta a legfontosabb bibliográfiákat.[3] Az 1989

---

[1] Csáki Sörös Piroska: Hungarikakutatás a Vajdaságban = Magyar könyvtárosok 3. szakmai találkozója. Bp., 1992. aug. 16-18. Válogatás a találkozó előadásaiból. Bp., 1996. 103-111. p. /Tartalmazza a kiadói és a könyvtárkatalógusokat, helyismereti és személyi bibliográfiákat, egyedi folyóirat-repertóriumokat is. /

[2] Hírünk a világban. Jugoszláviai magyar exteriorika, 1945-1990. Az ország határain kívül megjelent primer közlések s a jugoszláviai magyar szakmai élet külföldi élet recepciója. 1. 1989-1990. évi kötet. Szerk. Orvos Mária. Újvidék, 1993, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiskönyvtára. Jugoszláviai magyar exteriorika 1.

[3] V[áczy] L[eona]: Bibliográfia – könyvészet = Romániai magyar kislexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. 1. A-F. Bukarest, 1981.

utáni rendszerváltás újabb bibliográfiai törekvései az Erdélyi Múzeum Egyesülethez és a kolozsvári Egyetemi Könyvtárhoz kötődnek. Ez utóbbin belül is főleg *Szigethy Rudolf* kollégánk munkásságához, aki e szekció előadójaként nyilván beszámol az újabb könyvészeti eredményekről és törekvésekről. Nem hagyhatom azonban szó nélkül a romániai magyar bibliográfia legújabb, alig két hete Magyarországon kiadott, s még ott sem terjesztett termékét, az *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940-1989* c. sajtóbibliográfiát.[4] A gépészmérnökből lett autodidakta bibliográfus *Kuszálik Péter* rendkívül erős kritikai érzékkel, problémamegoldó készséggel és szívós utánajárással végezte el a profi bibliográfusokat is próbára tévő feladatát.[5] Munkája méltó kiegészítője és folytatója *Monoki István* 1919-1940 közötti sajtóbibliográfiájának.

Mielőtt a régi Csehszlovákia hungarika bibliográfiai rendszerének részletesebb bemutatására térnék, röviden összefoglalom a hazánkkal szomszédos országok hungarika bibliográfiai feltárásának minőségi fokozatait;

A magyar nyelvű és magyar vonatkozású irodalom csekély mennyisége miatt nincs semmiféle önálló hungarika bibliográfiai tevékenység. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású irodalom feltárása az utódállam nemzeti bibliográfiai rendszerén belül valósul meg. /Burgerland - Ausztria./

Vegyes jellegű /nyelvi, szerzői, tartalmi/ hungarika regisztráció és az utódállam alkalmi egyetemi kiadványában.[6] Újabban /a 90-es évek elejétől/ a magyar népcsoport önálló bibliográfiai lexikon és egyedi hírlap-repertórium kezdeményei.[7] /Kárpátalja - Ukrajna./

Önálló nemzetiségi bibliográfiai rendszer alakult ki, amely részleges tartalmi átfedést és módszertani rokonságot mutat egyrészt az utódállam, másrészt az anyanemzet bibliográfiai rendszerével. /Csehszlovákia – Szlovákia, Jugoszlávia, Románia./

221-227. p. A lexikon munkálatainak folytatása és az 1-2. kötet tervezett kiegészítése /átdolgozása?/ során jó lenne ezt a cikket is kiegészíteni.

[4] Kuszálik Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940-1989. Kiad. a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet. Bp., 1996, Veszprémi ny. 261 p. /Kisebbségi adattár 6./

[5] Az anyaggyűjtés nehézségeit és az összeállító szívósságát jól példázza Kuszálik ezzel kapcsolatos levelezésének most közzétett válogatása: Néhány lappangó sajtótermék a XX. századból. Egy sajtóbibliográfia levelezési anyaga = Magyar könyvtárosok 3. szakmai találkozója. Bp., 1992. aug. 16-18. Válogatás a találkozó anyagából. Bp., 1996. 79-102. p.

[6] Hungarologija v Uzsgorodszkom Goszudarsztvennom Universzitete. – Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfia. Szerk. P. N. Lizanec, É. A. Melnik, Ja. I. Sternberg. Uzsgorod-Ungvár, 1990, Radjanszka Zakarpatja

[7] Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. Közread. /és szerk./ Dupka György. Ungvár-Bp. 1993, Intermix Kiadó. 155 p. /Kárpátaljai magyar könyvek 29./; A Lendület évei. /Repertórium./ Összeáll. Balla D. Károly. Ungvár 1994, Galéria. 51 p. /A Kárpáti Igaz Szó mellékleteinek repertóriuma./

Az utódállamok nem magyar intézményein belüli rendszeres hungarológiai bibliográfiai tevékenység. (Csehszlovákia, Jugoszlávia)

A *csehszlovákiai* hungarika bibliográfia rendszerét az 1. sz. Függelék hét műfajra kiterjedő bibliográfiai vázlatára hivatkozva mutatom be röviden. Nem kerültek felvételre az egy szakterületre korlátozódó szakbibliográfiák és a hélyismereti /táj- és településbibliográfiák. Ez utóbbiak azért nem, mert igen sok köztük a rejtett bibliográfia, mennyiségük meghaladná az általános vagy akként használható nemzetiségi bibliográfiákat. Egy fontos tartalmi kérdésre is fel kell itt hívnom a figyelmet: a két világháború között *Kárpátalja* is Csehszlovákiához tartozott. Tehát az 1919-1939 közti 21 év irodalmában benne van az 1944 után a szovjet Ukrajnához csatolt terület irodalma is.

Alapy Gyulának az első tíz év könyvészetét tartalmazó 343 tételes rejtett bibliográfiája /1/ * kétharmad részben önállóan megjelent szépirodalmat tartalmaz műfaji csoportosításban /költemények, elbeszélő művek, színdarabok (bemutatói időpontjával), antológiák, ifjúsági irodalom/. Egy fejezetbe vonja össze a tudományos ismeretterjesztő és politikai munkákat s a tudományos monográfiákat. A szerzői és nyelvi hungarika bibliográfia a külföldön megjelent műveket /exteriorika/ is feldolgozza. *Kemény* [G.] Gábor /2/ ugyancsak szépirodalom központú 494 tételes s szintén rejtett bibliográfiája Magyarországról " segít be" a felvidéki és kárpátaljai magyarságnak. Elődjéhez hasonlóan ez is tartalmaz exteriorikát. *Urr* Györgynek a dunaszerdahelyi Csallóközi Hírlapban közölt rejtett bibliográfiája /3/ két kötet kivételével valóban három év /1940-1942/ könyvészete, tehát az 1. bécsi döntés után is szlovákiai kisebbségben maradt magyarság szépirodalmi, tudományos és ismeretterjesztő produktumait regisztrálja rövid leírással. /Érdekes módon e korszakban túlnyomó többségben van a szakirodalom – 31 művel./ Ez már tisztán szlovákiai nyelvi hungarika bibliográfia. – A Magyarországról nézve *Külföldi magyar nyelvű könyvek 1961-1970* c. bibliográfiai sorozat 1. *Csehszlovákia* c. mikrofilmtekercse /4/ az Országos Széchényi Könyvtár külföldi hungarika programjának egyik jelentős terméke egy olyan időszakra vonatkozóan, amely fehér foltnak számított 1984-ig Csehszlovákiában is. Megjelenési formája miatt publicitása sajnos igen csekély.

A csak könyveket regisztráló *általános kurrens bibliográfiák* kategóriájában ugyancsak magyarországi kezdeményezéssel találkozunk, ezúttal könyvkiadói és kereskedelmi szervével az 1945-1970-es és a következő évekre egészen 1990-ig /5/. A bibliográfia típusa: *csehszlovákiai magyar szerzői exteriorika*, amely egybeesik a hazai területi hungarikával, tehát hivatalos nemzeti bibliográfiai rendszerünkben is megtalálható. /Ezzel a sajátos típusú hungarika-bibliográfiával más külföldi országok magyar szerzőit illetően is rendelkezünk./

---

* Itt és a következőkben a szöveggel egy sorban adott hivatkozás az 1. sz. Függelék tételszámaira vonatkozik.

A *retrospektív sajtóbibliográfiák* műfajában nem találunk kifejezetten nemzetiségit – eltekintve egy-két városi sajtóbibliográfiától, amelyekkel most nem foglalkozunk. Ennek az lehet az oka, hogy a szlovákiai Matica Slovenska két egymást kiegészítő nemzeti sajtóbibliográfiája /6/ természetszerűen feltárja a magyar nyelvű sajtót is az 1919-1944 közti évekre. /Az 1939-1944-es kötetben önálló nyelvi egységként./ Az 1945-1970 közötti periódus sajtójáról az Országos Széchényi Könyvtárnak van egy úttörő vállalkozása a már említett hungarika program keretében. Ennek 1. kötete a "Szomszédos szocialista országok" sajtóját egységes betűrendben regisztrálja /7/. Országonkénti helynévmutatója szerint Csehszlovákiában 90 magyar nyelvű hírlap és folyóirat jelent meg ebben az időszakban. E kiadvány átdolgozott bővített kiadásának előkészítése napirenden van a nemzeti könyvtárban az 1945-1989 közötti évekre.

A *retrospektív sajtórepertóriumok* két legjelentősebbje érthető módon szakrepertórium. Az időrendben, jelentőségben és publicitásban egyaránt első *Botka* Ferenc érdemes munkája az 1919-1938 közti két évtizedről /8/. Az eredeti magyar nyelvű irodalom mellett külön fejezetekben tárja fel a cseh és szlovák irodalom valamint a külföldi irodalmak /Amerikától Ukrajnáig/ csehszlovákiai magyar fordításait, recepcióját. Forrása 24 folyóirat és 11 évfolyam munkás- és parasztnaptár. A másik, kevésbé publikus, mert gépiratban maradt mű /9/ 15 periodikára támaszkodik és a nyelvi hungarikum műfaján belül *etnikai-nemzetiségi* tematikájú válogatás az 1960-1971-es évkörből. A munka a 70-es évek hazai nemzetiségi kutatásainak az MTA Kelet-európai irodalmak tanszéki kutatócsoportja keretében megvalósult "belső használatú", máig sem publikált terméke. A sorozatban a többi szomszédos ország magyar nyelvű sajtója is feldolgozásra került.

A hírlapok és folyóiratok un. *egyedi repertóriumainak* összeállításával nem kapatták el a szlovákiai magyar bibliográfusok a kutatókat. A *Kassai Napló* /10/ szelektív repertóriuma /irodalom és művészetek, művelődéspolitika/ a korszak legjelentősebb kelet-szlovákiai napilapja monografikus feldolgozásának kiegészítő része. A Szocialista Nevelés /11/ két évtizedének tematikus felépítésű szelektív repertóriuma sajnos név- és intézménymutatót nem közöl.

A könyvet, sajtót és sajtócikket egyaránt tartalmazó *vegyes jellegű bibliográfiák* más-más indítékúak és jelentős részben átfedik egymást tartalmi és időbeni szempontból egyaránt. Közülük a legrégibb és legsokrétűbb a brnói egyetem bölcsészeti karának csehszlovákiai hungarológiai bibliográfiája /12/ Richard *Prazák*, a jeles cseh hungarológus szerkesztésében. A hungarisztika-hungarológia fogalmán a magyar nyelv és irodalom, a történelem és néprajz /folklór/ diszciplínái értendők. Ez esetben cseh, szlovák, magyar és német nyelven megjelent publikációk. Névmutatója az eredeti művek szerzőin kívül a fordított művek szerzőit és a fordítókat is tartalmazza. – *Szőke* József egyszemélyes irodalmi bibliográfiája /13/ egyre sokrétűbbé, tematikailag bővebbé vált az idők folyamán, amiből következően egyre nőtt a terjedelme is. Felépítése alapvetően kiadvány-typológiai: I. Általá-

nos rész: 1. Könyvek A/ Eredeti, B/ Műfordítások; 2. Újságok, folyóiratok, naptárak; 3. Újságokban és folyóiratokban közölt írások a-k/ az irodalomtudománytól a régészetig, múzeológiáig. II. egyéni rész: könyvek, műfordítások; újság- és folyóirat-közlemények /műfajonként/; irodalom /róla/. E bibliográfia 2-4. kötetének anyagával részben tartalmi és kiadványtipológiai átfedést mutat ugyanazon kiadó B. *Nádor* Orsolya által összeállított nyelvi hungarika bibliográfiája /14/. Ez már valóban általános gyűjtőkörű bibliográfia, amely az eredeti magyar nyelvű művek mellett a magyarra fordítottakat is tartalmazza. Előkészületben van az 1918-1944 közti korszak hasonló típusú bibliográfiája.

A bibliográfiák, *kortárslexikonok* műfajában egy módszertani szempontból újító, magyar-szlovák[iai magyar] koprodukcióban készült kiadvánnyal ismerkedhetünk meg /15/. A Révai nagylexikona segédkönyvei I. A századvég magyarsága 1. sorozatcímet viselő mű egyesíti magában a Gulyás-féle bibliográfiák egzaktságát és faktográfiai gazdagságát a kortárslexikonok sokrétűségével, gyakorlatiasságával. A számítógépes adatbázisból kiíratott nyolcféle analitikus mutatórendszere nem csak hazai "csúcs", hanem a világ lexikális irodalmában is párját ritkítja. /Kár, hogy a szerkesztők nem elemezték, ellenőrizték a mutatók adatait és ennek nyomán nem végezték el a szöveg elírásainak, következetlenségeinek javítását./ Fontos kiegészítő részei: Közigazgatási változások 1919 óta; A csehszlovákiai iskolarendszer áttekintése; A magyar nyelvű lapok /1945-1991/ bibliográfiája. – A 2. sz. Függelékben két hazai irodalmi, ill. kortárslexikon és Ki kicsoda Kassától-Prágáig? c. kötet azonos személyre /a Csehszlovákiából áttelepült Varga Imre íróra/ vonatkozó életrajzi cikkeit közöljük le másolatban – összehasonlításul és tanulságul.

A tervek szerint valamennyi környező ország magyarságára kiterjedő kortárslexikon-sorozat szerkesztése sajnos az utóbbi időben megakadt. Úgy tűnik azonban, hogy az előbbi lexikon kérdőíveiből és a végtermék módszereiből okulva most már maguk is képesek lesznek hasonló színvonalú kortárslexikon kiadására. Ezt jelzi a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ügyvezető elnöksége és a nagyváradi Scriptum Kiadó *Romániai Magyar Ki kicsoda 1997* c. vállalkozása, amely a közelmúltban kiadott prospektus szerint már 1996 decemberében meg is jelenik.

Jegyzetek

Csáky Sörös Piroska Hungarika kutatás a Vajdaságban. = Magyar könyvtárosok 3. szakmai találkozója. Bp. 1992. aug. 16-18. Válogatás a találkozó előadásaiból. Bp. 1996. 103-111. p. /Tartalmazza a kiadói és könyvtárkatalógusokat, helyismereti és személyi bibliográfiákat, egyedi folyóirat-repertóriumokat is./

Hírünk a világban. Jugoszláviai magyar exteriorika, 1945-1990. Az ország határain kívül megjelent primerközlések s a jugoszláviai szellemi élet külföldi recepciója. 1. 1989-1990. évi kötet. Szerk. Orvos Mária, Újvidék 1993, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság. XL, 213 p. /A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiskönyvtára. Jugoszláviai magyar exteriorika 1./

V[áczy] L[eona]: Bibliográfia – könyvészet. = Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, kézírás, tudományos irodalom, művelődés. 1. A-F. Bukarest, 1981. 221-227. p. A lexikon munkálatainak folytatása és az 1-2. kötet tervezett kiegészítése /átdolgozása?/ során jó lenne ezt a cikket is kiegészíteni.

Kuszálik Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940-1989. Kiadja: Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet. Bp. 1996. Veszprémi ny. 261. p. /Kisebbségi adattár 6./

Az anyaggyűjtés nehézségeit és az összeállító szívósságát jól példázza Kuszálik ezzel kapcsolatos levelezésének most közzétett válogatása: Néhány lappangó sajtótermék a XX. századból. Egy sajtóbibliográfia levelezési anyaga. = Magyar könyvtárosok 3. szakmai találkozója. Bp. 1992. aug. 16-18. Válogatás a találkozó előadásaiból. Bp. 1996. 79-102. p.

Hungarologija v Uzsgorodszkom Goszudarsztvennom Universzitete. - Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfia. Szerk. P. N. Lizanec, L. A. Melnik, Ja. I. Sternberg. Uzsgorod-Ungvár, 1990, Radjanszka Zakarpatja. 160 p.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. Közread. [és szerk.] Dupka György. Ungvár - Bp. 1993, Intermix Kiadó. 155 p. /Kárpátaljai magyar könyvek 29./; A Lendület évei. /Repertórium./ Összeáll. Balla D. Károly. Ungvár 1994, Galéria. 51 p. /A Kárpáti Igaz Szó mellékleteinek repertóriuma./

*Függelék. A csehszlovákiai hungarika-bibliográfia rendszere

1. Könyvek

1.1. Általános retrospektív bibliográfiák

Alapy Gyula: Kisebbségi irodalmunk tíz éve /1919-1928/ és annak könyvészete. = Kazinczy évkönyv 1898-1928. Szerk. Sziklay Ferenc. Kassa, 1929. 171-192. p.

A felvidéki magyar irodalom könyvészete 1918-1938. = Kemény [G.] Gábor: Így tűnt el egy gondolat. Bp. 1940. 147-155. p. Klny. is.

Urr György: A szlovákiai magyar könyvtermelés bibliográfiája 1939-1942. = Csallóközi Hírlap. 21. évf. 1942. 40. sz. 7. p.

A Csehszlovákiában megjelent könyvek szakosított jegyzéke. Szerk. Hoffer Rezsőné. Kiad. az OSZK Mikrofilmtár. Bp. 1981. 12 mfilmlap. Külföldi magyar nyelvű könyvek 1961-1970. I./

1.2. Általános kurrens bibliográfiák

Csehszlovákiai magyar szerzők művei Magyarországon 1945-1970. (Összeáll. a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése) Bp. 1971. OMKDK.

Folytatása: Csehszlovákiai magyar szerzők... évben magyar nyelven megjelent művei 1971-1989. Bp. 1972-1990.

1985-ig ötéves kumulációkkal.

2. Időszaki kiadványok

2.1 Retrospektív sajtóbibliográfiák

Bibliográfia slovenskych a inorečovich novin a časopisov 2 rokov 1919-1938. Zost. M. Kipsova. Martin, 1968, Matica Slovenska. 1074 p.

Folytatása: Bibliografia periodik na Slovensko 1939-1944. Tom. 1-2. Zost. M. Fedor. Martin, 1969.

Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945-1970. 1. Szomszédos szocialista országok. Összeáll. Kemény G. Gábor. Bp. 1974. OSZK. 268 p.

3. Sajtó (cikkek)

3.1. Retrospektív szakrepertóriumok

A csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó irodalmi bibliográfiája. /1919-1938./ Összeáll., bev. Botka Ferenc. Bp. 1966, Akad. K. 376 p /Irodalomtörténeti bibliográfiák 2./

A szomszéd országok magyarsága... 2. A csehszlovákiai magyar nemzetiség művelődési-társadalmi kérdései a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban megjelent magyar nyelvű sajtóban. /1960-1971./ Vá-

gatott repertórium (Bp. 1972.) 225 lev. Gépirat. Teleki László Alapítvány Könyvtára, Bp.

Egyedi repertóriumok

Kassai Napló Kassa, 1918-1929./

A -- bibliográfiája. = Gyüre Lajos: Kassai Napló 1918-1929. Bratislava - Bp. 1986, Madách - Szépirod. K. 87-257. p.

Szocialista Nevelés /Bratislava-Pozsony, 1956-/

A -- 1-10. évf. [1956-1957-1965-1966] tematikus bibliográfiája. Összeáll. Szeberényi Zoltánné. = Szocialista Nevelés, 11. évf. 1966. 8. sz. 247-267. p.

A -- 11-20. évf. [1966-1967-1975-1976] bibliográfiája. /1-3. r./ Összeáll. Szeberényi Z. Judit, Nagy Lívia, Sárkány Erika. = Uo. 22. évf. 1976. 1-5. sz.

4. Vegyes jellegű bibliográfiák /könyv, sajtó, cikk stb./

Bibliografie československé hungaristiky za léta... /A csehszlovákiai hungarológia bibliográfiája az ... évre./ Red. R. Pražák. Brno-Praha 1971- Univ. J. E. Purkine [1991-: T. G. Masaryk.], Statni Ped. Nakl. /Materialy k dejinám a kulturre střední a jihovyhodni Evropy 2., 4., 6., 8., 10., 12/

1966-1968. 1971. 98 p.
1969-1971. 1974. 108 p.
1972-1974. 1977. 166 p.
1975-1977. 1983. 182 p.
1978-1980. 1986. 221 p.
1981-1985. 1991. 280 p.

Szőke József: A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája. Bratislava-Bp. 1982-, Madách - Gondolat.

1. 1945-1960. 1982. 399 p.
2. 1961-1970. 1984. 560 p.
3. 1971-1980. 1986. 764 p.
4/1-2. 1981-1985. 1992. 744 p. 2 db.

A csehszlovákiai magyar nyelvű könyvkiadás bibliográfiája /1967-1988/. (Összeáll. B. Nádor Orsolya.) Pozsony, 1992, Madách K. 418 p.

5. Bibliográfiák, kortárslexikonok

Ki kicsoda Kassától - Prágáig? Szerk. Szőke József, Viczián János. (Szekszárd 1993, Babits K.) 433 p. /A Révai nagylexikona segédkönyvei I. A századvég magyarsága 1./

EGY S MÁS A ROMÁNIAI MAGYARSÁG KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁRÓL

KISS Jenő
Sepsiszentgyörgy

A magyar könyvtárosok szakmai találkozóján vagyunk, illene szigorúan szakmai jellegű dolgozatokat felolvasni. De lévén, hogy a könyvtár az élet sok területével van kapcsolatban így a véle foglalkozó gondolatok is meglehetősen tág területeken kalandozhatnak. Témakörünk különösen csábít a szakma szűkebben vett területein való túllépésre, hisz a kisebbségek életében a könyv s a könyvtár kiemelten fontos szerepet játszik, főleg a magukat kultúrnemzetként meghatározóknál, márpedig a magyarság ezek közé tartozik. S ezzel máris a politikum területére tévedtünk, de azt hiszem ez elkerülhetetlen. Egy az identitása megőrzéséért küzdő nemzetiség művelődési életében a prioritások is mások, mint egy szuverén nemzetében. Minden általános művelődési törekvésben különös fontosságot kap az anyanyelvi kultúra, s még az idegen nyelvek tanulása, más kultúrák megismerése is hangsúlyozottan a saját kultúra megőrzését szolgálja. A társadalmi érvényesülés is az identitás megőrzése szempontjából ítéltetik meg s ettől válik a nemzetiségi lét feszültebbé, elhivatottabbá.

Nos hát, lássuk e lét néhány könyvtári vonatkozását.

A fentiekből következik, hogy a nemzetiség igénye a könyvtári szolgáltatások iránt hangsúlyozott. Kevés tényszerű bizonyíték áll a rendelkezésünkre de van néhány elgondolkoztató adatunk. Az elmúlt évtizedekben Kovászna és Hargita megye – a régi Háromszék és Csík – egy főre eső könyvvásárlási mutatója általában országos első helyen állt. Az új könyvek napok alatt tűntek el az üzletekből, jóllehet még a kezdő költők kötetei sem jelentek meg 3000 példány alatt. Ez a helyzet mára főleg annyiban változott, hogy a magyarországi könyvimport ugrásszerűen megnőtt. Bizonyítékként említem, hogy például a 70.000 lakosú Sepsiszentgyörgy 6 könyves üzlete a változás után 4 újjal gyarapodott, s mind a 10 igencsak jövedelmezően működik

A könyvtárhasználati mutatók nehezebben értelmezhetőek. 1989-ig közkönyvtáraink mutatói nem haladták meg az országos átlagot, csakhogy a statisztikai adatok teljesen megbízhatatlanok. Ezek a mutatók ugyanis tervszámokként is szerepelnek, amelyeknek függvényében kapták meg fizetésüket a könyvtárosok. Így hát mindenki saját elképzelése szerint hamisított fölfelé, s így az adatok nem összehasonlíthatók. Saját könyvtárunk reális adatai mindenesetre a nemzetközi szint alatt maradtak. A székelyföldi könyvtárak könyvtárhasználati mutatói 1992 után jelentős, növekvő tendenciát jeleznek. Úgy véljük, ez az általános okok mel-

lett (változatosak, információ-éhség, megugrott könyvárak) az állomány magyar nyelvű részének mennyiségi és minőségi javulásának, a szolgáltatások változatosabbá tételének eredménye. Szintén a nemzetiség érdeklődését bizonyítja az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) Könyvtárak létezése, hiszen ezek a magyar könyvállományt tartó könyvtárak majdnem teljesen önállóak, semmiféle költségvetési támogatást sem kapnak, ezért szolgáltatásaikért jelentős összeget kérnek. Mégis vannak olvasóik, összegyűl annyi bevétel, hogy a könyvtáros fizetését és a legfontosabb költségeket egyenlíteni lehessen. Igaz, szükség esetén az EMKE Könyvtári Szakosztálya által életre hívott Heltai Alapítvány kisegíti a bajba kerülteket. Ennél jobb megoldást pillanatnyilag nem sikerült találni, bár tudatában vagyunk, hogy mérsékeltebb kölcsönzési díjat kellene megállapítani, és biztonságosabbá kellene tenni a könyvtárak létezését. A magyar könyv igénylése természetesen szoros összefüggésben áll az iskolaüggyel. Könyvtáros kollégák általános tapasztalata, hogy a román qsztályba járó magyar gyerekek még akkor sem viszik el a magyar nyelvű könyvet, ha az általuk keresett cím csak magyarul van meg a könyvtárban. Tehát a könyvtár magyar állományának igénylése az oktatás nyelvének függvénye, még egyszer bizonyítva, hogy az iskolaügy a nemzetiségi lét központi kérdése.

Ha a könyvállomány gyarapodási forrásait vizsgáljuk, a következőket állapíthatjuk meg: a könyvállomány, úgy az állami könyvtárakban, mint a közösségünk tulajdonában lévőkben, két forrásból gyarapodik. Költségvetési pénzek felhasználásából és magyarországi adományokból az állami könyvtárakban és jóformán csak magyarországi adományokból az EMKE Könyvtárakban.

Az elmúlt 7 évben a "Könyvet Romániának" mozgalom, valamint különféle gyűjtések, testvérkönyvtári kapcsolatok révén jelentős magyar könyvmennyiség jutott el könyvtárainkba. Ez a folyamat nem zárult le, ha lassult is, de főleg a testvérkönyvtári kapcsolatok révén, folyamatosnak mondható. Anélkül, hogy az import kérdéseit részleteznénk, csak annyit jegyeznék meg, hogy elméletileg minden Magyarországon megjelenő könyv megvásárolható hazai könyvüzleteinkben, csak hát az anyagi korlátok nagyon is behatárolják lehetőségeinket. Igazi megoldatlan kérdés a magyar periodikák beszerzése. Ezekre előfizetni nem lehet, az importőrök nem hozzák be, nem látnak üzletet benne. (A képes magazinok viszont minden utcasarkon kaphatók.)

Szeretném megjegyezni, hogy a magyarországi könyvtárakban sok elfekvő könyv található, melyek a határon túli könyvtárakban még használhatók lennének. Jó lenne, ha kiválasztásukban a határon túli könyvtárosok is részt vennének, úgy a válogatás sokkal eredményesebb lenne – természetesen abban az esetben, ha egyáltalán felmerül az ajándékozás gondolata.

Továbbra is jelentősek a Széchényi Könyvtár Nemzetközi csereosztálya által eljuttatott könyvadományai és folyóirat előfizetései, bár ezek egyre "karcsúsod-

nak". A Kölcsey Alapítványnak a testvérkönyvtári kapcsolatokat támogató akciója, mindenekelőtt e kapcsolatok szilárdulását segítik. Jelentősége ezért kiemelten fontos.

Még sincs az egész támogatás átgondolva. Annak idején a bécsi döntés után, a magyar állam tudatosan törekedett az erdélyi könyvtárak feltöltésére a 20 év könyvtermésével. Talán most is el lehetne képzelni – legalább néhány kiemelten fontos könyvtárat, ahol ezt érdemes lenne megpróbálni. Úgy vélem a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) és a határon túli magyar könyvtárosok szervezeteinek képviselői közösen kellene átgondolják a fenti kérdést. Bízom abban, hogy találnának a jelenleginél hatékonyabb megoldásokat.

Sajnálom, hogy a Békéscsabán ezelőtt két évvel megalakult Kisebbségi Magyar Könyvtárosok Tanácsára senki sem figyelt fel, jóllehet ha szervezett formában foglalkozna valaki a határon túli könyvtárakkal, akkor ezzel a szervezettel kellene tanácskoznia. Természetesen, mi nemzetiségi sorban élő könyvtárosok is sok olyan feladatot végeznénk el, amely egyaránt hasznos lenne saját könyvtárügyünknek is meg a magyar könyvtárügynek is.

Tudtommal nem folyik szervezetten a magyarnyelvű nyomtatványok gyűjtése, sem például a régi könyvek kutatása. S ez még akkor is így van, ha személyi kapcsolatok révén néhány erdélyi könyvtáros bizonyos munkálatokba bekapcsolódott.

Remélem a "Gépesítés a könyvtárban" szekcióülés keretében szóba kerül a határon túli magyar kulturális szempontból fontos könyvtárak problematikája is. Aligha leszünk képesek ui. megtalálni a magyarországi szakemberek és könyvtári döntéshozók segítsége nélkül azokat a lehetőségeket, amelyek révén kapcsolódhatnánk a magyarországi információs hálózathoz, illetve annak bizonyos eredményeit értékesíthetnénk.

S lenne még jó néhány kérdés a szakképzéstől a könyvtárak szervezeti életében való intenzívebb részvételig terjedően.

Ha a MKE, az Országos Széchényi Könyvtár úgy látja, hogy a felvetett kérdések megvitatásra alkalmasak, akkor az ez év októberében Békéscsabán sorra kerülő III. Nemzetközi Könyvtáros Találkozó alkalmával mégis meg lehetne tárgyalni azokat.

Kívánom, hogy a mostani találkozó után találjuk meg MKE és a határon túli magyar könyvtárosok eredményesebb együttműködésének lehetőségeit.

A HUNGARIKA-KUTATÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

KOVÁCS Ilona
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Szeretettel köszöntöm a Külföldi hungarika-gyűjtés- és feltárás témakörében munkálkodó szekció résztvevőit. A külföldi magyar könyvtárosokkal immár negyedszer találkozunk, s a hungarika kérdés minden alkalommal központi helyet foglalt el a tanácskozás programjában, sőt a legutóbbi három alkalommal önálló szekcióban foglalkoztunk, illetve foglalkozunk a témával. Nem véletlen ez, hiszen közös szakmai munkánk egyik súlyponti kérdése a hungarika-kutatás.

A hungarika-kutatás jelentősége a múltban és jelentősége ma

A múltban a nemzeti történetírás kezdetén és a nemzeti kultúra ismérveinek megörökítésére törekvő szándék a kor gyűjtőit, közöttük a legjelesebbet, Széchényi Ferencet a könyvtári hungarikumok felkutatására, megőrzésére és regisztrálására. A modell forrása kétségtelenül a külső környezet, az európai tudományos világ, a szándék, a hajtóerő azonban belülről fakadt, alapvetően az önismeret igénye volt.

Ennek a gyűjtő és feltáró munkának a forrásanyagából táplálkoztak az egyes nemzeti tudományágak, a történelem, irodalomtudomány, nyelvészet, néprajz, stb., amelyek e kultúra egyes ismérveinek mélyre ható elemzésére törekedtek.

A századforduló és a 20. század történelmi eseményei a migrációs folyamatok és a határváltozások következtében tágult a nemzeti kultúra fogalma, egyre nagyobb súllyal esett latba az ország határain kívül élő magyarság történelmének és kultúrájának kutatása, s így megnőtt a körükben keletkezett dokumentumok, azaz külföldi hungarikumok jelentősége is. Módosult a kutatási igény, s módosultak a kutatást motiváló erők is. Új szempontként jelentkezett a magyarságra vonatkozó ismeretek összefoglalásának igénye. A két világháború között Magyarországon (Pécs: Kisebbségi Intézet, 1928; Államtudományi Intézet, 1926; Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségi Intézete, 1932; Teleki Intézet, 1941) és külföldön (Berlin: Magyar Tudományos Intézet, 1920 és Collegium Hungaricum-ok Bécsben, Rómában Zürich-ben és Párizsban) megindult egy interdiszciplináris keretbe foglalva a magyarságtudomány, illetve hungarológia megalapozása, amely a különböző tudományágak eredményeit a magunk számára is hozzáférhetővé kívánta tenni.

Az önismeretre törekvés összekapcsolódott a világ tájékoztatásának igényével.

Ez a kettős cél, a megörökítés és tájékoztatás változó intenzitással élt tovább.

A 2. világháborút követően az összefoglaló, a hungarológiai kutatásoknak keretet adó intézményrendszer megszűnt. A kutatás a szaktudományok keretein belül folyt, az átfogó teljességre törekvés tulajdonképpen a magyar vonatkozású, azaz a hungarika dokumentumok gyűjtésében és feltárásában, a Széchényi Könyvtár programjában nyilvánult meg töretlenül.

Az 1970-es évektől éledt újra a hungarológia ill. magyarságtudomány kutatása és fejlődik ismét annak intézmény rendszere (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Magyarságkutató Intézet, külföldi Hungarológiai Központok, Hamburgban, Helsinkiben, Párizsban, Rómában, Újvidéken, Ungváron stb.) Ezzel együtt ismét előtérbe került a kutatást támogató forrásfeltáró és tájékoztatási kiadványok iránti igény.

Az 1990-es évek változásai ezt a tendenciát tovább fokozták. Új programok és új intézmények szerveződtek. (Pl. Somorjai Biblioteca Hungarica stb.)

Ma már a fő hangsúly a kutatás információ ellátására esik, legyen az az igény hazai, külföldi magyar, vagy a tudományos világ egészének érdeklődése.

Hagyományos módon, nyomtatott formában és számítógéppel, illetve gépi adathordozón egyre több tájékoztatási eszköz születik, egyre intenzívebb munka folyik határon innen és határon túl.

Eljött az áttekintés és a szorosabb kapcsolatok kialakulásának ideje. Ezt szolgálja a mai tanácskozás is.

És mérlegelendő az ismeretek összegezésének és a programkészítés lehetősége, s ehhez kapcsolódva a megvalósításhoz szükséges erőforrások megkeresése.

Milyen feladatok előtt áll ma tehát a hungarika-kutatás?

A lehető legnagyobb gondot kell fordítani a múltban létrejött és a ma is folyamatosan keletkező dokumentumok összegyűjtésére és feltárására, mint az információ forrására.

Szorgalmazni kell a hungarika gyűjtemények és a rejtett értékek minél szélesebb körű feltérképezését és feltárását.

Törekedni kell arra, hogy a hungarika tájékoztatás területén is létrejöjjön a korszerű tájékoztatás eszközeinek minél korszerűbb rendszere.

Meg kell teremteni a kapcsolattartásnak, az ismeretek tovább hagyományozásának szervezeti kereteit és fórumait.

Teendők a hungarika-kutatás feladatainak megvalósítása érdekében

Szükséges tehát:

- a hungarika-kutatások áttekintésére és egy lehetséges program kidolgozására szervezeti keret (Hungarika Bizottság) újra életre hívása;
- az elméleti, módszertani, történeti stb. ismeretek összegezésére egy kézikönyv szerkesztése;
- a folyamatos tájékoztatás és kapcsolattartás érdekében egy Hungarika Hírlevél közreadása;

- a hálózatokon fellelhető hungarika információk összekapcsolása, egy a HUNGARIKA WWW létrehozása.

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY HELYZETKÉPE

LŐRINCZ Lívia
Beregszász

A világ nagy könyvtárai mellett Kárpátalja magyar könyvtárügye eltörpül, de a magyar könyvtárügy részeként beszélni kell róla. Ezért megpróbálom felvázolni helyzetünket, munkánkat, terveinket. Kárpátalja az anyaországgal közvetlen határos terület. Köztudott, hogy Kárpátaljáról még manapság is szerfelett homályosak és hiányosak az ismeretek. A tájékozatlanság okai általánosságban nem szorulnak részletesebb magyarázatra. Az anyaország magyarsága az elmúlt csaknem fél évszázadban szinte hermetikusan el volt zárva a Szovjetunió Káprátontúli Területének történetére, az itt élők mindennapjaira vonatkozó hiteles információktól. Az, hogy az ideirányuló magyar turistaforgalom minimális mértékű volt, szintén közismert. Az általános tájékozatlanság része az itt élők anyanyelvi kultúráját és magyarságtudatát megőrző és fejlesztő könyvtárak helyzete.

E terület félezernél több kisebb-nagyobb településeit közigazgatásilag járásokban és megyékben találjuk. Ukrajnai könyvtárak tevékenységét az 1995 januárjában elfogadott könyvtárügyről és könyvtárakról szóló törvény szabályozza. Ennek értelmében a könyvtárak irányítása központilag történik. Ezt a munkát végzi a megyei közigazgatási hivatal művelődésügyi főosztálya, a járási hivatal művelődési osztálya, valamint a járási központosított könyvtárhálózat igazgatósága. Felügyeletüket a Művelődési Minisztérium látja el.

Kárpátalja 95 magyarlakta települése rendelkezik könyvtárral, állományuk 25-30%-a magyar nyelvű. Legtöbb magyar nyelvű könyvvel a Beregszászi Járási Könyvtár, valamint a járás településeinek könyvtárai rendelkeznek. Itt a 10-12 ezres példányszámú könyvállományból 3,5-4 ezer a magyar nyelvű. A lakosság létszámára vetítve ez azt jelenti, hogy egy főre 2-3 könyv jut a kívánatos 6-7 helyett. A kis lélekszámú településeken ez a számarány többé-kevésbé elfogadható. Viszont nem kielégítő a nagyobb községek könyvtáraiban, például: Vári, Kaszony, Nagybereg, Bátyu, Gát. Ugyanakkor Nagyszőlős, Ungvár, Munkács járásaiban, valamint a szórvány magyarlakta településeken ez a számarány még kedvezőtlenebb képet mutat.

Számukra nagyon fontos az anyaország gazdasági, politikai életét bemutató folyóiratok beszerzése. Itt sem tudok kedvező tendenciákról beszámolni. Az ungvári, nagyszőlősi járásokban nagyobb példányszámban tudnak folyóiratokat vásárolni, míg a beregszászi járás könyvtárai pénzhiány miatt nem tudnak rendelni.

Itt szeretném megköszönni a Magyar Hírlap, Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet, Nemzeti Sport, Kurír, Blikk, Mai Nap szerkesztőségeinek, hogy napilapjaikat díjtalanul eljuttatják nagyobb könyvtárainknak.

Könyvtárosaink munkabérét a járási hivatalok nem tudják teljes mértékben kifizetni. Ezért bérmentes szabadságot rendelnek el, illetve 4 vagy 2 órában foglalkoztatják őket. Ezért az utóbbi időben csökkent a könyvtárlátogatók száma. Olvasóink zöme munkanélküli, számukra az elérhető kultúrát a könyvtár jelentette, a könyvtárak bezárása, csökkentett nyitva tartása, a művelődéstől való megfosztottságukat jelenti. Ez a folyamat – történelmi tapasztalatok is igazolják – a civilizáció pusztulását jelenti.

Pár szót kell szólnom a könyvtáros képzésről. Könyvtárosaink és a könyvtárt szeretők nagy reményeket fűztek a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kárpátaljai magyar könyvtárosok felsőfokú képzéséhez. Hiába készült el az 1995/96. oktatási év tanterve, hiába adott 1,5 millió forintot a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, e szép terv nem vált valósággá. A mai napig nem kaptunk tájékoztatást ennek okairól.

Nem rendeződik az egyetlen magyar nyelvű könyvtár létrehozása. Beregszászon, a volt törvényszéki épületben kapott volna helyet. Ez az épület olyan siralmas állapotban van, hogy a könyvállomány elhelyezése, a könyvtár megnyitása lehetetlen. Ez év márciusában az MTV, a Határontúli Magyarok Hivatala Bornemissza Eszter kezdeményezésére a nyíregyházi evangélikus templomban hazai és határontúli művészek részvételével jótékonysági koncertet rendeztek. E biztató kezdetet mások nem követték. Mi sem tétlenkedtünk. Kárpátalja könyvtárosait összefogó társadalmi szervezet a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete több magyarországi alapítvány pályázatán vett részt. Sok-sok pályázati próbálkozásunk megértő, segíteni akaró támogatókra nem talált. Egyedül az Illyés Közalapítványtól Egyesületünk működéséhez a kért 650 ezer forint helyett 50 ezer forintos támogatást kaptunk. Az iskolai könyvtárak, valamint a közművelődési könyvtárak állományának folyamatos gyarapításához évi 200-300 ezer forinttal járul hozzá a Kölcsey Alapítvány.

Próbálkozásaink kevés eredménye, sikertelensége nem keserített el bennünket. Terveinkben szerepel megrendezni a határon túli magyar könyvtárosok találkozóját. Bízunk benne, hogy számunkra is felvirrad a Nap és reményteljesebb holnapról számolhatunk be egy elkövetkezendő világtalálkozón.

A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR

MOLDOVÁN István
Budapest. Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtár

A találkozón eddig elhangzott előadásokból jól érzékelhető volt, hogy a könyvtárak a világnak minden részén hasonló jelenségekkel találják magukat szemközt, amelyek mind pozitív mind negatív hatásokat vonnak maguk után.

A könyv- és a folyóiratárak emelkedése sajnos általános tendencia, aminek következtében mindkét dokumentumtípusból az állománynövekedés stagnálása, visszaesése tapasztalható az egyes könyvtárakban.

Az elektronika „színrelépése" századunkban alapvető információs forradalmat jelentett az írott dokumentumok előállításának, kezelésének folyamatában. A könyvnyomtatás feltalálása óta kialakult technológiai folyamat: a szerző-kiadó / szerkesztőség – nyomda – könyvesbolt / könyvtár - olvasó egy része megváltozik az elektronikus kiadás színrelépésével. A különböző elektronikus médiákon (CD-ROM, Internet) megjelenő dokumentumok sokszor a szerzőktől, kiadóktól közvetlenül el tudnak jutni az olvasókhoz, korlátlanul sokszorosítható elektronikus formában. A publikálásnak ezzel az új formájával a könyvtáraknak is számolniuk kell.

Újra és egyre hangsúlyosabban merülnek fel alapvető, elvi kérdések a könyvtárak gyarapodási körével kapcsolatban. A cserép- és kőtáblákkal kezdődő dokumentumtípusokat régóta felváltotta a nyomtatott könyv és újabban a folyóirat. Szembe kell azonban nézni, hogy az új elektronikus hordozókon is olyan tartalmak, írott dokumentumok jelennek meg, amelyekkel a könyvtáraknak foglalkozniuk kell.

Az elmúlt évtizedben megjelent elektronikus publikálás termékeinek jó része, a CD-ROM termékek, de különösképpen a hálózaton található különféle dokumentumok jelentős része lényegében könyvtári szempontból feltáratlan. A rövid idő alatt felhalmozódott hálózati forrásokban rengeteg teljes szöveget tartalmazó elektronikus dokumentum található, amelyek azonban sokszor az alapvető könyvészeti azonosítást is nélkülözik. Amennyiben a könyvtárak nem ragadják meg valamilyen módon az írott kultúrának ezt az egyre növekvő részét, akkor ez egyrészt egyre elérhetetlenebbé válik a jelen olvasóinak (a rendszerezetlenség és változékonyság miatt), másrészt el fognak veszni a jövő olvasói számára is. Ha a könyvtárak továbbra is ragaszkodni akarnak évezredes hagyományaikhoz - és miért ne tennék - akkor az alapvető tevékenységüket ki kell terjeszteniük az új médiákra is.

Elektronikus könyvtárak a hálózaton

A fentiek alapján a világ számos részén indultak be különböző elektronikus könyvtári projektek, amelyek az említett elektronikus dokumentumok valamilyen szintű gyűjtését, rendszerezését tűzték ki célul. Az egyik, talán legismertebb ilyen az 1971-ben, az Internet „őskorában" indult Gutenberg projekt. A projekt - amelynek létrehozója és koordinátora Michael S. Hart - 2000-ig 10.000 könyvet akar elektronikus formában felvinni, és nyilvánosan hozzáférhetővé tenni a hálózaton.

A hálózati szövegarchívumok többsége azonban nem éri még el az eredeti értelemben vett könyvtár szintet, az összegyűjtött anyagokat legfeljebb durva tematikus sorrendbe csoportosítják, mélyebb feltárással nem foglalkoznak. (Lásd pl. az ALEX gyűjteményt az Egyesült Királyságban).

A hálózaton található szöveggyűjteményekre azonban - mint az Internet egészére -, még mindig az angolszász nyelv és kultúra dominanciája jellemző. Pedig a hálózat globalitása adja éppen azt a történelmi lehetőséget, hogy más nemzetek, saját nyelvükön, saját kultúrájukkal jelenjenek meg ezen a „világszínpadon".

A számítástechnika lendületes fejlődése csak némi késéssel igyekszik behozni azt a kezdeti szépséghibáját, hogy nem vagy nem képes egységesen kezelni a különböző nemzeti karakterkészleteket. Nem is olyan régen születtek meg azok a szabványok, amelyek lehetővé teszik a magyar karakterek egységes megjelenítését a számítógépekben, ennek ellenére a helyzet még korántsem egységes, szabályozott.

A Magyar Elektronikus Könyvtár

Magyarországon már időben megszületett a válasz könyvtári körökben a fenti kihívásokra. 1993. őszén vetette fel először Drótos László, a Miskolci Egyetem könyvtárosa egy elektronikus levelezési listán (a KATALIST-en - katalist@huearn.sztaki.hu) a Magyar Elektronikus Könyvtár, rövidebben a MEK megalapításának gondolatát. A gondolatot hamarosan tett követte és 1994-ben már elindult az előkészítő munka. 1994. őszén, amikor Kokas Károly (a JATE könyvtárosa) elfogadtatta az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program vezetőivel a MEK támogatásának az ötletét és egy komplex könyvtári projekt részévé lett, akkor a Miskolci Egyetem és a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában már számottevő elektronikus dokumentumgyűjtemény volt, amelyek a MEK indulóállományát adták Az NIIF támogatásának köszönhetően 1995. elejétől a központi nagy számítógépükön (helka.iif.hu) beindulhatott a munka, az anyagok gyűjtése és az elektronikus könyvtár „polcainak és katalógusának" kialakítása.

„A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) célja az, hogy összegyűjtse, katalogizálja és szolgáltassa azokat a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású dokumentumokat, melyeknek számítógépes hálózaton való, nem-kereskedelmi célú terjesztése nem tiltott. A MEK gyűjteményébe kerülő dokumentumok az átlagos

hálózati információs anyagoktól jobb minőségükkel és könnyebb visszakereshetőségükkel térnek el. A MEK az oktatási-kutatási szférát szeretné ellátni gyakran keresett vagy nehezen hozzáférhető dokumentumokkal." (Ajánlás a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz, 1994. november 1.)

A gyűjtés *forrása* változatos, kiterjed a hálózaton talált anyagokon túl, a CD-ROM-on, mágneslemezeken megjelent anyagokra is. Sőt egyetemekről, kutatóintézetekről közvetlenül a szerzőktől is érkeznek anyagok, nem beszélve a mai szépírókról, akik szintén lassan kezdik felfedezni ezt az új, érdekes lehetőséget. Lelkes önkéntesek elkezdték a klasszikus szépirodalom gépre vitelét is. Erre a célra a Veszprémi Egyetemen a közeljövőben egy Alapítványt szeretnének létrehozni, ami a klasszikus és mai hazai szépirodalom gépre vitelét célozza meg, amelynek „terjesztője" a MEK lesz.

A könyvtár *szervezete* az Internet kultúrájának megfelelően egy demokratikus, virtuális közösség. Önkéntes segítők vesznek részt a munkában, gépelik, szkennelik, korrektúrázzák, gyűjtik a szövegeket, segítenek ismertté tenni a kezdeményezést. A könyvtárnak nincs szoros intézményi struktúrája, örömmel lát minden segítséget mind a határokon innen, mind a határokon túl.

A *jelenlegi helyzet*ben a MEK már szép gyűjteményt tudhat a magáénak, több mint 900 magyar és idegen nyelvű szép- és szakirodalmi tanulmányt, cikket, könyvet, verseket. A gyűjteményben találhatóak olyan tételek is, amelyek csak elektronikusan, a hálózaton jelentek meg, nyomtatott kiadással nem rendelkeznek. Noha a gyűjtőkör általános, egyelőre a legjobban feltöltött polcok közé a szépirodalom, a hálózati-, és a könyvtári szakirodalom tartozik.

A MEK Szépirodalom polcán már olyan klasszikusok találhatóak, mint a Biblia, Petőfi Sándor és József Attila összes versei, Madách Ember tragédiája vagy Jókai Kőszívű ember fiai. A magyar irodalom mellett a világirodalom képviselői is megtalálhatóak itt, Edgar Alan Poe novellái, a világhírű Robinson Crusoe vagy Platon írásai. Tőkei Ferenc - egy hazai akadémikus jóvoltából - szépen gyarapodik a kínai irodalmat tartalmazó polc is.

A könyvtárban „különgyűjteményként" egy ún. virtuális könyvtár is található. Ebben a részben nem helyi, teljes szövegek találhatóak, hanem távoli információforrások rendezett gyűjteménye. Egyrészt a hasonló magyar és külföldi elektronikus szövegarchívumok, könyvtárak, kiadványok címgyűjteményét tartalmazza ez a külön rész. Másrészt, az utóbbi időben örvendetesen megszaporodott hazai elektronikus folyóiratoknak próbálunk egy lehető legteljesebb rendezett bibliográfiáját összeállítani, hiszen a nagy hazai napilapok mellett már jó néhány irodalmi, egyetemi és számítástechnikai újság is elérhető teljes vagy válogatott formában az Interneten.

A MEK legfrissebb újdonságai közé tartozik, hogy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának elektronikus katalógusába sikeresen betöltötték

a MEK dokumentumainak leírását, így a második nemzeti könyvtárunk OPAC-jában már a MEK tételei is megtalálhatóak.

A közeljövő tervei közé tartozik a gyűjtemény CD-ROM-on való megjelentetése, hogy olyan helyekre is eljusson ez az egyre bővülő elektronikus könyvtár, ahol még a hálózat nem, de már egy egyszerű számítógép megtalálható.

Bízunk benne, hogy kezdeményezésünkkel a magyar kultúra minél szélesebb körökbe való eljutását segítjük és a könyvtárak hagyományos értékeit sikeresen egyesíteni tudjuk a XXI. század információs technikájával.

A MEK Internet elérési címe:

http://www.mek.iif.hu vagy gopher://gopher.mek.iif.hu

(A Gopher cím különböző karakteres megközelítéseket kínál.)

A MAGYAR ANYAG FELDOLGOZÁSÁNAK TÖBB ÉVTIZEDES TAPASZTALATAI ÉSZAK-AMERIKA KÉT LEGNAGYOBB KÖNYVTÁRÁBAN: KONGRESSZUSI KÖNYVTÁR, NEMZETI ORVOSI KÖNYVTÁR

OROSZLÁN Judit
Washington.

Először is szeretném megköszönni a Rendezőbizottságnak a kedves meghívást, és örvendek, hogy immár harmad ízben részt vehetek a külföldön élő magyar könyvtárosok szakmai találkozóján.

Sajnos a harmadik találkozón nem tudtam részt venni, így most annál inkább boldog vagyok, hogy ismét átkelhettem az óceánon és beszámolhatok a két leghíresebb amerikai könyvtár magyar anyagának feldolgozásáról, mely szorosan összefügg az én amerikai pályafutásommal. Így remélem, megbocsátanak, ha kissé magamról is fogok beszélni.

1956-ban kerültem az Egyesült Államokba. Előzőleg Magyarországon a soproni Egyetemi Könyvtárban dolgoztam. Angol, német és latin műszaki könyvek katalogizálása volt a feladatom. Nem is álmodtam, hogy az Egyesült Államokban a magyar könyvek feldolgozásával fogom a kenyeremet megkeresni. Az ember sohasem tudhatja, hogy mit hoz a sors!

Úgy mondhatnám, hogy a Kongresszusi Könyvtárba (Library of Congress) egy véletlen folytán kerültem. Először a Nemzeti Orvosi Könyvtárban (National Library of Medicine) ajánlottak állást, de kiderült, hogy itt nem alkalmazhattak, mivel ide csak amerikai állampolgárokat vehetnek fel, lévén állami hivatal. Így jóakaróm, aki ennek a könyvtárnak volt az igazgatója, Dr. Rogers, akire mindig hálával gondolok vissza, elvitt a Kongresszusi Könyvtárba, mondván, ha már Washingtonban vagyok, meg kell néznem ezt a híres könyvtárat.

A Kongresszusi Könyvtár a világ talán legnagyobb és talán leghíresebb könyvtára. Úgy képzeljük el, mint az Országos Széchényi Könyvtár és a Parlamenti Könyvtár együtt. Állománya 120 millió egység; könyv, folyóirat, zenemű, film, művészeti alkotás, Braille anyag, stb. Természetesen ez a szám naponta növekszik. 5000 dolgozója van. Fő feladata, hogy a Kongresszus tagjait és különböző bizottságait kiszolgálja, ezenkívül az Egyesült Államok nemzeti könyvtáraként is működik. Ez a hatalmas gyűjtemény 3 épületben nyert elhelyezést, azonkívül külön raktárai vannak a Braille anyag és a filmek részére. Mindhárom épület amerikai elnökökről van elnevezve, akik különösen szívükön viselték a könyvtár ügyét: Adams, Jefferson, és

Madison épületek. A könyvtár teljesen automatizált, ami azt jelenti, hogy a cédulakatalógus megszűnt és az olvasótermekben computerek állnak az olvasók rendelkezésére. Kölcsönözni csak a Kongresszus tagjainak, az alkalmazottaknak, és szerencsére a nyugdíjas alkalmazottaknak, ahová én is tartozom, lehet. Indokolt esetben könyvtárközi kölcsönzés is van. Ebben a remek könyvtárban nagy örömmel üdvözöltek, u.i. éppen egy magyar katalogizálót kerestek. Az 1956-os magyar forradalom következménye képen ebben az időben nagy érdeklődés volt a magyar anyag iránt mind a Kongresszusban, mind a politikai életben, Jelenlévő kedves kollégám, Dr. Bakó Elemér sok magyar anyagot rendelt a hiányok pótlására, de nem volt, aki ezeket feldolgozza. Egy fiumei származású könyvtáros, aki nem is tudott jól magyarul, egyszer egy héten egy napot dolgozott a magyar anyaggal. A katalogizálás 3 osztályon történt: az előzetes, a részletes és a szakkatalogizálási osztályokon.

Rögtön ajánlatot kaptam egy állásra. Itt nem volt akadály az amerikai állampolgárság hiánya, mivel fontosabbnak tekintették a nyelvtudást, mint az állampolgárságot.

Mielőtt továbbmennék, szeretnék egy kérdést tisztázni, ami sokszor felmerült. Sem a Kongresszusi Könyvtárnak, sem a Nemzeti Orvosi Könyvtárnak nincs külön magyar osztálya. A legtöbb osztályon alkalmaznak különböző nyelvtudással rendelkező könyvtárosokat, akikhez a megfelelő anyag kerül.

Én először az előzetes címfelvevő osztályra kaptam beosztást és itt tanítottak be a Kongresszusi Könyvtár nagyon részletes és aprólékos katalogizálási szabályaira, majd átkerültem a részletes címfelvevő osztályra, mely ekkor az Idegen Nyelvek Főosztályán működött.

A Könyvtár gyűjtőköre elsősorban jogi, politikai, történelmi, szépirodalmi, tudományos és zenei stb. anyagra terjed ki. A szépirodalmat kivéve a többi könyv részletes feltárásban részesül, ami azt jelenti, hogy a szerzőkön és a címen kívül részletes szaktárgyat és klasszifikációt is kap. A legtöbb magyar szépirodalom, kivéve a klasszikusokat, leegyszerűsített feldolgozásban részesül, vagyis nem kapnak szaktárgyat, és a klasszifikáció is egyszerűbb. Mind a szaktárgyi elemzés, mind a klasszifikáció a könyvtár saját rendszere szerint történik, de használják az Egyetemes Tizedes Osztályozás számait is a kész terméken. Rendes munkámon kívül segítettem a szaktárgyakkal foglalkozó osztályokon is magyar fordítással. Azonkívül még nyelvtudásomat használni tudtam a Union List of Serials (az Egyesült Államokban lévő folyóiratok egységes jegyzéke) elkészítésénél is túlórában a magyar folyóiratok bibliográfiai leírásánál.

Állandó munkám során sok magyar könyv került a kezembe, ami az akkori kommunista kormány propagandáját szolgálta, de olyan is amit Magyarországon betiltottak. Nem tudom Dr. Bakó hogyan csinálta, de a világ minden részén kiadott magyar könyveket beszerezte és gazdagította a gyűjteményt. Sok olyan könyvvel is dolgoztam, amelyeket az akkori magyar kormány az egyházi könyvtárak államosítása után külföldön eladott valutáért. Fájó szívvel láttam ezen könyvtárak eredeti pecsétjeit a

címlapokon, de örültem, hogy ezek legalább a mi könyvtárunkba kerültek és nem vesztek el a művelt világ számára.

Hozzánk kerültek a múlt századbeli országgyűlések anyagai, valamint a II. világháború alatti és közvetlen utáni évek minisztériumainak hivatalos anyagai. Sokszor mondjuk tréfásan, hogy a Kongresszusi Könyvtárban minden megtalálható, és ez majdnem igaz is. A folyóiratokat egy másik osztályon dolgozták fel és ide is, valamint a szakosítási osztályra is hamarosan került magyar kolléga. Sikerült a 70-es években a hátralék nagy részét feldolgozni. Ekkor előléptetés folytán átkerültem a National Union Catalog pre 1956 (1956 előtti nemzeti egységkatalógus) anyagának szerkesztőségébe. Ez a hatalmas, több mint 800 kötetből álló bibliográfia tartalmazza a könyvnyomtatás feltalálása óta 1956-ig kiadott és az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában lévő legnagyobb könyvtárak állományainak jegyzékét a lelőhely feltüntetésével. Erről a munkámról egyik előző találkozón részletesen beszámoltam, így nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni, de azoknak a kedvéért, akik ezen nem vehettek részt, meg akarom említeni, hogy ez a világ legtöbb nagy könyvtárában megtalálható, így Párizsban a Bibliotheque Nationalban, Londonban a British Museumban, Tokyoban a Parlamenti Könyvtárban, Mexico Cityben az egyetemen, természetesen Németország és Ausztria több könyvtárában, szinte mindenhol találkoztam hatalmas köteteivel. Így a Széchényi Könyvtárban is. Példaképpen akarom megemlíteni, hogy Budapest címszó alatt több mint 1000, Hungary, Magyarország címszó alatt 1600 tétel szerepel, míg Szabó alatt, mely egyike a leggyakoribb magyar neveknek, 164 jelzés található. Ezeknek a legnagyobb részét én dolgoztam fel. Ebből a bibliográfiából kiderült, hogy a legtöbb magyar anyag a Kongresszusi Könyvtárban található, de szép gyűjteménnyel dicsekedhet a New York-i és clevelandi nyilvános könyvtár, valamint a Harvard Egyetem és a californiai Stanford egyetem is. Büszke vagyok rá, hogy ebben a hatalmas munkában több mint tíz évig szerkesztőként dolgozhattam.

Időközben a könyvtárban megkezdődött az automatizálás. Már a 60-as években történt egy próbafutás, amelyben a Kongresszusi könyvtáron kívül más könyvtárak is részt vettek. Ekkor az az elhatározás született, hogy először az angol könyvállomány feldolgozására kerüljön sor. Az ezzel megbízott osztály kidolgozta az un. MARC (machine readable cataloging) rendszert. Az idegen nyelvű anyag betáplálására a 70-es években került sor. Azután a térképek, filmek, folyóiratok kerültek be a rendszerbe. A szalagok szétosztásra kerültek a számítógépekkel rendelkező nagy könyvtárakban. Legutoljára a régi anyag és nemzeti egység katalógus 1956 utáni anyaga került a MARC-ba.

Átszervezés folytán az Idegen Nyelvek Főosztálya megszűnt és a magyar könyvek címfelvétele átkerült az időközben megalakult Shared Cataloging (megosztott katalogizálási) osztályra.

Ezen az osztályon vagy a külföldi könyvtárak, vagy az illetékes nemzeti bibliográfiák alapján feldolgozott címfelvételt alakították át az új katalogizálási szabályok

(Anglo-American cataloging rule no. 2) szerint, hozzáadva a Kongresszusi Könyvtár szakosításait és klasszifikációját. Erről a Széchenyi Könyvtárban dolgozó kollégák már tájékozva vannak. Ide kerültem 1980-ban, amikor az Egységes Nemzeti Katalógus 1956 előtti programja befejeződött, mivel az ABC végére értünk és a kiegészítő kötetek is elkészültek. Időközben ide 2 magyar származású dolgozót vettek fel, így én kénytelen voltam német és angol könyvekkel foglalkozni. Utána következő években kétszer beosztottak a NACO (name authority cooperativ) programhoz. Ennek a programnak egy egységes szerzői lista felállítás volt a célja, hogy a szerzők neveit az összes nagy amerikai könyvtár ugyanabban az egységes formában használhassa. Ez az előfutára lett a későbbi kooperációs katalogizálási programnak, amely jelenleg folyik. Itt nem kizárólag magyar nevekkel foglalkoztam, de a magyar vagy magyar származású szerzők lapjai az én íróasztalomra kerültek feldolgozásra, így sikerült ezeket a neveket helyesen meghatározni, mielőtt a MARC rendszerbe kerültek.

A magyar anyag feldolgozásának legutóbbi fejleménye 1994-ben kezdődött, távozásom után. Ekkor a kutatók körében ismét megnőtt az érdeklődés a volt csatlós államok forrásai iránt a Kelet Európában történt rendszerváltozások következményeképpen. A Kongresszusi Könyvtárban dolgozó magyar származású dolgozóknak az lett a feladata, hogy az időközben összegyűlt magyar anyag bibliográfiai kontrol alá kerüljön és bekerüljön a gyűjteménybe.

Egy hat dolgozóból álló lelkes „rohamcsapat", ahogy magukat elnevezték, javaslatot adott be a könyvtár vezetőségének 3000 magyar könyv és folyóirat legrövidebb időn belüli feldolgozására, ezt az illetékesek el is fogadták, és engedélyt adtak a munka megkezdéséhez. A csapat vezére a magyar származású osztályvezető, Horchler Gábor lett, aki sajnos nem tudott erre a gyűlésre eljönni. Erről a munkáról részletesen beszámolt a Libri című angol nyelvű könyvtári folyóirat 1995 évi 45.-ik kötetében. Úgy értesültem, hogy ez a cikk hamarosan megjelenik egy magyar folyóiratban is. Röviden csak annyit, hogy a munka során felhasználták nemcsak az Ohioi Központi Könyvtár adatait, hanem az Interneten keresztül az Országos Széchényi Könyvtár adatait is, és figyelembe vették a debreceni és szegedi egyetemi könyvtárak címfelvételét is. Ezeket kiegészítették a Kongresszusi Könyvtár tárgyszóival és klasszifikációjával. A katalogizálás 3 fokon történt: teljes, közepes és minimális fokon. A válogatás és katalogizálási fokozatok ügyében megbeszéléseket folytattak egyéb könyvtári vezetőkkel. Az értéktelen anyag selejtezésre került, viszont sok értékes anyagot feltártak, pl. könyveket, melyek foglalkoztak Magyarország részvételével a II. Világháborúban, és nem láthattak napvilágot az előző Magyar politikai rendszer alatt. Befejezésül annyit, hogy ezen nemes vállalkozást a kitűzött határidőn belül sikeresen befejezték és 12 hét alatt 2712 egység (könyv és folyóirat) került a MARC rendszerbe a Könyvtár nagy megelégedésére és a dolgozók büszkeségére.

Az én pályámban nagy változás történt, amikor 1988-ban 28 éves állami szolgálat után nyugdíjba mentem. Akkor nem tudtam még, hogy ez csupán egy új pályafutás kezdetét jelenti. A nyugdíjat hamarosan meguntam és jelentkeztem az általam már jól

ismert és a közelünkben lévő Nemzeti Orvosi Könyvtárban, miután hallottam, hogy itt is szükség van magyar nyelvtudásra a hátralék feldolgozásánál.

A Nemzeti Orvosi Könyvtár (National Library of Medicine) a világ legnagyobb orvostudományi könyvtára. Az orvostudományon kívül még gyűjtőkörébe tartoznak a rokontudományok ágai, mint pl. kémia, botanika, zoológia, biofizika, stb. Jelenleg az állománya 5 millióra terjed. Híres az orvostörténeti gyűjteménye, mely egyedülálló a világon. A könyvtár igyekszik az orvostudományi könyveket minden nyelven beszerezni. Hozzátartozik még az ú.n. Lister Hill Központ, mely választ ad a világ minden részéből beérkező érdeklődésekre.

Ha vidéken dolgozó orvos egy komplikált betegség szimptómájával kerül szembe, melyet nem ismer fel, érintkezésbe lép ezzel a központtal vagy telefonon vagy computerrel, és a legrövidebb időn belül megkapja a megfelelő diagnózist.

A könyvtár adja ki az Index medicus referáló folyóiratot, mely tartalmazza a megfelelő tárgyszó alatt szakosított legfontosabb orvosi folyóiratok cikkeit. Híres dolgozója volt a könyvtárnak a magyar származású Mayer Ferenc Kolos, angol nevén Claudius Francis Mayer, született 1890-ben és elhunyt 1988-ban, ki fontos szerepet játszott ezen rendszer megszervezésében és itt több mint 22 évig dolgozott. Így a magyaroknak itt is jó híre van.

Ez a könyvtár is teljesen automatizálva van, nincs cédulakatalógus, a címfelvétel egyenesen a számítógépekbe kerül. 1989-ben megkaptam az első szerződést, most már, mint magánvállalkozó, 300 magyar és német könyv feldolgozására.

Ez a könyvtár sokkal kisebb mint a Kongresszusi Könyvtár, de a munka annyiból érdekesebb, hogy ugyanazon személy végzi a címfelvételt, a tárgy megállapítását és a klasszifikációt. Az itteni computerekkel fel lehet hívni mind a Kongresszusi Könyvtár, mind az Ohio Könyvtári Központ adatbázisait, bár ezek nem nagyon sok orvosi könyvet mutatnak ki. Mivel az állandó alkalmazottak, úgy mondhatnánk, el vannak árasztva angol könyvekkel, az idegen nyelvű könyvek feldolgozását szerződéses alapon végeztetik el. Ide tartoznak a magyar nyelvű könyvek is.

Ezek kissé leegyszerűsített eljárással kerülnek a rendszerbe. Csupán az első szerző és a cím kap külön jelzetet és csak maximum három tárgyszót lehet használni. A klasszifikáció is egyszerűsített. Az első szerződést követte a többi, és ősszel a nyolcadikat fogom megkezdeni.

A magyar könyvek száma a munkám során kissé leapadt. Egyrészt sikerült a hátralékot feldolgoznom, másrészt a magyar orvosi könyvek száma lecsökkent. Mivel az állami támogatás megszűnt, egy ideig eltartott, míg az új magánkiadók megkezdték munkájukat. Népszerűek lettek a természetgyógyászattal és a gyógynövényekkel foglalkozó könyvek, mivel ezek profitábilisabbak, mint a kimondottan orvosi könyvek. A könyvtár kénytelen volt egy ideig gyengébb minőségű magyar anyaggal megelégedni, így került hozzám feldolgozásra a "Bohumil patikája, vagyis a férfierő titka" című "remekmű". Az átmeneti idő után úgy látom megindult a komoly orvosi könyvek kiadása is, melyben élen jár az Akadémiai Kiadó és a Springer-Verlag ma-

gyarországi fiókja. A raktárunkban azonban még mindig akadt régebbi, feldolgozatlan magyar anyag, így a múlt évben az új könyveken kívül 40 múlt századbeli magyar brosúrát dolgoztam fel. Nem tudom, mit hoz az új szerződés, de remélem több magyar könyvet fogunk vásárolni. Mivel nem volt elegendő magyar könyv, más idegen nyelvű könyveket is fel kell, dolgozzak. Kiszámítottam, hogy 7 év alatt 12 nyelven (angol, magyar, latin, német, olasz, holland, francia, cseh, szlovák, lett, litván, horvát) írott könyvvel birkóztam meg. Nagyban megkönnyíti a munkát, hogy az orvosi kifejezések nagy része a latinból ered és ha a különböző nyelveken meg is változtatták ezeket, a bibliográfiából és a tartalomjegyzékből meg lehet állapítani, hogy miről szól a könyv. Az összesített katalógus évente könyvformában megjelenik, és ha valami hiba csúszott volna bele, biztos érkezett volna panasz, ami eddig hála Istennek nem történt meg. A számítógépes rendszer igen ügyes, mert a hibát rögtön kimutatja, és nem veszi be az összesített rendszerbe. A szerződés szerint fordítással segítséget nyújtok a folyóiratokat feldolgozó osztályon is. Ebben a munkában az a legkellemesebb, hogy a nyár mindig szabad, a szerződés szeptembertől júniusig terjed és ez tette lehetővé számomra, hogy ezen az érdekes és hasznos találkozón részt vehettem.

Ezzel véget ért mondanivalóm. Ha egyéb kérdés felmerül, szívesen állok rendelkezésükre. Köszönöm kedves figyelmüket.

KÖNYVTÁRI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ALAPÍTVÁNY KISEBBSÉGBEN

„a kolozsvári Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány 5 éve"

PILLICH Katalin
Kolozsvár. Heltai Gáspár Alapítvány

Értékelvű önszerveződés

Az 1989. évi változásokat követően a kelet-közép-európai társadalmak általában, így érthetően a mi romániai, erdélyi magyar közösségünk is, elindult egyfajta újjászerveződés útján. A két irány, amelyből ez az átalakulás megkezdődött, egyfelől a létező totális struktúrák lebontása, másfelől az európai polgári értékelven alapuló civil önszerveződés, intézményteremtés.

Az előbbi, tehát a lebontás, a tapasztalatok szerint az elmúlt negyven esztendő alatt megszokott „vertikális rendezőelv" alapján hatalom- és forrásleosztásra, kijelölésre épít, s mint ilyen, a nagy PIRAMIS helyébe sok kisebb országos, regionális vagy helyi piramist alkot, igyekszik az elért valós vagy vélt jogosítványok birtokában működtetni ezeket. Rendszerint teljes és kizárólagos illetékesség gyakorlására törekszik, ami fokozatosan belterjessé és elszigetelődővé teszi az ilyen rendszert.

Az utóbbi, tehát a polgári értékelven alapuló intézményteremtés és működtetés, az önszerveződés elvi alapján áll, és alulról építkezik. Egyéni vagy csoportakarat, helyi, regionális vagy országos célok megvalósítása, az ehhez szükséges források biztosítása hívja életre őket. Nem „általában" működnek, hanem ott jönnek létre és annyi ideig élnek, ahol és ameddig a megfogalmazódott cél megvalósításában szükség van rájuk. Röviden, kifejezően értékelvű önszerveződésnek szokás nevezni ezt a horizontális építkezést, amely az anyagi források újraelosztásának leghatékonyabb módját biztosítja. Az elosztás alapja ugyanis konkrét cél, s a cél megvalósításának vállalt minősége. A finanszírozásnak pedig a cél megvalósulása szab időbeni határt. Több pályázat, program között azok minősége és fontossága szab sorrendet. Mindez egy olyan horizontális társadalmi mozgást eredményez, amely minőségében mindig ellenőrizhető formában képes számtalan kisebb-nagyobb cél érdekében összevonni a megvalósuláshoz szükséges emberi és anyagi alapokat. A kalózokat a célcsoport és a támogató csoport közös kontrollja szűri ki, a tekintélyelvű rendszereknél sokkal nagyobb hatékonysággal. Az értékelvű önszerveződésnek kulcsintézménye az alapítvány.

Megítélésünk szerint – ezt az elmúlt néhány esztendő tapasztalata is megerősíti –, az alapítványi forma a kisebbségi helyzetben működő kultúra számára is a leg-

életképesebb, leghatékonyabb intézményi keret, mégpedig az alábbi szempontok alapján:

- lehetővé teszi a kormányzattól független pénzalap megteremtését, amely törvényes keretek között, a szükségletekhez igazodva támogathatja a kisebbségi kultúra fejlődését;
- hozzáférhetővé teszi a kisebbségi közösség számára valamennyi nemkormányzati kelet-közép-európai kulturális fejlesztési program támogatását;
- együttműködési kapcsolatok széles hálózatának kiépítését teszi lehetővé;
- biztosíthatja a saját kisebbségi kulturális értékek közvetlen nemzetköziesítését, külföldi értékek hazai megismertetését;
- biztosítja az értékorientált versenyszellem meghonosítását;
- pénzalapjai egy részének tőkésítésével olyan gazdasági vállalkozások megerősödését segítheti, amelyek nyereségközpontú tevékenységükkel a közművelődési célok gyakorlati megvalósulásának szolgálatában állhatnak;
- az alapítványon és annak esetleges gazdasági vállalkozásain keresztül az eddigiekkel szemben kölcsönös érdekeltségi alapra helyezheti az erdélyi magyarság kapcsolatait az anyaországgal, a világ bármely országában élő magyar közösségekkel, de ugyanígy bármely más potenciális partnerrel szemben is;

Könyvtári alapítvány az erdélyi közművelődés szolgálatában

Amikor 1991. április 5-én a Brassói Dalszínházban, hosszas vita után az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület /EMKE/ végül a hagyomány, a történelmi tradíció szempontjainak előtérbe helyezésével alakult újra, a szakosztályokba szerveződött, azonnal szükségletként fogalmazódott meg egy olyan intézményi konstrukció életre keltése, amely a szemléleti és szerkezeti megújulást szolgálja.

A konkrét lehetőséget számunkra az említett EMKE Könyvtári Szakosztálya biztosította, amely javaslatunkat elfogadva alapítványi keretek között látta legeredményesebbnek könyvtárteremtő, szakemberképző, állomány- és hálózatgyarapító tevékenységét. Tette ezt annak reményével, hogy a könyvtárak korunkra jellemző szocializációjának köszönhetően ez az alapítvány egész közművelődésünk támogatásának fontos eszközévé válhat.

A Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány ilyen körülmények között kezdte meg tevékenységét 1992. február 15-én, a könyvtártelepítés tekintetében mindenek előtt közép-erdélyi szórványprogramot teljesítve, a szakmai képzésben és a kulturális támogatásban egész közösségünkre kiterjedő feladatokat vállalva fel.

Tevékenységünk négy nagy területre terjed ki:

- könyvtári tevékenység
- könyvtárosképzés, szakmai fejlesztés
- általános közművelődési támogatás
- gazdasági háttértámogató tevékenység megszervezése.

Valamennyi területre kiterjedően munkánk két fontos iránya: a sajátos, hagyományos, kulturális és ezen keresztül nemzeti identitásunkat meghatározó értékek megőrzése, valamint az európai nagykultúrák általában a más kultúrák értékeinek olyan mértékű megismerhetővé tétele, ami sietteti a polgári értékszemlélet kialakulását, az európai szellemi körforgásba való visszaemelkedését.

Öt esztendő eredményei

Az alapítványunk székhelye Kolozsvár belvárosában, sajáttulajdonú, 16 helyiséges ingatlanban van, szerteágazó tevékenységében összesen 16 belső munkatársat foglalkoztat. Programjaink kidolgozásakor a magánadományok és megpályázható kormányzati források mellett olyan ismert leosztó alapítványok rendszeres támogatására számíthat, mint a Kölcsey Alapítvány, Soros Alapítvány, Neumann Alapítvány, az Európai Unió Phare-programja vagy esetenként mások.

Tevékenységünk bázisa, hálózatunk alapkönyvtára a kolozsvári Gr. Mikó Imre Közkönyvtár, 20.000 kötetes kölcsönző részleggel, 10.000 kötetes olvasótermi és kézikönyvtárral, 3.000 kötetnyi idegen nyelvű – angol, német, japán – anyaggal, 3.000 példányos zenei tárral és mintegy 200 darabos videotékával. Ez egyben a továbbadományozott tételek feldolgozásának színhelye is. Olvasóinak száma mintegy 2.000. Ugyancsak saját ingatlanában működik a zilahi Kiss Károly Közkönyvtár Zilahon, egyházi ingatlanban kapott helyet a Vásárhelyi Géza Közkönyvtár Tordán. Mindkettőnek kb. 6.000 kötetes állománya van. Előkészület alatt áll dévai szórványkönyvtárunk és – központunk. Emellett könyvtári állományfejlesztésre az elmúlt évek alatt összesen mintegy 10-11.000 kötetet juttattunk vagy közvetítettünk, olyan helységekbe mint Nagybánya, Beszterce, Szilágysomlyó, Nagyenyed, Magyarlapád, Dicsőszentmárton, Marosludas.

Az egyre nyomasztóbbá váló magyar szakemberhiány enyhítésére az 1993-94-es tanévtől megszerveztük az egyetemi szintű könyvtárosképzést, amely a kolozsvári Babes-Bólyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékével együttműködésben, harmadik szakos, kisdiplomás képzésként működik. Hát óraadó tanár irányításával a hároméves programot eddig 115-en végezték el, s közülük sokan ezzel is helyezkedtek el, egyre többen választva a szakdolgozat témáját is e területről. Amennyiben együttműködésre számíthatnánk, az itt szerzett tapasztalatokra épülve szeretnénk a gyakorló könyvtárosok szakmai továbbfejlesztésében is állandó programokat kidolgozni.

Munkánk alapmeggyőződése, hogy a könyvtár szocializáló feladatot lát el, s így hivatása, hogy valóságos kultúrközpontként tevékenykedjen. Mint ilyen, alapítványunk is rendezvények egész sorának támogatója, szervezője, a csoportos igények szerint.

Az egyik igen fontos terület, ahol szerepet vállalunk, a népzenei és néptánc hagyományok megőrzése és továbbörökítése. Kolozsvári táncházunknak hetente 100-200 látogatója van, gyerek-táncházunkban 20-40 fős csoportok tanulják a

lépéseket. Egyedüli vagy társszervezői vagyunk a legrangosabb – immár nemzetközi tekintélyt kivívott – tájegységi tánctáboroknak, mint amilyen a kalotaszentkirályi (kalotaszegi), felsősófalvi (székely), vagy magyarfenesi (kalotaszegi), ahol évről évre mintegy 7-800 fiatal vesz részt. Emellett bármilyen kulturális rendezvény, szakmai tanácskozás megszervezésében partnerséget vállalunk, valahányszor erre igény mutatkozik. További programjaink (mint például a Heltai Klub, Kávéház Galéria, konferenciaszervezés, nyelvoktatási és anyanyelvi táboroztatás) taglalásától az idő szűkössége miatt most eltekintek. Csupán arra utalnék még röviden, hogy a közvetlen nemzetközi kulturális cserekapcsolatok építésében is vannak már sikereink. Könyvtári vonatkozásban állandó partnerünk a Kiel város könyvtára és a japán Simane-Transilvania Egyesület, a hagyományőrző és kulturális cserében a Kiel Városi Tanács kulturális osztálya, a szerb, németországi dán kulturális egyesület, a hamburgi folklórközpont és természetesen a határokon túli és emigráns magyar szervezetek. Külön szólnék arról a kiváló kapcsolatról, segítségnyújtásról, amit a magyarországi könyvtáros kollégáktól kapunk, mind az oktatásban, mind pedig az állományfejlesztésben

Végül csak vázolnám, hogy munkánk eddigi kifejlesztésében, az intézményi és támogató működtetésben egyre nagyobb hányadban saját gazdasági háttértevékenységünkre támaszkodunk, igazán erre hagyatkozhatunk. Mondhatni, gazdaságilag 80 százalékban önfenntartók vagyunk. Ez természetesen nagy szó, de ha a 20 százalék oldaláról közelítünk a kérdéshez, nap mint nap, hétről hétre, hónapról hónapra szinte emberfeletti erőfeszítéseket követel meg a munkatársaktól, hogy ne az eladósodás lejtőjére jussunk.

De zárjuk pozitív információval, beszéljünk a 80 százalékról; 1992 óta két gazdasági egységet jegyeztünk be, amelyek feladata programjaink támogatása, gazdasági fennmaradásunk biztosítása.

International Language School – Heltai néven, a budapesti ILS Nyelviskolával közösen egy idegen nyelveket oktató céget alapítottunk, amelynek programjában főiskolai szintű angol tanárképzés is szerepel. Kolozsvár mellett négy fiókegységben (havonta mintegy 300 diákkal) működik. Külön gyerekoktatási programunk keretében az idei nyáron közel 150 gyereket vittünk el nyelvoktatással egybekötött táborokba. E cég kb. havi 15-20 százalékkal járul hozzá az alapítványi költségeink fedezéséhez.

Másik cégünk a Heltai Prodimpex Kft., amely rendezvényszervezéssel, s nyomdaipari fogyóeszközök forgalmazásával foglalkozik. E vállalkozás 60-65 százalékkal járul hozzá önfinanszírozásunkhoz. A fennmaradó összeget kell havonta támogatásokból, célirányos programok teljesítéséből fedeznünk, ami nagyon nehéz terhet ró az itt dolgozókra. Keressük a partnerséget ahhoz, hogy együttműködési megállapodásokkal egyre közelebb kerüljünk e bizonytalansági faktor hatásának visszaszorításához. Ilyen irányban nyitottak vagyunk bármilyen együttműködésre.

GONDOLATOK – GONDOK!? A ROMÁNIAI MAGYAR KÖNYVKIADÁS BIBLIOGRÁFIÁJA KAPCSÁN

SZIGETHY Rudolf
Kolozsvár. Egyetemi Könyvtár

Minthogy ma jóformán minden rendezvényen elhangzó referátumot illik a millecentenáriumi gondolat jegyében indítani, megtehetnénk, hogy a romániai magyar könyvkiadás kérdéskörét is beillesszük ebbe a koordinátarendszerbe. Hiszen a történelmi, művelődéstörténeti kutatások egyaránt bizonyították, hogy a századok folyamán már a kolostor tudós-szerzeteseinél művelődésközvetítő szerepre hivatkozhatunk. Ezek a kolostorok a vallási kegyességen kívül a tudományoknak, az írásos művelődésnek és a gazdasági haladásnak is otthonai voltak. A fennállása 1000. évét ünneplő Pannonhalmára gondolva, meg kell említenünk, hogy 1093 körül készült könyvtári leltárában már 80 kódexbe másolva mintegy 250 mű szerepelt. Az itáliai kapcsolatok szerepére utalnak az egyre jobban terjedő monostorok. A XII. századtól a francia hatás érvényesülését jelzik a ciszterciták és premontreiek, majd a ferencesek és a domonkosok a kolduló rendek társadalmi érzékenységét adták a magyarországi vallásosságba és közgondolkozásba. A XIII. századtól már magyar szerzetesrend is alakult: a pálosoké. De bizonyított, hogy a magyarországi katolikus művelődés későbbi alakításából jelentős mértékben vették ki részüket a spanyol kapcsolatokat képviselő jezsuita és piarista rendek is.

Ugyanígy emlékezhetünk iskolázásunk ezeréves múltjára is, melyet Pannonhalma, Csanád példája bizonyít. Már első királyunk idején elkezdődött az iskolák létesítése a rendházakban, valamint a káptalanok mellett. Ennek köszönhetően indulhatott el az ország társadalma a szóbeliségtől az írásbeliség felé, később az íráshasználat fokozatos kiterjesztése, az oktatásügy nemzetközi központjainak látogatása, ami azután a reformációt követően a német, holland és angol egyetemekkel kiépült protestáns kapcsolatokban csúcsosodott. De az oktatásügy továbbra is egyházi maradt. A reformáció következtében a Nyugat felé fordulás még inkább fokozódott, de ugyanakkor változatosabbá vált, ami kiváltotta a tudományos, irodalmi és művészeti indíttatások beáramlását, a humanizmus és a reneszánsz befogadását. Következményképpen a XVII. században obligát módon bekövetkezhetett a Hollandia és Anglia polgári fejlődésével való szorosabb kapcsolatfelvétel. Ezzel kapcsolatosan kell megjegyezzük, hogy a XVI. századtól mindegyik felekezet hívei külön-külön építették ki saját iskolahálózatukat. Ekkor vált az iskola a társadalom tudatos önépítésének legfontosabb intézményévé, ami a századok folyamán mindvégig megmaradt a nacional-kommunista kisajátításig. Érthető,

tehát, ezek után az a változatlan ragaszkodás a magyarországi társadalom részéről, hiszen legjelentősebb öntevékeny közösségi teljesítménye, ami több száz éves áldozatvállalásának eredménye.

Ha részleteiben foglalkoznánk e történelmi vonatkozásokkal, tovább folytathatnánk eddigi eszmefuttatásunkat, de itt és most inkább arra kívánunk összpontosítani, hogy miként kapcsolódik, sőt fonódik össze három fogalom: iskola, könyvtár, bibliográfia.

Szűkebb területre szorítkozva, Erdélyre utalva csupán, hadd említsük meg, hogy az iskolateremtő szándék már a XVI. században, János Zsigmond korában jelentkezik, ami sajnos korai halála megakadályoz, de alapja lett a Báthori István iskolateremtő ténykedésének és könyvtáralapításának. Ezt a közismert, de nem a megérdemelt mélységig tanulmányozott tényanyagot a legutóbbi kutatásai során részleteiben tárta fel Jakó Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója. 1579-1604 című tanulmánykötetében. E munkában körvonalazódik az erdélyi iskola és könyvtárlétesítés, melynek bár emléke csupán szétszórtan, töredékekben maradtak fenn a csíksomlyói ferences kolostor, a gyulafehérvári Batthyaneum, a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Tudományos Könyvtár, a budapesti Egyetemi és Széchényi Könyvtár és a kolozsvári Levéltárban azonosított anyagokból. Mindezekről csak vázlatosan, csupán a szemléletesség kedvéért említem meg: hogy az 1583 utáni leltározás és katalogizálás alapján, valamint az 1603. évi feldúlása előtt az első kolozsvári egyetemi könyvtár állománya 2671 műből állott. Ebből 916 középkori kódex, 343 ősnyomtatvány, mely adatok a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kézirattárában fellelhető egykori kolozsvári Református Kollégium gyűjteményéből származnak.

Sajnos, hogy Bocskai 1606-os – jezsuitákat kitiltó – rendelete megpecsételte e könyvtár sorsát és megsemmisülésre kárhoztatta, amit azonban a rákövetkező századok folyamán bekövetkezett politikai változások még inkább tetőztek. Bár e gyűjtemény a szétszóródásra, megsemmisülésre ítéltetett, nyomait megőrizte a Kakas István, valamint Haczaki Márton váradi kisprépost könyvanyaga, akire Kemény József, XVII. századot tanulmányozó munkájában figyelt fel. Általa – bár nagy lépésekben haladva – de eljutottunk a XIX. század elejére, amikor az 1841-1843. évi erdélyi országgyűlés elhatározta az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakítását.

Erről külön is kell szólnunk, mivel Kemény József és Sámuel alapítványából, valamint Mikó Imre hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával, 1859-ben Kolozsváron megalakult a fent említett egyesület. Célja a tudományosság fejlesztése volt szakosztályainak a működtetésével, gyűjteményének létesítésével, folyóiratok kiadásával. A Múzeum-Egylet gyűjteményét, az egyetem létesítése után 1879-ben az Universitas használatába engedte át, tulajdonjoga fenntartásával.

Itt feltétlenül említésre méltó Szabó Károly neve, akinek köszönhető a Régi magyar könyvtár című illusztris bibliográfia összeállítása (Bp. 1879-1898), s aki hosszú éveken át könyvtárnokként dolgozott itt, sőt a könyvtár igazgatója is volt.

Ugyancsak itt említendő: Valentiny Antal és Entz Géza: Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója 1878-1917, 1930-1937 között, aminek további éveiről Váczy Leona a kolozsvári Egyetemi Könyvtár néhai munkatársa, a kitűnő bibliográfus állított össze pontos lajstromot. Valentiny Antal neve alatt jelent meg Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványainak könyvészeti leírása 1859-1934 (Kv. 1937), valamint György Lajos-tól: Az Erdélyi Múzeum háromnegyed százados tudományos működése. 1859-1934. (Kv. 1937)

Hiba volna szigorú időhatárokat megvonni a címhez kapcsolódó összeállítások esetében. De ha megpróbálunk ehhez ragaszkodni, tulajdonképpen a politikai változásoknak tudhatjuk be ezt a címhasználatot. Ugyanis, a trianoni és a bécsi döntések voltak azok az időcsomópontok, amelyek valamelyest határt húztak az események folyamatosságában, s így alakulhatott ki az a két időszak, amelyeket én a következőkben jelölnék meg:

Az 1919-1940 és 1944-től napjainkig; (itt ez utóbbiban talán még beilleszthetnénk az 1989. évet, s az ezt követő időszakot)

Pomogáts Béla, Záhony Éva: Romániai magyar szépirodalom a két világháború között. 1919-1944. című 2 kötetes bibliográfiájának előszavában ezt az időszakot a „nemzetiségi irodalom hőskora"-ként emlegeti. Határát 1944. évben húzza meg. Ez így azért nem teljesen felel meg a valóságnak, mert Észak-Erdély Magyarországhoz való 1940-es visszacsatolása az összeállításokban is tükröződik. Ennek igazolására hadd említsük meg, hogy a romániai magyar irodalom feldolgozását György Lajos kezdte el: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1919-1924 (Kv. 1925) című munkájával, majd az 1925-ös anyaggal, amit 1926 és 1933 között Ferenczi Miklós adott ki, s az ő hirtelen és váratlan halála után Valentiny Antal folytatta 1934-1939 közötti összeállításával. Ezek anyagát bővítette ki azután saját gyűjtésével Monoki István, aki két kötetre tervezett munkájából csupán az egyik, (tkp. a második), az időszaki kiadványokat tartalmazó kötetet tudta megjelentetni. Míg a másik – a háborús zűrzavarnak köszönhetően – csak félig kiszedett, illetve korrektúra kéziratban létezik az OSZK Kézirattárának gyűjteményében. Az 1941-1944 között megjelent kiadványok Észak-Erdélyből, a Magyar Nemzeti Bibliográfia köteteiben találhatók. A Dél-erdélyi anyagot viszont külön dolgozta fel Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1940, 1941 és 1942-ben. Ennek folytatását az 1943-1944-es évekre Győrfi Dénes a nagyenyedi Bethlen-könyvtár könyvtárosa közölte a Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények 1989. évi 1. füzetében (mint látjuk, közel egy félévszázad múlva).

A második időszak, 1944-től napjainkig, a bibliográfiákban ciklusokra bontva található. 1944-1949 közötti anyag összeállítását a kolozsvári Egyetemi Könyvtár néhai igazgatója Dr. Tóth Kálmán kezdte el. Sajnos korai halála megakadályozta e munka befejezésében, s így került sor ennek feldolgozására és saját kutatási eredményeinek felhasználásával, kibővítésére, Gábor Dénes által. E bibliográfiák kiadására az Erdélyi Múzeum Egyesület vállalkozott az általa elindított „Romániai Magyar Bibliográfiák" sorozatában. E sorozat második füzeteként jelent meg a folytatás 1950-1953. évekre, amit Szigethy Rudolf és Újvári Mária állítottak össze.

Meg kell említenem, hogy az 1948-as államosítás felszámolta a korábbi, hagyományokkal rendelkező könyvműhelyeket. Ezek helyét volt hivatott átvenni a központosított állami rendszer, ami igenis magán viseli az átmenet cseppet sem pozitívnak nevezhető nyomait. Különben ez a tény az általunk megjelentetett kötetben jól felismerhető. (Az adatok összevisszasága, hiányossága, ismétlődő névváltoztatások stb., amelyek értelemváltoztatás nélküli egységesítést igényeltek.) de jószerivel fellelhetők a politikai döntések következtében megsemmisített kiadványok részleges leírásai is, amelyeket az adatok hiányában csak szűkszavúan (értsd: hiányosan!) lehetett belefoglalni.

Ebben az időszakban is hangsúlyozottan érvényes, amit Petrik Géza bibliográfiájának előszavában Szilágyi Sándor is kiemel, mármint az éves bibliográfiák megjelentetésének fontossága. Erre különben magam is rájöttem, s ennek szükségszerűségét felhasználva jelentettem meg 1989-től folyamatosan éves összeállításaimat, amelyek a kolozsvári „Művelődés" című folyóirat mellékletében a „Könyvesház"-ban kerültek az érdeklődők asztalára. (Amit már más alkalmakkor is elmondtam, sajnálattal jegyzem meg most is, hogy a terjedelmi korlátok miatt rendszeresen el kellett maradjanak a mutatók, amelyek ezek felhasználhatóságát elősegítették volna.)

Alá kell húznom azt az együttműködési szándékot, amely az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) között létezik a további bibliográfiai összeállítások kiadására vonatkozólag. Tudnunk kell azt is, hogy 1951-től folyamatosan megjelent Román Nemzeti Bibliográfia tartalmazza a romániai magyar kiadványok címleírásait is. De ez itt szétszórtan található. Az adatok egybefoglalását, áttekinthetőségét, felhasználhatóságát segítenék elő ezek az önálló összeállítások, amennyiben ezek kiadására sor kerülhetne. Ezek fontosságára külön is felhívta az illetékesek figyelmét Dr. Kertész Gyula, az OSZK retrospektív bibliográfia osztályának osztályvezetője e célból elkészített részletes elemzésében.

Minthogy az 1944-et követő időszakban 1989 ugyancsak határvonalat húz, felmerülnek gondok, amelyekre címemben utalni mertem. Mindenki által ismert és köztudott tény, hogy a könyvtárosi – eleve a szellemi – munka nem tartozik a jól fizetett állások sorába, így bátran feltehető a kérdés: „miként tovább?"

Ebben az időszakban már az éves bibliográfiák megjelentetése is komoly gondot okoz, hiszen az anyagi irányítottsággal való közzétételek már szinte lehetetlenné teszik egy áttekinthető kép kialakítását. Ide illőnek mondanám, idézhetném Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban című költeményének néhány sorát:

„Egy újabb szellem kezd felküzdeni
Egy új irány tör át a lelkeken..."

majd így folytatja:

„Testvéreim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédenek engem.
Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.
Ez az, miért csüggedni nem szabad."

S hadd idézzem, ugyancsak Záhony Éva bevezetőjének részletét, amikor munkám során, a lehetőségekhez képest megpróbáltam elérni a magam elé tűzött célt: adatmegőrzést, a kutatómunka számára nyújtott segítséget, felkelteni az érdeklődést és nem utolsó sorban őrizve az anyanyelvet és a magyar kultúra folytonosságát. De ugyancsak az előbbi vers gondolatát idézve: remélve, hogy lesz, ki megteremtse a továbbiakban is egy újabb kor Bábelét.

S mielőtt befejezném fejtegetéseimet, hadd jegyezzem még meg, hogy az elmondottak csupán vázlatos szemléletét kívánták nyújtani annak a gazdag bibliográfiai sokaságnak, amely Erdély gazdag kultúremlékeit őrzik, de mindezek felemlegetése igen hosszúra nyújtotta volna mondandóimat. Így hát, nem mulaszthatom el, hogy ne kérjek elnézést a szándékosan mulasztottakért.

Könyvészet

- Antal Árpád: György Lajos életműve. Köllő Károly: György Lajos irodalmi munkássága. Könyvészeti adalék. Kolozsvár, EME, 1992. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 210).
- Erdélyi Múzeum. Kolozsvár, EME, 1995. (57) 3-4. füzet. Egyesületi Közlemények. Az 1995. május 20-i közgyűlés iratai.
- Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. A legfontosabb bibliográfiai segédkönyvek. Kozocsa Sándor előszavával. Gazda István függelékével. Bp., Könyvértékesítő Vállalat, 1984.
- Jakó Klára: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekkonstrukciója 1579-1604. Szeged, Scriptum Kft, 1991. (Erdélyi Könyvesházak. 1.)
- Jakó Zsigmond: Ezerszázesztendő. Elhangzott az EME 1996. évi ünnepi közgyűlésén. Kolozsvár, EME, 1996. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 222)
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. 1. A-F. Bukarest, Kriterion K., 1981.
- Vörösmarty Mihály: A Guttenberg albumba. Gondolatok a könyvtárban. A vén cigány. Magyar Helikon, 1976.
- Záhony Éva: Romániai magyar szépirodalom a két világháború között. 1919-1944. (bibliográfia) 1. Önálló művek, írások és kritikák. Bp., OSZK, 1984. (OSZK kiadványai. Új sorozat. 1. Szerk.: Dr. Kovács Ilona, Dr. Csapody Miklós.)

A MÁRAMAROSSZIGETI REFORMÁTUS LYCEUM KÖNYVTÁRÁNAK KÉZIRATOS HUNGARIKÁI

ÚJVÁRI Mária
Kolozsvár. Egyetemi Könyvtár

A magyar kulturális múlt felbecsülhetetlen értékű írásos dokumentumainak lelőhelyeit kutatva az anyaországon kívül eső területeken, jelen esetben a mai Románia területén, gondolataink általában Kolozsvárra, Nagyváradra vagy a jelentős székelyföldi városokra összpontosulnak. Ma viszont egy olyan városról és az onnan származó kéziratgyűjteményről szólok, mely a magyarság szempontjából szórványterületnek számít most már, de az I. világháborúig igen fontos kulturális-gazdasági központ, túlnyomóan magyarok lakta terület volt. Máramarosszigetről van szó, mely Máramaros vármegye székhelye, s mely, a Révai lexikon 1915-ben kiadott XIII. kötete szerint „a Tisza és az Iza egyesülésénél, magas hegyektől övezett gyönyörű völgylapályon fekszik, ... a vármegye törvényhatóságának, s a szigeti járás szolgabírói hivatalának, királyi törvényszéknek, járásbíróságnak, pénzügyigazgatóságnak ... királyi erdőigazgatóságnak, királyi kincstári ügyészségnek, államépítészeti hivatalnak, ügyvédi kamarának, királyi közjegyzőségnek, adófelügyelőségnek, ... királyi tanfelügyelőségnek, állami állatorvosnak ... szakaszparancsnokság székhelye. Van ref. líceuma jog- és államtudományi karral (jogakadémia), ref. és kegyesrendi főgimnáziuma, állami elemi tanítóképző intézete, felsőbb leányiskolája, 2 magánpolgári iskolája, zeneiskolája, alsó fokú kereskedelmi és iparitanonc-iskolája. Ipara és kereskedelme ... jelentékeny ... A hazai fakereskedésnek egyik legjelentékenyebb piaca itt van, úgyszintén itt összpontosul a sószállítás a máramarosi sóbányákból. Van vasúti állomása, posta- és távíró hivatala és telefonállomása. Műemléke a Károly Róbert király által építtetett református és a III. Károly által építtetett római katolikus templom... Lakóinak száma 1850. csak 6336 volt, 1881. 10.852, 1910-ben pedig 21.370; ezek között 17.542 magyar, 1257 német, 2001 oláh s 532 rutén."[4] 1965-ben 28.266 lakosa volt Máramarosszigetnek, 1982-ben már 38.879. Míg még 1936-ban is a magyarok az összlakosság 20%-át alkották, ma az arány 10-12%-ra tehető.

A város magyar, román, zsidó és a kárpátukrán kultúrája állandó kölcsönhatásokban fejlődött. A legrégibb művelődési intézmény az 1524-ben alapított református kollégium. Az 1859-ben kiadott kollégiumi Értesítő-ben Szilágyi István, a tudós igazgató, a következőket írja: „Máramarosnak magyar népségét az elsők

[4] Révai Nagy Lexikona, XIII. kötete, Budapest, Révai Testvérek Irod. Int. RT, p. 379.

közé számlálja a hazai történelem, mely a reformációt már kezdetben mingyárt elfogadta, úgy, hogy a németországi reformáció évétől számítva az első tíz év alatt, itt mind az öt város (Sziget, Hosszúmező, Técső, Visk, Huszt), kik tették akkor, mint most is, a megye színét, értelmiségét, immár rendezett, megalapított protestáns egyházzal bírt. Egyháztörténet íróinknál az van följegyezve, hogy Sziget, a székváros, melyről van itt közelebbről szó, 1524-ben már protestáns hitet vallott, s keblében oly virágzásra emelé egyházát, hogy 1548-ban törvényei egyik cikkébe iktatá, mely szerint az egyházi szolgálatokat mindenkor két egyén teljesitse..."[5] Száz éven át az iskola grammatikai jellegű, fenntartója pedig a városi hatóság volt, azaz a „Schola a Városé örökösen".[6]

„Bethlen István, ... ki miután 1620./-ban/ Máramarosnak örökös főispánja, 1626-ban pedig a roppant huszti uradalom és vele a sokaknak birtokosa lőn, első dolgának ismeré új birtokában..., az iskolákat venni gondjai alá... de különösen Szigetet választá ki, mint tekintélyesebet, már eddig is szép hírűt, melynek nagyobb jövőt, terjedelmesb hatáskört biztositson. Ő alatta lett ez humanitási iskolává."[7] 1691-től az iskola a teológia, a filozófia, matematika és a görög nyelv oktatásának bevezetésével teológiai szemináriummá, azaz felsőfokú tanintézetté alakult, mely tanítói képzést is nyújtott. 1837-ben a Buttler és a Nánási alapítványok révén a már meglévő filozófiai tanszék mellett önálló jogi- és egy külön teológiai katedra létesült. Több tanára a magyar tudományos és művelődési élet jelentős személyisége volt, így: Diószegi István természettudós; Hari Péter, akinek 1789-ben egy értekezése a szabad gondolkozásról és egy tankölteménye jelent meg Bécsben, s akinek rektorsága idejére esik 1802-ben a régi faépületet felváltó új, egyemeletes kőépület felépítése is; Szilágyi János, az első magyar jogbölcseleti mű, a Természeti Törvény Tudomány (1813), s melynek kéziratát az iskola kézirattára megőrizte, tovább Szilágyi István író, nyelvész, kinek igazgatása alatt a kollégium fénykorát élte, s ki Arany János barátja volt, az MTA tagja; az ő nevéhez fűződik az első helyi lap, a Máramaros megindítása is 1864-ben. A kollégiumban 1835/36-os tanévtől Nyelvmívelő Társaság is működött.

1730-tól a városban piarista középiskola is létesült, ebben tanított az 1906-7-es tanévben Juhász Gyula, akinek ittléte alatt több költeménye és tárcája jelent meg a hely lapokban. Mind a református, mind a katolikus tanintézetben a XIX. sz. második felétől fakultatív jelleggel román nyelvet is tanítottak. 1860-tól már román nyelvű iskola, majd tanítóképző, 1870-től felsőfokú leányiskola is kiépült; a virágzásnak induló iskolavárosban már 1845-ben felavatták az akkori Osztrák Birodalom első óvodáinak egyikét.

---

[5] Máramaros-Szigeti Helvet. Hitv. Nyilvános Gymnasium Értesítője 1859-évre. (első év) Kiadta Szilágyi István, igazgató. M. Sziget, A Cs. Kir. Kincs. Könyvnyomdából, 1859. p. 4.

[6] idem, p.5.

[7] ibidem, p. 7

Ennyit a városról, mint az egykori Magyarország több szempontból is igen jelentős központjáról.

Írásos dokumentumaink, könyveink, kéziratink, okleveleink gyűjtése és megőrzése szempontjából szóljunk most néhány szót a könyvtárról is. A könyvtár Máramarossziget művelődési életében mindenek előtt a Líceum könyvtára volt. Ennek történetét Balogh Béla, nagybányai levéltáros lelkiismeretes kutató munkája nyomán ismerhettük meg.

A könyvtár megalapításának kezdetei ismeretlenek. Több hivatkozás szerint 1600-ban már volt könyvtára az iskolának (ld.: Állami Levéltár, Nagybánya: A máramarosszigeti ref. lic. levéltára, 661 sz.), de leltárnapló csak 1774-ből maradt fenn, s ezért a könyvtár állományát és gyarapodását ettől az évtől követhetjük nyomon. Ekkor a könyvtár 596 kötetet tartalmazott, melyek közül 10-et a XVI. sz.-ban nyomtattak, 124-et a XVII. században, 25-öt pedig 1701 után adtak ki. A leltár tartalmaz még 4 kéziratot is.

Egy évtized múlva a szóban forgó leltárt lemásolják és ebbe 1805-ig nyomon követhetően az utólagosan beszerzett könyveket is bejegyzik. Így már ez a változat 703 kötetet ölel fel, s a kéziratkötetek száma ezúttal 10.

1825-ben új leltár készül. Ekkor 1001 kiadvány 1538 kötetben volt található. A leltár ezen kívül 23 kéziratról, többségében korábban nyomtatott könyvek másolatáról tesz még említést.

1906-ban a törzsállomány már 30.969 darabból állott, amiből 17.740 kötet könyv, 7.292 kötet folyóirat és egyéb időszaki kiadvány, 3 kötet aprónyomtatvány, 130 térkép, 1000 kötet kézirat, 4.686 oklevél stb. volt. Ez a leltár nem foglalja magába Szilágyi István igazgató magánkönyvtárát, valamint a katolikus gimnázium és az ezzel szoros kapcsolatban álló kegyesrendiek háza tulajdonában lévő anyagot.

1918 előttről az utolsó pontos gyarapodási adatlistát az 1912-es iskolai Értesítő szolgáltatja, mely szerint maradt az 1000 kötet kézirat és a 4.686 oklevél, de a törzsállomány 34.242 darab volt összesen.

„Mindezek ismeretében érthető, hogy a Magyar Történelmi Társulat 1889-i máramarosi kirándulásáról szóló beszámolók nagy elismeréssel beszélnek a liceum könyvtáráról, kézirattáráról, valamint annak fő szervezőjéről, Szilágyi Istvánról."[8] Így a Századok 1889. évi pótszáma, 91-107 lapján Erdélyi Pál, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója ezt írja: „Szilágyi saját maga és a kollégium számára olyan tekintélyes gyűjteményeket szerzett és tartott meg, amilyennel ma nagy nyilvános intézeteket kivéve, alig dicsekedik egy-egy hasonló sorsú, amilyen a szigeti református liceum. E gyűjteményt könyvtár, levéltár és a kézirattár teszik: abban ritka magyar nyomtatványok, unicumok, abban nagy számú eredeti és másolt okiratok, ebben tekintélyes számú darabok találhatók"" A

[8] Balogh Béla, A Máramarosszigeti Református Líceum egykori Könyvtára. Kézirat.

Századok e cikke elemzi az 1000 kéziratot tartalmi szempontból megállapítva, hogy ezek legnagyobb része irodalomtörténeti értékekkel bír. Nagy részük a XVIII. században íródott, de XVII. és XIX. századi írások is vannak szép számmal. A cikk szerint, voltak közöttük alkalmi versek, röpiratok, gúnyversek, iskolai előadások után készült tanulmányok, valamint nyomtatott könyvek másolatai is. A kéziratok egy kisebb csoportja az ország más gyűjteményeiben található munkák másolatai vagy variánsai, de találunk az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc helyi eseményeire vonatkozó feljegyzéseket, emlék- és gyászbeszédeket, valamint olyan szomorújátékokat is, melyek történetét Erdélyi a Fanni hagyományi c. regény alaptípusához vélte tartozónak.

Mi lett a sorsa ennek a szakemberek által is igen gazdagnak és értékesnek mondott kéziratgyűjteménynek? Ugyanaz, mint magáé a könyvtáré is. Első szóródása 1918 után következett be. A második, 1944 őszén, amikor a harcok közeledtével az iskola könyvtári és levéltári anyagát a szigeti református egyház gondjaira bízták, de a felekezeti iskolák államosítását követően, 1948. július 26-án sor került a Máramarosi Református líceum összes javainak átadására is. Az átadott-átvett javak között ekkor még 25.000 kötetnyi könyv is szerepelt. A jegyzőkönyv a kéziratokról és az iskola levéltáráról nem tesz említést, de a következő évben ezt is a templommal átellenben lévő, volt megyei levéltár helyiségeibe hordták, minden különösebb felügyelet vagy ellenőrzés mellőzésével.[9]

A kutató, tudomást szerezve az egykori Református Líceum kéziratáról, olvasva, tájékozódva annak gazdagságáról, hiába utazik Máramarosszigetre. A híres, 1000 kötetnyi kézirat megmaradt részét, 280 kötet a Nagybányai Állami Levéltár őrzi. E sorok írójának is ott sikerült az állományt felmérni Balogh Béla levéltáros szíves jóvoltából. A katolikus líceum kéziratainak egy kis része is ott található, ennek nagyobbik fele Máramarosszigeten, a katolikus egyház tulajdonát képezi, de az anyag rendezetlen. Ennek a gyűjteménynek a feltárása a következő kiszállások feladata lesz.

A továbbiakban a volt Máramarosszigeti Református Lyceum kéziratos hungarikáinak leírása következik. Ezek tartalmi szempontból megegyeznek ugyan a Századok-ban, 1889-ben közölt teljes anyag tartalmával, tematikájával, csupán arányaiban térnek el attól, a kutatás ezúttal csupán 280 kötetre terjedhet ki.

[9] Balogh Béla közlése nyomán

Felhasznált irodalom

- A Máramaros-Szigeti református tanoda történetének rövid vázlata, Máramarossziget, 1859.
- Emlékirat a Máramaros-Szigeti Helvét Hitvallású Lyceum múltjáról, jelenéről, Máramarossziget, 1883.
- A máramarosszigeti református liceum történetének rövid áttekintése 1540-1940. Máramarosszget, 1941.
- Balogh Béla, A Máramarosszigeti Református liceum egykori Könyvtára. Kézirat.
- Századok, XXIII. évf. 1889. pótszám p. 91-107.

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS ERDÉLYBEN

ZAHARIA Etelka
Kolozsvár. Egyetemi Könyvtár

Anyanyelvű könyvtárosképzésünk hiánya a hazai magyarság hátrányos helyzetének régóta egyik legfájóbb és messzire kiható – megoldatlan kérdése volt.

E hiány szervesen illeszkedett bele a teljes romániai könyvtárosoktatás hiányába több mint harminc éven át. Ez időszakban a könyvtárosképzést és továbbképzést az ebben a periódusban (1960-1990) létező metodológiai fórumok végezték. Az iskolai és tanügyi könyvtárosok számára az Országos Pedagógiai Könyvtár rendezett bevezető jellegű kurzusokat és továbbképzőket. A közművelődési könyvtárak számára a Művelődésügyi Minisztérium működtette busteni továbbképző központját, mely az egyetlen országos szintű képzés volt.

1990-ben, Bukarestben ismét beindult az egyetemi szintű és a főiskolai szintű képzés is. Épp idejében, hogy a tátongó szakadékot Románia és a fejlett országok könyvtárosoktatása között, ha az utolsó pillanatban is, de valamennyire kisebbítse. Ám anyanyelvi könyvtárosképzésről ekkor még szó sem volt.

Bár hagyományait tekintve Erdély igen szép és jelentős könyvtáros képzési múltra tekinthet vissza, hisz a kolozsvári egyetemen Gyalui Farkas már 1900-ban könyvtártudományt tanít, majd a két világháború között közismert György Lajos, Ferenczy Miklós, Valentiny Antal könyvtárosi – bibliográfusi iskolája. A 60-as, 70-es években anyanyelven, egyetemen esetleg könyvtárhasználatra oktattak egyes szakokon (így a vegyészkaron) vagy tanárok, kik maguk is a fenti hármas egyikének tanítványai voltak, oktattak olyan bevezető tantárgyakat pl. a bölcsészkaron, melyek által könyvtárhasználati és bibliográfiai ismeretekben is gazdagodhattak a hallgatók.

Az 1989 decemberi változások után biztató jelek ígérték, hogy a romániai tanügyben általában, különösképpen pedig a kisebbségi oktatás terén jelentős változásokra lehessen számítani. Az azóta eltelt idő sajnos bebizonyította, hogy számtalan esetben lépésről-lépésre kell kicsikarni egy-egy új szakterület oktatását-megszervezését, vagy pedig foggal és körömmel kell azt is megvédeni, ami már megvan.

Könyvtáros szakoktatás a Kolozsvári Egyetemen jelenleg két szinten folyik. Az egyiknek, az egyetemi szintűnek a beindítása a kolozsvári egyetem magyar tanszékének keretén belül volt lehetséges, mégpedig úgy, hogy a könyvtárszakos stúdiumok választott szaktantárgyai (harmadik szak) lehettek a III., IV., és V. éves magyar és idegen nyelv szakos hallgatóknak.

Köszönhető mindez pedig Szente Ferenc és dr. Csapó Edit fáradhatatlan ügyszeretetének, akik az Országos Széchényi Könyvtár részéről bábáskodtak a megvalósítás lehetőségei körül, Péntek János tanszékvezető professzor megértő és ügyszerető magatartásának, s nem utolsó sorban a Heltai Alapítvány és a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár szakemberei felsorakozásának. Idén már a harmadik generáció mondhatja magát könyvtárszakosnak is, négyen szakvizsgadolgozatot választottak könyvtártudományból, közülük ketten magyarországi továbbképzésben részesülnek egy doktorátusi és egy posztgraduális ösztöndíj elnyerése során.

A másik, a kollégiumi szintű képzés a tavalyi tanévben indult meg a „Babes-Bolyai" Egyetem történelem-filozófia karán, román és magyar tagozaton egyaránt. Az anyanyelvi csoportban első kilenc hallgató részesült képzésben.

Bár a kétféle magyar nyelvű képzés egyazon egyetem keretén belül működik, nem összehangolt, egymást kiegészítő képzés. Tanszéket sem alapítottak, igaz, román nyelvűt sem, a betanítók tehát meghívott tanárok, nagyrészt a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár munkatársai (Újvári Mária, Poráczky Rozália) vagy a könyvtártörténeti munkáiról ismert Jakó-tanítvány Sipos Gábor.

Ilyen körülmények között nyilvánvalóan a tantervek sem összehangoltak. Az első, a bölcsészkaron működő messzemenően érvényesíti a magyarországi tapasztalatokat. A kollégiumi szintű képzés számára a bukaresti egyetemen már elfogadott humán beállítottságú (ezen a könyvtárosi mellett levéltárosi diplomát is adnak) kultúrtörténet központú tantervet fogadtak el.

Nyilvánvaló, hogy a képzés struktúrájának, tartalmának kialakítása egyáltalán nem egyszerű dolog. Mindenekelőtt a szakma kellő jövőbeni megítélése szükséges, ismerni kell a hazai és európai szakmai állapotokat, a szociális és kulturális motivációt, mely létrehozza és életben tartja. Éppen ezért, bőven akad még tennivaló ezen a téren.

Figyelni kell a szakma újszerű tendenciáira, nem elvetni a gondolatot, hogy a jövő könyvtárosa az információ szakembere, ám a másik véglettől is óvni kell az oktatást, nehogy a sok modernséggel, számítógépesítéssel tömött diák teljes illúzióvesztetté váljék, amikor találkozik a hazai könyvtárosi valósággal.

Egyébként a számítógépes oktatás túltengésről szó sincs, épp ellenkezőleg, hisz a bölcsészetisek most már hagyományosan Hódmezővásárhelyen kóstoltak be a számítógépesített oktatásban egyhetes képzés során, a kollégiumi szintűben pedig az egyetemi könyvtár szakemberei és laboratóriuma áll az oktatás szolgálatában. Általában is, de speciálisan erre a tantárgyra vonatkozóan igen sokat kell tenni a gyakorlati képzés előtérbe kerüléséért. Természetesen ehhez megfelelő anyagi feltételek, felszereltség is szükséges.

Egyébként a tantervek 2-3 hetes gyakorlati képzést írnak elő a második félév végén, ami érvelés nélkül is kijelenthető, hogy nagyon-nagyon kevés.

A hazai és külföldi könyvtárakkal való ismerkedést is nagyon fontosnak tartottuk. Ezért látogattunk el minden évfolyammal Kolozsvár könyvtáraiba. Szak-

mai kirándulást szerveztünk budapesti könyvtárakba (3 napos kirándulás), mely a magyar könyvtáregyesület és az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének támogatását élvezte. Köszönet érte!

Sajnos az idei tavaszra már-már nyélbeütött hasonló látogatás, melyet az első kollégiumi évfolyam számára szerveztünk, mely egynapos budapesti és békéscsabai látogatás lett volna, valahol elakadt. Mégis részesültek a diákok nagyszerű élményben, igaz, hogy modern könyvtár helyett egy nagyon híres és ritka szép régi könyvtárat, a Batthyanaeumot látogatták meg. Ami bennünket, oktatókat illet, ebben a minőségünkben is ránk fér a folyamatos képzés és továbbképzés! Kimondatlanul is tudja ezt mindig az OSZK KMK-ja, így hát segédanyaggal, tankönyvekkel lát el, sőt ez év februárjában rövid egyhetes számítógépes képzésben is részesültünk egynéhányan. Köszönet érte a Kölcsey Alapítványnak, Szente Ferencnek, dr. Csapó Edit, Fejős László kollégáinknak, tanárainknak, barátainknak, valamint Szabó Zsuzsának, a KMK könyvtárosának.

A magyar könyvtáros továbbképzést egyértelműen az erdélyi magyar könyvtáros szövetség vállalta föl. Kiss Jenő, a Kovászna megyei Könyvtár igazgatója és a szakmai egyesület elnöke gyűjti egybe kollégáit Illyefalván most már minden év augusztus végén vagy szeptember elején, ahol egymással is találkozunk mi a romániai magyar könyvtárosok és vendégeink is vannak Magyarországról, Kárpátaljáról. Évről-évre élményt nyújtó előadásaikkal jelen vannak Nagy Attila pszichológus az OSZK-ból és Gereben Ferenc barátunk a Teleki Intézetből.

Mindez csak felvillantása az erdélyi könyvtárosképzés örömének-gondjának, a mindennapi munkánk során csiszolódnak a tervek, születnek új problémák és oldódnak meg régiek. Épp ezért e dolgozat nem kíván teljes elemzése lenni, hanem csak hírül hozója az erdélyi könyvtárosképzésnek.

OSZK KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR

TARTALOM

Előszó 3
PLENÁRIS ÜLÉS 5
Poprády Géza: Köszöntő 7
Romsics Ignác: Az etnikai ellentétek oka Közép- és Kelet-Európában 10
Deé Nagy Anikó: Egy hagyományőrző kisebbségi könyvtár 17
ELŐADÁSOK 23
Bakó Elemér: Harminc év a Kongresszusi Könyvtárban (1955-1985) 25
Berke Barnabásné: Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes fejlesztései 33
Bitay Éva: Kézdivásárhely hírlapirodalmának történeti adatai 39
Courage, Maria-Anna: Elektronikus információs szolgáltatások Kelet-Európában 43
Fejős László: Helyzetkép a magyarországi könyvtárgépesítésről 48
Fülöp Mária: Helyzetkép egy megyei könyvtárból 56
Galambos Ferenc Ireneusz: A könyvtár, mint kulturális központ jelentősége az anyanyelvi kultúra és a magyarságtudat fejlesztésében 65
Hajnal Jenő: Magyar helyismereti kutatások a Vajdaságban 1945 és 1995 között. Külföldi hungarika-gyűjtés és –feltárás 69
Kertész Gyula: A szomszédos országok hungarika bibliográfiai rendszere 73
Kiss Jenő: Egy s más a romániai magyarság könyvtári ellátásáról 81
Kovács Ilona: A hungarika-kutatás aktuális kérdései 84
Lőrincz Lívia: A kárpátaljai magyar könyvtárügy helyzetképe 87
Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár 89
Oroszlán Judit: A magyar anyag feldolgozásának több évtizedes tapasztalatai Észak-Amerika két legnagyobb könyvtárában: Kongresszusi Könyvtár, Nemzeti Orvosi Könyvtár 93
Pillich Katalin: Könyvtári és közművelődési alapítvány kisebbségben 99
Szigethy Rudolf: Gondolatok – gondok!? A romániai magyar könyvkiadás bibliográfiája kapcsán 103
Újvári Mária: A Máramarosszigeti Református Lyceum könyvtárának kéziratos hungarikái 109
Zaharia Etelka: Könyvtárosképzés Erdélyben 114

P AZ 800162

PA2 8001G2